

Verbotonalni razgovori 2001

Pavelin Lešić, Bogdanka; Marn, Borut; Jakubin, Snježana; Bakota, Koraljka; Šaler, Zrinka; Hercigonja Salamoni, Darija; Jusufbegović, Sanja; Čečuk, Katarina; Šoštarić-Peklar, Miroslava; Pansini, Mihovil; ...

Other document types / Ostale vrste dokumenata

Publication year / Godina izdavanja: **2001**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:257:139827>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-10**

Repository / Repozitorij:

[SUVAG Polyclinic Repository](#)

2001

SIJEČANJ

godište

IV.

broj

1

MARK

VERBOTONALNI RAZGOVORI

SADRŽAJ

Gesta i govor u svjetlu neuropsiholingvistike

Bogdanka Pavelin

Prvi model sveobuhvatnog probira na oštećenje sluha u
novorođenčadi u Hrvatskoj

Borut Marn

Ulicama kružim - Školica

Pavao Pavličić

Bibliografija Verbotonalnih razgovora za I., II. i III. godište

GESTA I GOVOR U SVJETLU NEUROPSIHOLOGINGVISTIKE

Bogdanka Pavelin

Sažetak

Dovoljno je promotriti ponašanje osobe koja razgovara u telefonskoj govornici da se uoči tijesna povezanost geste i govora. Svako ponašanje, verbalno i/ili neverbalno, kojima se sugovornici služe da bi djelovali posrednim putem, dakle reprezentacijom a ne direktnom akcijom, dio je jezičnog izraza. Niti je komunikacija licem u lice isključivo usmena, niti pragmatička manifestacija jezika pri takvoj interakciji ne podrazumijeva samo i isključivo usmeni oblik interakcije. P. Guberina oduvijek ističe da je gesta sastavni dio govora te da proizlazi iz koordiniranih procesa u mozgu koji rezultiraju govorom. Zajednički interes neurologije, psihologije i lingvistike za proučavanje ljudske sposobnosti korištenja jezikom te funkcioniranja govora uopće doveo je do razvoja nove discipline: neuropsiholingvistike. Suvremena neuropsiholingvistička istraživanja potvrđuju da je gesta u uskoj vezi sa izgovorenim te da predstavlja sastavni dio govornog procesa samog pa prema tome i globalnog jezičnog izraza koji iz toga proistječe.

Naglasimo ponajprije da upotrebljavajući riječ *gesta* podrazumijevamo globalnu igru dijelova tijela i/ili čitavog tijela, kao i način kako se tijelo postavlja i pokreće u prostoru tijekom govornih interakcija licem u lice. Budući da značenje riječi *gesta* često ograničavaju na isključive pokrete ruku, termin *posturomimogestualnost* (PMG) nam se čini prikladnim u isticanju sveukupne važnosti tjelesnog pokreta u govornom jeziku.

Dovoljno je promotriti ponašanje osobe koja razgovara u telefonskoj govornici da se uoči tijesna povezanost geste i govora. Primjećujemo naime da su izrazi lica, pokreti ruku, glave i držanje tijela uopće tj. *posturomimogestualne* (PMG) manifestacije, u skladu sa govornom aktivnošću osobe koja telefonira premda je dotična osoba savršeno svjesna da je sugovornik ne vidi. Doći ćemo

do istog zaključka i promatrajući ponašanje radio voditelja dok se u izoliranom studiju obraća svojim nevidljivim slušateljima. Povrh toga, pri globalnoj analizi svake razgovorne interakcije licem u lice, neizbježno se uočava važnost tjelesnog pokreta i položaja, dakle *posturomimogestualnosti*, u tijesnoj sinergiji sa verboakustičnim izrazom.

Ipak, još uvijek se (*posturomimo*) gestualni izraz u govoru nerijetko svrstava u izvanjezične ili u najboljem slučaju marginalne parajezične manifestacije koje prate govornu aktivnost. Govor je plurimodalan fenomen kojim djelujemo, ostvarujući jezične činove. Ograničiti jezični čin na puki leksički materijal izgovoren na nekom živom jeziku znači zanemariti pragmatički aspekt u koji je urastao, zanemariti njegovu uronjenost u situaciju, u prostor i vrijeme jezičnog događaja, u plurimodalnost sredstava izraza kojima se protagonisti interakcije služe pri komuniciranju.

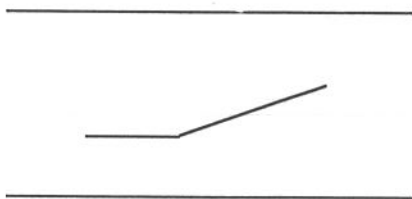
Stoga jezični čin treba proučavati u njegovoj sinkretičnoj plurimodalnosti.

Da bismo precizirali status PMG manifestacija u usmenoj komunikaciji licem u lice, potrebno je istaknuti da **govorni jezik ne obuhvaća samo usmene i pismene jezične sustave određene društvene zajednice, nego također i čitavu lepezu drugih vidova semiotičkih ponašanja sudionika komunikacije, koja - premda ne čine dio nekog jasno definiranog koda ili sustava kodova - također služe kao sredstvo priopćavanja i kao takva pridonose realizaciji jezičnoga čina.** Dapače pri usmenoj komunikaciji, najčešće se radi o ponašanjima što proistječu iz **uskladenih mentalnih procesiranja** koja u datom kontekstu **rezultiraju plurimodalnim i polivalentnim izričajem.** Primjer:

Video isječak emisije Ekspertiza OTV, prosinac 1997. Razgovor dr. V. Đorđevića sa tadašnjim ministrom zdravstva dr. sci. A. Hebrangom. Dr. Hebrang govori o pedijatrici koja je otvorila direktnu telefonsku liniju za svoje pacijente uz uvjet nadoplate godišnje nadoplate. Svi su pacijenti nadoplatili. Zahvaljujući tome kontaktu zaradila je svoju dvostruku plaću, pa Hebrang (u sjedećem položaju, glave i pogleda upućenog prema svome sugovorniku, desne ruke na naslonu stolca) zaključuje:

... /x¹/ **U anketama**

intonacijska
krivulja

/x¹/ stisnute šake uzdiže palac lijeve ruke

Zamah lijevom rukom od sebe prema sugovorniku i natrag.

super zadovoljni roditelji te djece

Stisnute šake i uzdignutog palca, još jedan zamah lijevom rukom od sebe prema sugovorniku i natrag.

i /x²/ kratka pauza

/x²/ stisnute šake, uzdignutog palca, pruža još i kažiprst lijeve ruke.

Za vrijeme pauze zatvara čitavu šaku i zadržava je na stolu u istom položaju sve do kraja izričaja.

super zadovoljna kolegica

U gornjem primjeru pokreti lijeve ruke u isti mah vizualno prate ritam i intonaciju izričaja, ilustriraju sadržaj izgovorenog («/s jedne strane super/ zadovoljni roditelji te djece i /s druge strane/ super zadovoljna kolegica ») i daju do znanja partneru interakcije da govornik drži riječ.

Svako ponašanje, verbalno ili neverbalno, kojima se sugovornici služe da bi posrednim putem, dakle reprezentacijom, a ne direktnom akcijom, djelovali na svoju okolinu, dio je govornog izraza. Radi se dakle o konkretizaciji plurimodalne jezične sposobnosti izraza u komunikacijskoj situaciji. Prema tome, niti je komunikacija licem u lice isključivo usmena, niti pragmatička manifestacija jezika pri takvoj interakciji ne podrazumijeva isključivo usmeni oblik komunikacije.

Predstavnici Zagrebačke fonetike od svoga početka su isticali da je gesta sastavni dio govornog jezika te da proizlazi iz koordiniranih procesa u mozgu koji rezultiraju govorom. Da bi se suprotstavio zanemarivanju važnosti PMG ponašanja, **P. Guberina** ih u svojoj doktorskoj disertaciji 1939. svrstava u "vrednote govornog jezika" i od tada ne prestaje isticati njihovu značajnu ulogu u cjelokupnom govoru. **Ima rečenica bez leksičkog materijala, međutim nema izgovorene rečenice bez vrednota govornog jezika.**

Komuniciranje na govornom jeziku između sudionika interakcije licem u lice nije stoga isključivo usmeno, nego može sadržavati vizualne i taktilne elemente. Jezik uvijek počiva na konvenciji, na društvenom dogovoru, međutim nije nužno sačinjen od autonomnih, samodostatnih (imanentnih) sustava unutar kojih je konvencija čvrsto definirana. **Zato jezik u širem smislu riječi predstavlja skup raznovrsnih modela izraza stanovite sociokulturne zajednice, modela koji mogu biti jače ili slabije (čvršće ili labavije) kodirani, koji se mogu ili ne moraju repertorirati u sustave** (Eco, 1976: 215; 1993: 49).

Zajednički interes neurologije, psihologije i lingvistike za proučavanje ljudske sposobnosti korištenja jezikom te funkcioniranja govora uopće doveo je tijekom sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća do uobličavanja novih disciplina: najprije neuropsihologije, pa neurolingvistike i konačno, **neuropsiholingvistike**. Time se otvaraju novi putevi u istraživanju jezičnih i semiotičkih manifestacija prilikom interakcije licem u lice.

Dugo je trebalo dok se uopće znanstveno ustanovila **povezanost kognitivnih i afektivnih procesa sa funkcioniranjem mozga**. Stoljećima se smatralo da je srce sjedište ljudskih misli i osjećaja. Još je u 18. stoljeću zapadna medicina učila da se uloga mozga svodi na distribuciju vitalne energije drugim dijelovima tijela. Usprkos uvjerenju Alkmeona iz Krotone, kao i Hipokrata i Galena, da se misao zbiva u ljudskoj glavi, ta je ideja naišla na pravi odjek **tek u 19. stoljeću kad F. J. Gall** zauzima stajalište po kojem je mozak sjedište različitih moralnih i intelektualnih sposobnosti uključujući i "verbalnu memoriju". Gall smješta zonu verbalne memorije u prednje režnjeve mozga. Od tada liječnici učestalo promatraju različite slučajeve poremećaja govora usred oštećenja mozga (afazije). Naposljetku 1865. godine, **P. Broca** ustanovljuje da je sjedište govora kao usmene aktivnosti smješteno u lijevoj hemisferi ljudskoga mozga.

Neuropsiholingvistika proučava ljudsku sposobnost korištenja jezikom u sklopu ljudskog ponašanja uopće (normalnog i abnormalnog) razmatrajući ih uvijek u odnosu na neurološki supstrat. Suvremena neuropsiholingvistička istraživanja potvrđuju da je gesta u uskoj vezi sa izgovorenim te da predstavlja sastavni dio govornog procesa samog pa prema tome i globalnog jezičnog izraza koji iz toga proistječe. U prilog tome možemo navesti argumente koji proizilaze iz dosadašnjih istraživanja:

1. Postoje tipovi **PMG** manifestacija koje se pojavljuju **isključivo u tijeku usmene govorne aktivnosti** (vidi gornji primjer). Interpretacija takvih pokreta je usko vezana uz usmenu aktivnost jer iz nje i proizlaze.
  2. PMG manifestacije i izgovorene rečenice **u koordiniranoj sprezi grade globalni izričaj na razini fonetskog, semantičkog i pragmatičkog aspekta**. Svaki nesklad između gestualnog i izgovorenog djeluje na percepciju i interpretaciju globalnog iskaza.
  3. Različiti tipovi PMG manifestacija pojavljuju se **u skladu sa razvojem lingvističkog aspekta u govoru djeteta**. Tako se najranije javljaju deiktičke geste (geste pokazivanja koje korespondiraju na lingvističkom planu označavanju neposrednih predmeta i situacija), zatim neke osnovne amblematičke geste (mahanje rukom za pozdrav : pa-pa), onda ilustracijske geste (prvo konkretne pa tek mnogo kasnije abstraktne, ideografske) i konačno tzv. intonacijske geste koje ne prate samo ritam i intonaciju nego i grade međuodnose unutar i između izričaja.
  4. Kod pacijenata koji pate od **afazija, poremećaji na lingvističkoj razini često uključuju funkcionalne promjene na PMG razini**. Tako istraživanja koja su izveli Månsson i Lundström (1996), te Fex i Månsson (1998) ukazuju da afazičari i djeca sa posebnim teškoćama govora ("specific language impaired children") koriste geste da bi kompenzirali svoje probleme na verbalnom planu. Stoga bi koristilo u procjeni govornog oštećenja provesti analizu PMG manifestacija koje prate ili nadomještaju verboakustičnu aktivnost. Naravno da bi pri tome trebalo usvojiti jedinstvenu kategorizaciju PMG manifestacija (npr. Pavelin, 1994) da bi kliničari i terapeuti mogli precizno opisati kojim se PMG funkcijama pacijenti služe i u koju pragmalingvističku svrhu.
- Trenutačno se u neuropsiholingvistici nameće potreba za pomnijom analizom korištenja PMG funkcija kod afazičara. Da li je kod **Brocine afazije tzv. telegrafski govor** pacijenata popraćen brojnim ilustracijskim gestama koje ocrtavaju referent u gestikulacijskom prostoru (što bi bilo za očekivati) ili je pak u pitanju nešto sasvim drugo? /1/. Da li kod **Wernickeove afazije, u govoru pacijenata nedostaju ilustracijske geste baš kao što nedostaje i semantička koherentnost** u njihovim rečenicama ili se, dapače, ti pacijenti služe ilustracijskim gestama da bi kompenzirali semantičku nekoherentnost u govoru? Što je sa drugim PMG funkcijama u njihovu govornoj aktivnosti?
- Svi navedeni elementi (1-4) trebaju biti sistematičnije istraženi, što će nužno dovesti do pomnijeg proučavanja cjelokupne problematike posturomimogestualnih manifestacija u sklopu usmene aktivnosti kao i u međuljudskoj komunikaciji licem u lice uopće. No, ponajprije treba izmijeniti stavove o posturomimogestualnosti kao o marginalnoj popratnoj pojavi usmenih aktivnosti ili pak kao o pukom ogledalu ljudske afektivnosti /2/.

/1/ *ilustracijske geste*, koje prate (ilustriraju) sadržaj izgovorenog. Među ilustracijskim gestama razlikujemo:
 - *deiktičke geste* ili geste pokazivanja
 - *spaciografske geste* koje shematiziraju neku prostornu strukturu
 - *kinemimičke geste* koje igrom tijela asociraju na stanje ili radnju o kojima se govori,
 - *piktomimičke geste* koje crtaju referent u gestikulacijskom prostoru,
 - *ideografske geste*, koje ocrtavaju u gestikulacijskom prostoru apstraktne pojmove o kojima se govori.

/2/ Tako npr. izrazi lica vrlo često služe modalizaciji izrečenog umjesto da budu tek odraz našeg trenutnog raspoloženja. Ako ljubaznim glasom i smiješeći se zamolim sugovornika da zatvori vrata, ne mora u datom kontekstu značiti da sam dobre volje ili da mi je sugovornik simpatičan, nego da jednostavno želim ostvariti pristojnu molbu, a ne nametljivu naredbu.

Posturomimogestualna komponenta predstavlja sastavni dio govornog izražavanja pa stoga i sastavni dio govornog jezika kao plurimodalnog sredstva komunikacije koji raspolaže leksikološkim i neleksikološkim elementima predstavljanja smisla i stvaranja odnosa.

REFERENCIJE

1. Eco, U. (1976), *A Theory of Semiotics*. Bloomington : Indiana University Press.
2. Eco, U. (1993), *Sémiotique et philosophie du langage*. Paris: Presses Universitaires de France.
3. Fex, B., Månsson, A-C. (1998), The use of gestures as a compensatory strategy in adults with acquired aphasia compared to children with specific language impairment (SLI). *Journal of Neurolinguistics* vol. 11, n° 1-2 Jan./April, pp.191-206.
4. Guberina, P. (1993), *Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes* (Thèse Univ. Linguistique Paris IV, 1939). Paris: Didier Erudition.
5. Månsson, A-C., Lundström, C. (1996), *En Jämförelse mellan normalspråkiga och språkstorda barns ickeverbala kommunikation*. Unpublished Master's dissertation, Lund University, Institution of Logopedics and Phoniatics, Lund, Sweden.
6. McNeill, D. (1987), *Psycholinguistics : A New Approach*. New York: Harper & Row, Publishers.
7. McNeill, D. (1995), *Hand and Mind*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
8. Nespoulous, J.-L., Leclercq, M. (1990), *Linguistique et neuropsycholinguistique: tendances actuelles*. Paris: Editions de la Société de Neuropsychologie de Langue Française.
9. Pavelin B., (1994) *La posturomimogestuelle dans l'échange langagier en face-à-face*, doktorska disertacija, Sveučilište u Toulouse-u - Le Mirail, Francuska.
10. Pavelin, B. (1994). Sinergija zvuka i pokreta u jezicnoj pragmatiki. *Govor*, 11 /1/: 75-84.

GESTURE AND SPEECH IN THE LIGHT OF NEUROPSYCHOLINGUISTICS

The close connection between gesture and speech can be perceived by merely observing a person talking in the phone booth. The expression of language is likely to be made up of any behaviour, verbal and/or non verbal, used by the speaker to perform an act in an indirect way i.e. by representation and not by direct action. Neither is the face-to-face communication exclusively oral, nor does the pragmatic manifestation of language in this interaction involve only the oral form of interaction. From the very beginning, P. Guberina has pointed out that gesture is a constituent part of speech resulting from coordinated processes in the brain. The common interest of neurology, psychology and linguistics in the study of human capacity for the use of language as well as in the study of the functioning of speech in general led to the development of a new discipline : neuropsycholinguistics. The current neuropsycholinguistic research confirms the close connection between gesture and speech, and considers gesture as an essential part of the speech process itself as well as of the global expression of language resulting from it.

Prvi model sveobuhvatnog probira na oštećenje sluha u novorođenčadi u Hrvatskoj

First model of the universal newborn screening for hearing impairment in Croatia

Borut Marn *

Klinika za dječje bolesti "Zagreb"

Klaićeva 16, 10 000 Zagreb

Sažetak

Oštećenje sluha javlja se prosječno u jednom od tisuću novorođene djece. Utvrđeno je da je oštećenje u preko 80% slučajeva prisutno već prije otpusta iz rodilišta, a da oko 50% te djece nije niti po jednom kriteriju u grupi djece s povećanim rizikom na oštećenje. Stoga bi za učinkovito i rano otkrivanje oštećenja sluha bilo neophodno ispitivati sluh u rodilištu i to u sve novorođene djece, najbolje prije otpusta iz rodilišta.

Prikazana je metodologija i prvi model probira koji bi se proveo u jednom od rodilišta u Zagrebu. Cilj je da se u našim uvjetima provjeri učinkovitost modela, a ovisno o rezultatima, kasnije model primijeni na cijeli Zagreb i Hrvatsku.

Summary

Approximately 1 to 3 infants per 1,000 are born with a significant degree of hearing loss. It is accepted that about 80% of impairments are present before infants are that discharged from hospital after birth and that neonatal screening limited to the "high risk" group (targeting screening) will, at best, identify only 50% of the congenitally hearing impaired infants. That is why universal neonatal screening seems to be the best choice for early and effective detection of hearing impairment.

The author suggests a methodology of hearing screening and a model which will be applied in one neonatal department in Zagreb. The target is to examine the effectiveness of the model and, depending of the results, to apply the model in all newborn departments in Zagreb and later in the whole country.

Ključne riječi: gluhoća, probir, novorođenčad

Key words: hearing impairment, screening, newborns

---

* Borut Marn, M. Rešetara 4, 10090 Zagreb

e-mail: borut.marn@zg.tel.hr

Napomena: Rad je prikazan na internacionalnom simpoziju *Early Communication and Language Development - Interdisciplinary Approach*, Dubrovnik, 1-4.10.1999. i stručnom sastanku Hrvatskog pedijatrijskog društva, 28.10.1999. u Zagrebu.

Uvod

Iskustvo je pokazalo da se čak i jača oštećenja sluha još uvijek kasno otkrivaju - obično u dobi od 2 godine ili kasnije.

Kasno otkrivanje ima dugotrajne posljedice i iznimno se postižu rezultati kakvi bi se postigli adekvatnom rehabilitacijom već u prvim mjesecima života (1). To je i razlog da se u SAD već prije 30 godina osnovalo nacionalno multidisciplinarno tijelo sastavljeno od audiologa, otorinolaringologa, pedijataru i audiorehabilitatora čiji je cilj bio omogućiti što ranije otkrivanje oštećenja sluha, i nakon toga, rehabilitacije. Godine 1982. isto tijelo preporučilo je da svako dijete rizično na oštećenje sluha mora biti ispitano, optimalno u dobi do 3 mjeseca, a ne kasnije od 6 mjeseci starosti (2). Slično je zaključeno i 9 godina kasnije (3), da bi se preporuka nakon samo nekoliko godina proširila na ispitivanje sve, a ne samo rizične novorođenčadi (4).

Na europskom sastanku o probiru novorođenčadi na oštećenje sluha u Milanu 1998. godine, usuglašeno je stajalište slično kao u SAD (**prilog 1**).

Svijest o potrebi ranog otkrivanja oštećenja sluha prisutna je u Hrvatskoj već niz godina (5), uz promišljanja o metodologiji ispitivanja, dobi u kojoj bi ispitivanje bilo optimalno provesti, kao i veličini populacije koja bi bila obuhvaćena (6, 7). Činjenica je da je osim znanstvenih rasprava do sada u praksi učinjeno malo. Izuzetak je rad Dr. Pleše na Klinici za ženske bolesti i porode u Petrovoj, gdje ona već desetak godina provodi ispitivanje sluha većine novorođenčadi rizične na oštećenje sluha (8).

Cilj rada

Cilj rada je da se na jednom relativno malom uzorku (rodilište koje ima oko 3000 živorođene djece godišnje) započne sustavni i organizirani probir sve živorođene djece metodom ispitivanja evocirane otoakustičke emisije, te

da se kroz to iskustvo stvori optimalan model za Zagrebačku županiju, a kasnije i za cijelu državu.

Metodologija

Metoda bilježenja evocirane otoakustičke emisije (EOAE) otkrivena je prije dvadesetak godina, desetak godina primjenjuje se u audiološkoj dijagnostici a koristi se i kao jedna od metoda za probir novorođenčadi na oštećenje sluha. Na odluku da se upravo ova metoda primijeni u našem istraživanju utjecalo je i osobno iskustvo (9,10).

Pretpostavlja se da je EOAE posljedica biomehaničkog odgovora stereocilija vanjskih osjetnih stanica na akustički podražaj, pa njeno prisustvo ukazuje na uredan preneuralni mehanizam receptora pužnice. Kod stalnih uvjeta ispitivanja odgovor kod ispitanika je tako stabilan da se mogu pratiti i vrlo male promjene uzrokovane djelovanjem buke, lijekova ili neke bolesti. Dokazano je da stanja koja uzrokuju hipoksiju pužnice dovode i do slabljenja ili odsustva otoakustičke emisije. Standardni, a najčešće i jedini podražaj koji se kod ispitivanja koristi, je click, kratki podražaj (oko 100 mikrosekundi) širokog frekvencijskog spektra. Kod urednog tonskog audiograma (slušna razina na svim frekvencijama bolja od 30 dB), obično se na click dobije odziv na svim frekvencijama (11). Kod gubitka u višim frekvencijama obično dobijamo odgovor do prve frekvencije gdje počinje gubitak. Ukoliko je gubitak na svim frekvencijama veći od 30 dB (bez obzira je li to 40 ili 100 dB) odgovora nema niti na jednoj frekvenciji - jedino kod uredne ili gotovo uredne pužnice moguće je zabilježiti OAE.

OAE stvara se u pužnici, a lanac slušnih košćica, bubnjić i zvukovod olakšavaju prolaz i omogućavaju bilježenje OAE. Zbog toga je uredno srednje uho uvjet za uspješno bilježenje OAE. Negativni tlak u bubnjištu smanjuje odgovor za frekvencije ispod 3 kHz, a kod patološkog sadržaja u bubnjištu odgovora nema (12). Zbog toga su uredno srednje uho i

prohodan zvukovod uvjeti za uspješno bilježenje OAE. Tehnika ispitivanja je jednostavna, slična timpanometriji.

Po nizu značajki ispitivanje EOAE čini se upravo idealnom metodom za potrebe probira novorođenčadi suspektne na oštećenje sluha, a rezultati drugih to i potvrđuju (13,14).

Kao i kod svake tehnike probiranja, osnovno je pitanje osjetljivosti i specifičnosti metode, odnosno, potencijalnog broja lažno pozitivnih i lažno negativnih rezultata. Većina istraživanja slaže se da je osjetljivost ove metode blizu 100%, a specifičnost oko 90%, uz napomenu da se specifičnost cijelog probira (modela) još može povećati promjenom organizacije ispitivanja (15,16).

Ispitivanje bi provodile posebno educirane više medicinske sestre u relativno tihom prostoru nakon hranjenja, u periodu kada je dijete mirno. Vrijeme potrebno za ispitivanje i upisivanje rezultata bilo bi oko 5 minuta po djetetu.

Prvo ispitivanje provodilo bi se 24-48 sati nakon poroda. Za prolaz bi bilo dovoljno da je rezultat jasno pozitivan barem na jednom uhu. U slučaju da na oba uha nema odgovora, ispitivanje bi se ponovilo prije otpusta.

U slučaju odsutnosti odgovora i na ponovljenom ispitivanju prije otpusta, majku bi se upozorilo da će dijete biti pozvano na dodatno audiološko ispitivanje uz posebno, unaprijed pripremljeno, pisano obrazloženje. Rezultat pretrage naveo bi se u otpusnom pismu, a podaci o djeci koja ne bi imala pouzdan odgovor poslali bi se audiologu u Klinici za dječje bolesti Zagreb koji bi preuzeo daljnje praćenje te djece.

U dobi od 6 do 10 tjedana djeca s odsutnim odgovorom bila bi pozvana na otorinolaringološki pregled, timpanometrijsko ispitivanje i kontrolno ispitivanje EOAE. U slučaju urednog nalaza vanjskog i srednjeg uha, a odsutne EOAE, dijete bi se naručilo na ispitivanje evociranih potencijala moždanog

debla (ABR) najkasnije do dobi od 4 mj. U slučaju potvrde trajnog oštećenja sluha bilo bi upućeno u Polikliniku SUVAG na rehabilitaciju i dijagnostičko praćenje (**prilog 2**).

Rasprava

Prema statističkim podacima, u 1997. godini je u Hrvatskoj živorođeno 55.501 djece. Ukoliko i za našu sredinu prihvatimo podatak da se na svako 1.000 djece rađa 1 do 3 djece s trajnim oštećenjem sluha, proizlazi da se u Hrvatskoj te godine rodilo 55 do 165 djece s oštećenim sluhom. Ukoliko to primijenimo na područje Zagreba s okolicom, gdje je te godine bilo 14.860 novorođene djece, proizlazi da je rođeno 15-45 slušno oštećene djece, a primjerice samo u rodilištu u bolnici "Sv. Duh", gdje je bilo 3078 poroda, 3-9 takve djece. Danas, dvije godine kasnije, tko zna koliko još ima djece čije se zaostajanje u govornom razvoju tumači nepažnjom, nasljedno uvjetovanim usporenim razvojem govora, zaostajanjem u psihomotornom razvoju ili slično, a radi se o oštećenju sluha. Pitanje je kada će se postaviti prava dijagnoza i kako nadoknaditi dragocjeno vrijeme koje je izgubljeno.

Potreba aktivne uloge zdravstva u pronalaženju ove djece više nije upitna i potvrđena je stavom i europskih i sjevernoameričkih strukovnih udruženja. Svjedoci smo da se uvode programi ranog probira i u ostalim zemljama u tranziciji koje o ovom problemu prije dvadesetak godina nisu niti pisale, te se lako može dogoditi da, iako već desetljećima svjesni potrebe ranog otkrivanja, ostanemo "s prašinom u očima".

Čekanjem da se pronade idealna tehnika koja će se primijeniti zajedničkim dogovorom na razini cijele države, tehnika koja neće imati niti lažno pozitivnih ni lažno negativnih rezultata, kao i čekanjem materijalnih uvjeta kada pronalaženje slušno oštećenog djeteta neće biti skupo, samo gubimo dragocjeno vrijeme. To možda i ne bi bilo tako žalosno i paradoksalno

kada ne bi imali u našoj zemlji jedinstvenu, a u cijelom svijetu priznatu, metodologiju rehabilitacije slušno oštećene djece akademika Petra Guberine.

Stoga je cilj ovog rada na malom uzorku pokrenuti organizirano pronalaženje djece oštećena sluha već u rodilištu, stvoriti sistem praćenja ove djece i organizirati dijagnostiku nakon što dijete "padne" na probiru. Za razliku od prethodnih razmišljanja, prihvaća se univerzalni probir kao metoda izbora, bez obzira što je nešto skuplji negoli ciljani probir.

Uz dobru edukaciju osoblja i probir u dva koraka pretpostavlja se da primjenom metode ispitivanja EOAE (s obzirom na visoku specifičnost modela) samo oko 3% novorođenčadi neće imati prisutan odgovor prije otpusta iz rodilišta. Za jedno rodilište od oko 3000 poroda godišnje to je oko 90 novorođenčadi. S obzirom na prevalenciju oštećenja od svega 1 do 3 promila, među njima je prosječno svega troje do devetero trajno slušno oštećene djece. Kod sve djece koja imaju odsutnu EOAE potrebna je dodatna audiološka dijagnostika, što je u prosjeku 8 djece mjesečno, a to ne bi smio biti organizacijski problem. S obzirom da je većina djece s odsutnom EOAE lažno pozitivna, tj. nema zamjedbeno oštećenje sluha već najčešće samo prolazne provodne smetnje ili nečist zvukovod, posebna bi se pažnja posvetila

obavijesti koju bi dobio roditelj prije otpusta iz rodilišta, kako bi ga se motiviralo da se dijete ne "izgubi" iz dodatne dijagnostike, a također ne izazove, možda bespotrebni, strah.

Posredna korist od ovog rada očekuje se u:

- osvještavanju važnosti ranog otkrivanja oštećenja sluha i u zdravstvenih djelatnika i u roditelja;
- osvještavanju važnosti ranog otkrivanja oštećenja sluha u državnim tijelima koja mogu pomoći organizaciji probira kasnije, na razini grada i države;
- razvijanju postupaka (re)habilitacije slušanja već u dobi od 4 mjeseca starosti na dalje u ustanovama koje provode rehabilitaciju.

Literatura:

1. Markides A. Age at fitting of hearing aids and speech intelligibility. Br J Audiol 1986;20:165-8.
2. Joint Committee on Infant Hearing: Position statement. ASHA 1982;24:1017.
3. Joint Committee on Infant Hearing: Position statement. ASHA 1991;33(suppl 5):3-6.
4. American Academy of Pediatrics, Joint Committee on Infant Hearing. 1994 Position statement. Pediatrics 1995;95:152-6.
5. Rudar M, Pansini M, Marn B: Što valja učiniti za ranu dijagnozu gluhoće. Stručno-znanstveni sastanak Sekcije za dječju neurologiju ZLH na temu: " Problemi rane dijagnostike, liječenja i rehabilitacije djece ometene u razvoju", Varaždin, 1981.

6. Marn B. Odabir novorođenčadi na oštećenje sluha. *Liječ vjesn* 1994;9-10:264-7.
7. Marn B. Bilježenje evocirane otoakustičke emisije - nova pretraga u audiologiji. *Paediatr Croat* 1995;39:137-42.
8. Pleše M. Uzroci ranog oštećenja sluha u vitalno ugrožene novorođenčadi i kumulativno djelovanje prenatalnih i postnatalnih faktora, Magistarski rad. Zagreb: Medicinski fakultet, 1994.
9. Marn B. Ries M. Evocirana otoakustička emisija - vrijedna pretraga u audiološkoj dijagnostici. *Symp Otorhinolaryngol* 1994;29:69-74.
10. Marn B. Bilježenje evocirane otoakustičke emisije - nova pretraga u audiologiji. *Paediatr Croat* 1995;39:137-42.
11. Kemp DT, Ryan S, Bray P. Otoacoustic Emission Analysis and Interpretation for Clinical Purposes. U: Grandori F, Cianfrone G, Kemp DT, ur. *Cochlear Mechanismus and Otoacoustic Emissions*. Adv Audiol. Basel: Karger, 1990:91.
12. Proeschel U, Eysholdt U. Evoked Otoacoustic Emissions in Children in Relation to Middle Ear Impedance. *Folia Phoniatr* 1993;45:288-94.
13. White KR, Vohr BR, Behrens TR. Universal newborn hearing screening using transient evoked otoacoustic emissions: results of the Rhode Island hearing assessment project. *Seminars in hearing* 1993;1:18-29)
14. Zwicker E, Schorn K. Delayed evoked otoacoustic emissions: An ideal screening test for excluding hearing impairment in infants. *Audiology* 1990;29:241-51.
15. Mehl AL, Thomson V. Newborn hearing screening: The great omission. *Pediatrics* 1998;101:1-6.
16. Watkin PM. Outcomes of neonatal screening for hearing loss by otoacoustic emissions. *Arch Dis Child* 1996;75:158-68.

Prilog 1.**Usuglašena europska izjava o probiru novorođenčadi na oštećenje sluha**

dovršena na Europskom sastanku o usuglašavanju oko probira novorođenčadi na oštećenje sluha
Milano, 15-16. svibnja 1998.

Predsjednik sastanka: Ferdinando Grandori

Predsjednik znanstvenog povjerenstva: Mark E. Lutman

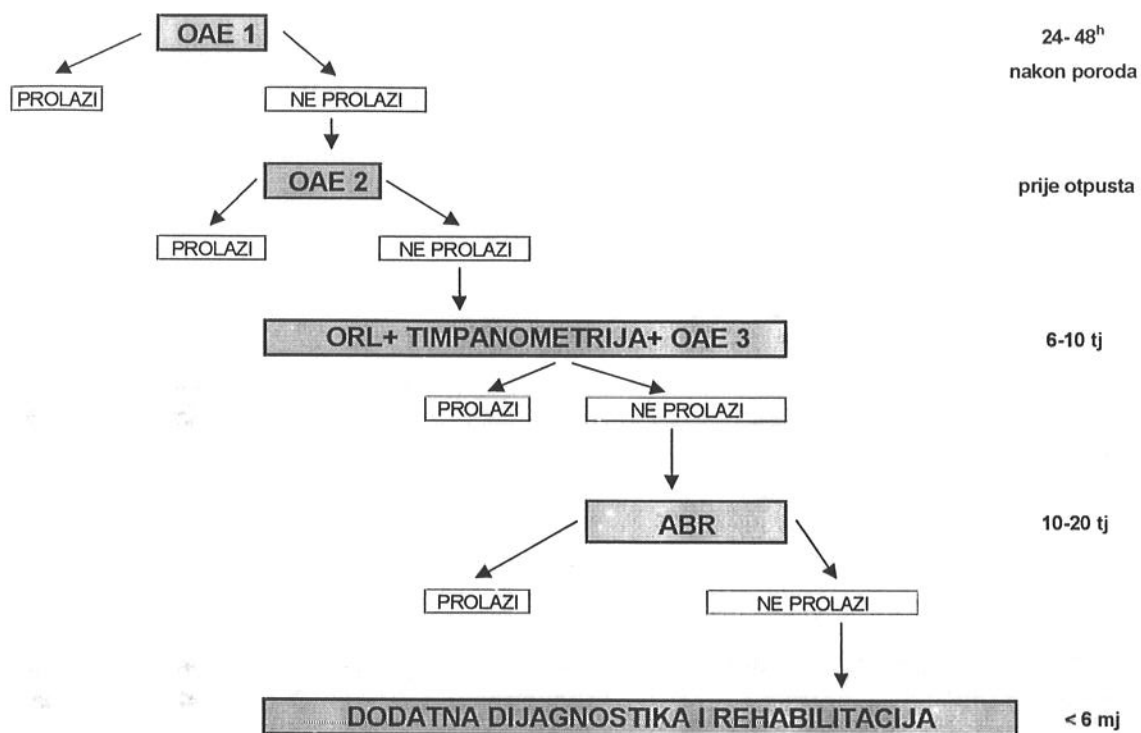
www.ECDCevents.biomed.polimi.it

1. Trajno oštećenje sluha u djetinstvu¹ (TOSD) je ozbiljan javno zdravstveni problem koji se javlja barem u jednog od tisuću djece. Prihvaćeno je da je intervencija najuspješnija ukoliko se započne u prvih nekoliko mjeseci života. Zbog toga prepoznavanje oštećenja u prvim danima nakon rođenja oštećenima povećava mogućnosti ostvarenja kvalitetnijeg i sadržajnijeg života.
2. Postupci i programi intervencije su dobro poznati i dokazani.
3. Postupci otkrivanja TOSD-a u novorođenčadi su sada poznati i prihvaćeni u kliničkoj praksi. U dobro kontroliranim programima oni su učinkoviti i otkrivaju najmanje 80% slučajeva TOSD-a uz svega 2-3% lažno pozitivnih rezultata.
4. Probir u rodilištima je učinkovitiji i jeftiniji od uobičajenog probira promatranjem reakcija na zvuk u dobi od 7 do 9 mjeseci.
5. Probir samo 6 do 8% rizične² novorođenčadi (ciljani probir) smanjuje troškove probira, ali se zato ne prepoznaje više od 40 do 50% slučajeva TOSD-a. Isto tako, ciljani je probir s probirom sve djece u dobi od 7 do 9 mjeseci skuplji i neučinkovitiji od sveobuhvatnog probira u rodilištima.
6. Probirom u rodilištu ne prepoznajemo kasnija kao ni progresivna oštećenja sluha koja čine 10 do 20% TOSD-a, pa je potrebno praćenje sluha i kasnije.
7. S probirom u novorođenačkom razdoblju vezani su neki rizici, kao na primjer tjeskoba kod lažno pozitivnih nalaza ili moguće kasnije otkrivanje kod lažno negativnih nalaza, ali su oni zanemarivi u odnosu na prednosti ranog otkrivanja.
8. Probir na oštećenje sluha valja smatrati prvim dijelom dijagnostičke obrade i programa rehabilitacije.
9. Bitan sastojak svakog programa probira je sustav praćenja kvalitete programa koji podrazumijeva i školovanje osoblja i financijsko praćenje programa. Osoba odgovorna za kontrolu kvalitete programa važan je član tima.
10. Iako se zdravstveni sustavi u Europi po organizaciji i financiranju razlikuju od države do države, ne bi se smjelo kasniti s primjenom probira u rodilištima. Time će se novim europskim državljanima dati prilika za bolju kvalitetu života u sljedećem mileniju.

¹ ovdje se pod tim pojmom podrazumijeva prosječno oštećenje sluha na oba uha i to jednako ili veće od 40 dB (prosjeak na 0.5, 1, 2 i 4 kHz)

² podrazumijevaju se djeca u jedinici intenzivnog liječenja i djeca s pozitivnim obiteljskim iskazom

Prilog 2. Model probira i dijagnostike oštećenja sluha

Legenda:

OAE - otoakustička emisija

ABR - evocirani potencijali moždanog debla

Ulicama kružim

Školica

Pavao Pavličić

Vijenac, 13.07.2000.

Dogurali smo dotle da **školic** ne samo da više nitko ne igra, nego malo tko još i zna što je to uopće. Osobito su mladi u tome hendikepirani: jedva da su ikad vidjeli pločnike iscrtane bijelim i plavim mrežama, a još su manje po tim mrežama skakutali na jednoj nozi. Zato i ovaj moj zapis želi prije svega biti svjedočanstvo, sačuvati uspomenu na nešto što je – čini se – nepovratno iščezlo.

Ne znam, možda je moj napor uzaludan: možda su etnolozi već sve to zabilježili i objasnili. Jer, školica pripada sličnim fenomenima kao i brojalice i rugalice: ona je folklorna umjetnost velikog i slavnog dječjeg naroda. Taj je narod jednom davno stvorio školice, a onda ih je poslije zaboravio i napustio. Upravo me to ovdje i zanima: zbog čega se to dogodilo, što se promijenilo te je taj narodni običaj odjednom nestao.

Da bi se to moglo ustanoviti, potrebno je najprije opisati samu stvar. Što je, dakle, školica? To je mreža nacrtana kredom na ravnoj površini, najbolje na asfaltnom pločniku: po toj se mreži skače na određeni način i nastoje se ispuniti stanovite komplicirane zadaće.

Postoje dvije vrste školice. Jedna se sastoji od velikoga pravokutnika podijeljena na osam kvadrata koji su simetrično poslagani. Druga ima raspored sličan geometrijskoj mreži kocke: dva polja jedno za drugim, pa dva jedno pokraj drugog, pa jedno samo, pa opet dva jedno pokraj drugoga. Kad čovjek ima takvu mrežu, ima zapravo sve što mu treba. Točnije, ne sve: potreban mu je još **piljak**, komad crijepa koji služi u igri, jer ima sličnu ulogu kao **pak** u hokeju, a osim toga se njime može ponešto i nacrtati na pločniku, za čime se također ponekad ukazuje potreba.

Od piljka sve i počinje kad jednom krene igra. Igrač baca piljak u određeno polje školice (u prvo, pa u drugo, pa u treće, i tako redom), a potom, skačući na jednoj nozi, dolazi do njega, pa ga potom šuta (i dalje skakućući), polje po polje sve do kraja školice. Pri tome ne smije spustiti drugu nogu na tlo, ne smije stati na crtu i ne smije piljkom promašiti polje u koje gađa.

To postaje osobito važno u daljim fazama igre, jer tada se pred igrača postavljaju teže zadaće; mora, recimo, piljak ubaciti u određeno polje okrenuvši se školici leđima ili mora ići po njega stajući u polja obadvjema nogama, ali žmireći, pri čemu opet ne smije stati na crtu. Ima tih zadaća još, a one se još više kompliciraju time što se na vrhu školice nalaze dva polukružna polja koja se zovu **nebo** i **pakao**, pa igraču slijede osobite posljedice (kaznene i nagradne) ako stane u neko od tih polja, ili u njih ubaci piljak.

U svakom slučaju, kad ispuni sve zadaće, igrač dobiva **kuću**, i tu piljak postaje sredstvo za crtanje: igrač ima pravo zauzeti jedno od polja školice, dekorirati ga svojim inicijalima ili nekim crtežom, a potom tražiti od ostalih igrača da njegovu kuću preskaču dok ispunjavaju zadatke u drugom krugu.

Igra, naime, ima natjecateljski karakter: svaki put kad jedan igrač pogriješi mora predati drugome i piljak i pravo na skakutanje po onoj mreži. Pobjednik je onaj tko prije osvoji dvije kuće, koje onda složi jednu do druge, tako da ih protivnik ni uz najbolju volju ne može obje preskočiti. Ipak, igra se često prekida još i prije toga, jer igračima dosadi školica i oni potraže štogod drugo.

To drugo obično je nešto dinamičnije od školice: penjanje na drveće, skakanje preko

plotova ili barem nogomet. Školica je naime prilično spora igra: dok jedan igrač igra, ostali ne mogu ništa drugo nego samo gledati i nastojati da ga ulove u pogrešci. Igrala se školica u stara vremena prije svega zato što nije bilo drugih mogućnosti: lopte su tada bile rijetke, a kad ih je i bilo, rabile su se vrlo oprezno. Sve se to, naime, zbivalo u gusto naseljenim ulicama, gdje je valjalo voditi računa i o ljudima i o imovini.

Imovina su bili prozori, a ljudi su bili prolaznici. Promet je u ono davno doba bio rijedak, pa se školica mogla igrati i na kolniku, a pješaka opet nije bilo mnogo pa je i pločnik bio dobar. Ipak, najslađe je bilo igrati u nedjeljno poslijepodne, s proljeća, kad je i vozila i pješaka bilo još i manje nego inače, i kad se činilo da ono postupno osvajanje kuća u školici ima nekakve veze s rastom toga istog proljeća, a i s našim vlastitim rastom.

Kad se zna što je sve školicu uvjetovalo, vidi se i zašto je nestala. Jer, djeca su je napustila zato što su lopte postale jeftinije, što su se pojavila pomagala kao bicikli i koturaljke, što se i u kino moglo ići sve češće. Školica se počela doimati kao nešto odveć jednolično. A osim toga, i promet se pojačao, gradovi su narasli, prolaznika ima više, pa zato školica i igrači mogu biti pješacima na smetnju, a pješaci opet svojim đonovima izbrišu kredom nacrtanu mrežu i kuće koje su igrači u njoj uspjeli osvojiti. Tako je školica pomalo nestala s naših ulica.

No, smijemo li dopustiti da nestane i iz sjećanja? Ona je, rekli smo već prije, dječji narodni običaj. A u posljednje se vrijeme upravo na čuvanje običaja jako pazi, pa se stoga priređuju

i različiti sajmovi i festivali na kojima se pokazuju stare narodne nošnje, stare pjesme, stari načini pripremanja hrane. Zašto da nešto slično ne učinimo i za školicu kao važnu tekovinu folklorne kulture? Zašto da ne napravimo veliku smotru kojoj bi u središtu bilo natjecanje u igranju školice?

Znam, sad će neki skeptik kazati: a tko bi se tu natjecao? Djeca više niti znaju za školicu, niti ih je za nju briga. Neće valjda igrati odrasli?

Odgovaram: a zašto ne bi baš odrasli? Nedavno sam vidio oca sa sijedim sljepoočicama kako juri na rolama zajedno sa svoje dvije kćeri tinejdžerke. Ako je tako, zašto ne bi takav otac mogao igrati i školice, a i mi drugi skupa s njim? Zar ne bi to bilo sjajno: velika asfaltirana površina (recimo, neko parkiralište), a na njoj nacrtano bezbroj školica. I, u svakoj ponetko skače na jednoj nozi: mame i tate, bake i djedovi šutaju piljak i uživaju da je milina.

Stavljam taj prijedlog na javnu raspravu.

BIBLIOGRAFIJA VERBOTONALNIH RAZGOVORA ZA I., II. i III. GODIŠTE

1. NEUROLINGVISTIKA I MOZAK

I.

Aras I. Uvod u neuro-lingvističko programiranje. VT-RAZ 1:1-3 (1995)

Stajnik Rogelj M. Nerazvijen govor. VT-RAZ 4:4-7 (1995)

Lichter Štajduhar M. Razvojna senzorna disfazija – klinička slika, terapija, prognoza. VT-RAZ 4:8-9 (1995)

Akrap Kotevski V. "Vaš mozak ne zna za granice". VT-RAZ 4:12-14 (1995)

(Pansini M): Swerdlow JL. Quiet miracles of the brain. VT-RAZ 5:1-8 (1995)

Pansini M. Čitajući Sacksa, I. dio. VT-RAZ 5:9-15 (1995)

Pansini M. Čitajući Sacksa, I. dio. VT-RAZ 6:1-10 (1995)

Perović N. Udjel transkranijalnim doplerom utvrđene vertebrobazilarne insuficijencije na patološke promjene pužnice u starijoj dobi. VT-RAZ 9:4-9 (1995)

Aras I. Osnove teorije živih sistema. VT-RAZ 9:10-13 (1995)

(Runjić D.): Johansson BB. Funkcionalni oporavak nakon moždane kapi. VT-RAZ 12:1-3 (1995)

(Runjić D.): Weiler . Oporavak motoričkih funkcija nakon moždane kapi; pozitronska emisijska tomografija. VT-RAZ 12:4-7 (1995)

III.

Prašin V. Informacija o Angelmannovom sindromu, I. dio. 7:12-14 (1998)

Gschwend G. Neurofiziološki temelji razvojne rehabilitacije. VT-RAZ 11:1-28 (1998)

Pansini M. Verbotonalni razgovor s Gschwendovom razvojnom rehabilitacijom. VT-RAZ 12:1-15 (1998)

2. LINGVISTIKA GOVORA I SPACIOGRAMATIKA

I.

Pansini M. Metaforičnost grafologije. VT-RAZ 6:10-18 (1995)

Pansini M. Primjeri metaforičnosti mimike. VT-RAZ 7:1-4 (1995)

Pansini M. Potrudimo se oko topografske dramaturgije. VT-RAZ 7:7-13 (1995)

Guberina P. Filozofija verbotonalnog sistema. VT-RAZ 8:1-7 (1995)

Pansini M. Mai prilog velikoj temi topografske dramaturgije. VT-RAZ 8:10-12 (1995)

Pansini M. Poduka iz lingvistike govora koju Stanislavski daje svojim glumcima. VT-RAZ 11:10-15 (1996)

II.

Benčić I. Normirane vrijednosti FII audiometrije. VT-RAZ 12+3:4-7 (1996)

Pansini M. Optimalno slušno polje. VT-RAZ 12+1:1-7 (1996)

Pansini M. Jabuke jabuke. VT-RAZ 12+4:7-9 (1996)

Pansini M. Peter Stein traži riječ. VT-RAZ 12+5:10-12 (1996)

Obad D. Obogaćivanje slušanjem. VT-RAZ 12+6:1-4 (1996)

(Pansini M.): Gerić V. Dar govora (2). VT-RAZ 12+6:5-11(1996)

(Pansini M. Bolje čuti. VT-RAZ 12+7:11 (1996)

Somek Z. Razlikovni pragovi slušanja somatosenzoričkim putem.

VT-RAZ 12+10-12:2-5 (1996)

III.

Pavelin B. O posturomimogestualnosti (PMG). VT-RAZ 1:8-9 (1998)

Pansini M. Jedan prozor u djelo Petra Guberine. VT-RAZ 2:10-17 (1998)

D'Arcy W. Thomson. O rastu i obliku. VT-RAZ 3:1-11 (1998)

Donald E. Ingber. Arhitektura života. VT-RAZ 3:12-17 (1998)

Dolenčić K. Nova viđenja u postavljanju na scenu drame Ospice. VT-RAZ 5:6-7 (1998)

3. SPACIOCEPCIJA I VESTIBULARNO OSJETILO

I.

(Pansini M.): Daniel HJ. The vestibular system and language evolution. VT-RAZ 1:4-7 (1995)

Čelap M. Reeduciranje psihomotorike u rehabilitaciji slušanja i govora. VT-RAZ 3:1-5 (1995)

(Pansini M.): Ellis H. Filozofija plesa. VT-RAZ 3:6-8 (1995)

(Pansini M.): Laban R. Život za ples. VT-RAZ 3:8-10 (1995)

Mijić Munivrana V. Utjecaj funkcije vestibularnog osjetila na uspjeh rehabilitacije sluha i govora u gluhih. VT-RAZ 3:11-248 (1995)

Pansini M. Primjer emocionalne optimale. VT-RAZ 5:16-17 (1995)

Saletto T. Percepcija psihoakustičkih faktora govora mimo kohleje. VT-RAZ 7:5-7 (1995.)

Kelly G. Vestibular stimulation as a form of therapy. VT-RAZ 11:5-9 (1995)

II.

Bedeković V. Opći pregled vestibulologije, I. dio. VT-RAZ 12+3:4-7 (1996)

Bedeković V. Opći pregled vestibulologije, II. dio. VT-RAZ 12+4:1-6 (1996)

Bedeković V. Prag brzog sastojka nistagmusa R. VT-RAZ 12+5:1-9 (1996)

Pansini M. Razvoj spoznaje o jedinstvu funkcije unutarnjeg uha. VT-RAZ 12+8:8-14 (1996)

III.

Obad D. Uvod u dramski odgoj prema verbotonalnom sistemu. VT-RAZ 1:5-7 (1998)

O ruci. Iz kanadskog dokumentarnog filma. VT-RAZ 1:15 (1998)

Trotić R. Tri svijeta vestibularnog sustava. VT-RAZ 2:18-28 (1998)

Mechthild Papoušek. Pitanja za Jirinu Prekop. VT-RAZ 5:8-9 (1998)

Vranić Đ., Šošarić-Peklar M. Temelji i poremećaji predgovorne komunikacije.

VT-RAZ 7:7-10 (1998)

4. AUDIOLOGIJA

I.

Perović N. Otoakustička emisija. VT-RAZ 2:3-7 (1995)

(Pansini M.): Perović N. Govorno polje kod prezbiakuzije. VT-RAZ 2:8-12 (1995)

(Prašin V): Marangos. Informacija o umjetnoj pužnici (cochlear implant).

VT-RAZ 8:8-9 (1995)

Marn B. Izvještaj s 18. međunarodnog kongresa o edukaciji gluhih, Tel Aviv 1995.

VT-RAZ 11:1-4 (1995)

II.

Pansini M. Audiološko nazivlje, II. dio. VT-RAZ 12+1:12-13 (1996)

Pansini M. Audiološko nazivlje, III. dio. VT-RAZ 12+2:8-9 (1996)

Pansini M. Audiološko nazivlje, IV. dio. VT-RAZ 12+3:8-9 (1996)

Pansini M. Audiološko nazivlje, V. dio. VT-RAZ 12+4:10-12 (1996)

Pansini M. Audiološko nazivlje, VI. dio. VT-RAZ 12+5:13-14 (1996)

Pansini M. Audiološko nazivlje, VII. dio. VT-RAZ 12+6:12-13 (1996)

Pansini M, Zahradka K, Šindija B. Priprema i audiološka dijagnostika osoba za umjetnu pužnicu. VT-RAZ 12+7:2-10 (1996)

Pansini M. Audiološko nazivlje, VIII. dio. VT-RAZ 12+7:12-13 (1996)

Šindija B. Umjetna pužnica, rehabilitacija i prilagodba. VT-RAZ 12+8:1-7 (1996)

Pansini M. Audiološko nazivlje, IX. dio. VT-RAZ 12+8:15 (1996)

Prašin V. Što je umjetna pužnica. VT-RAZ 12+9:1-16 (1996)

Pansini M. Audiološko nazivlje, X. dio. VT-RAZ 12+9:19-20 (1996)

Hruškar R. Razlikovni pragovi s umjetnom pužnicom. VT-RAZ 12+10-12:6-9 (1996)

Pansini M. Audiološko nazivlje, XI. dio. VT-RAZ 12+10-12:10-13 (1996)

III.

Bagatin M. Submukozni rascjep nepca. VT-RAZ 5:11 (1998)

Vlahović S. Tehnička pouzdanost, trajnost i sigurnost umjetne pužnice. VT-RAZ 7:1-6 (1998)

5. LOGOPEDIJA

I.

(Vranić Đ): Ljubešić et al. Posebne jezične teškoće djece osnovnoškolske dobi.

VT-RAZ 2:1-3 (1995.)

Bilas V. Neki bitni elementi u radu s djecom usporena razvoja govora.

VT-RAZ 4:10-11 (1995.)

Perović N. Socijalne promjene u starijoj dobi. VT-RAZ 9:2-4 (1995.)

III.

Obad D. Vježbe scenskog govora. VT-RAZ 1:11-12 (1998)

Obad D. Vježbe disanja. VT-RAZ 4:1-7 (1998)

Obad D. Glumčev glas. 4:8-12 (1998)

Obad D. Glasovna obilježja četiriju osnovnih psiholoških tipova. TV-RAZ 4:13-14 (1998)

Obad D. Istraživanje glasovnih mogućnosti kroz pokret. VT-RAZ 5:1-5 (1998)

6. SOCIOLOGIJA I PEDAGOGIJA

I.

Prašin V. Montessori pedagogija u odgoju i obrazovnju djece. VT-RAZ 10:1-3 (1995.)

Prašin V. Montessori zdravstvena pedagogija. VT-RAZ 10:4-5 (1995.)

(Jušić A): Buckman & Sabbagh. Magic or medicine. VT-RAZ 10:6-7 (1995.)

III.

Dubac S., Krapež M. Psihopedagoški aspekti rehabilitacije adolescenata oštećena sluha i govora. VT-RAZ 1:1-4 (1998)

Prašin V. Razdoblje optimalnog učenja, iz teorije metode Montessori. VT-RAZ 1:13-14 (1998)

7. PSIHOLOGIJA I PSIHIJARIJA

III.

Kondić Lj., Dulčić A. Grupni rad s roditeljima djece oštećena sluha i govora. VT-RAZ 5:10-11 (1998)

8. NASTAVA I ISTRAŽIVANJE

II.

Lovrić M. Poznate i nepoznate povijesne crtice iz arhiva Centra SUVAG. VT-RAZ 12+9:17-18 (1996)

Lovrić M. Prijedlog savjetnika za formaciju kadrova. VT-RAZ 12+9:18 (1996)

III.

Borković Lj. Izravni nastavni seminarski prilog: Funkcionalne razine u rehabilitaciji prezbiakuzije. VT-RAZ 6:1-9 (1998)

Zahradka K. Izravni nastavni seminarski prilog: Opći uvod u otorinolaringologiju (za seminariste). VT-RAZ 7:15-16 (1998)

Pansini M. Izravni nastavni seminarski prilog: Književni uvod u lingvistiku govora i spaciocepciju. VT-RAZ 8:1-8 (1998)

Pansini M. Izravni nastavni seminarski prilog: Povezanost desnog i lijevog dubinskog i površinskog. VT-RAZ 8:9-18 (1998)

Pansini M. Izravni nastavni seminarski prilog: Spaciocepcijski most. VT-RAZ 9:1-17 (1998)

Runjić N., Pansini M. Izravni nastavni seminarski prilog: Što je između svijeta i govora? VT-RAZ 10:1-4 (1998)

Šindija B., Vlahović S. Izravni nastavni seminarski prilog: Dijagnostička polisenzorička integracija. VT-RAZ 10:5-8 (1998)

Zlatarić D., Kutleša M. Izravni nastavni seminarski prilog: Files in rehabilitation. VT-RAZ 10:9-13 (1998)

9. OBAVIJESTI

I.

Pansini M. Verbotonalni dani 1996. VT-RAZ 1:8-9 (1995.)

Prava pacijenata. VT-RAZ 1:9-13 (1995.)

(Vranić Đ.): Pravo na rad sa skraćenim radnim vremenom zbog njege teže hendikepiranog djeteta. VT-RAZ 2:13-16 (1995.)

Paškvalin M. Obilježavanje dana državnosti i dana Poliklinike SUVAG. VT-RAZ 4:1-3 (1995.)

Pansini M. Audiološko nazivlje, I. dio. VT-RAZ 12:8-9 (1996.)

(Pansini M.): Bibliografija Verbotonalnih razgovora za I. godišće. VT-RAZ 12:10-11 (1996.)

II.

Buzina T. O knjižnici SUVAG. VT-RAZ 9-11 (1996.)

Paškvalin M, Dabić-Munk D. Hrvatski verbotonalni dani. VT-RAZ 12-3:1-3 (1996.)

Pansini M. Umjetna pužnica. VT-RAZ 12+7:1 (1996.)

Pansini M. Bibliografija Verbotonalnih razgovora za II. godišće. VT-RAZ 12+10-12:14-15 (1997.)

III.

Dabić-Munk D. Istraživanja i širenje verbotonalnog sistema u svijetu. VT-RAZ 2:3-9 (1998).

Jukić B. Izvještaj o tečaju Temelji i poremećaji predgovorne komunikacije. VT-RAZ 7:11 (1998)

OD UREDNIŠTVA

"Verbotonalni razgovori" proizlaze iz stvarnih razgovora na stručnim sastancima, s nekom osobom, s nekom knjigom, s nekom zamisli, a nastavljaju se kao razgovori s čitateljstvom. Izlaze jednom mjesečno, dio su svakodnevnog rada i suradnje.

Unutarnja uporaba lista oslobađa pisce (i uredništvo) cjelovitosti i dovršenosti, lektoriranja, uputa za pripremu članka i obveze prema autorskim pravima (slobodno se mogu preuzimati tuđi tekstovi, slike i tablice). To ujedno znači da članci "Verbotonalnih razgovora" nemaju vrijednosti javno objavljenih radova.

List je počeo izlaziti u ožujku 1995. godine, jednom mjesečno. Do kraja 1998. godine izašlo je 36 brojeva, a preskočene su godine 1999. i 2000. Nakladnik je Poliklinika SUVAG, Zagreb, a u izdavačkom odboru bili su stalno ili povremeno M. Pansini, D. Dabić-Munk, N. Mladinić, I. Štrbac, Đ. Vranić, N. Runjić, T. Buzina, V. Prašin, I. Aras, B. Klier, B. Šindija, T. Čorluka. Ovisno o suradnji u pojedinom broju, mijenja se sastav uredništva.

Četvrto godište započinje siječnjem 2001. godine.

Prvi rad govori o suvremenom neuropsiholingvističkom shvaćanju geste kao sastavnog dijela govora, a što verbotonalna metoda, od samog nastanka naglašava.

Drugi rad prikazuje prvi hrvatski model probira na oštećenje sluha u novorođenčeta. Rana dijagnostika omogućuje pravovremenu i kvalitetniju rehabilitaciju slušanja i govora.

Školica P. Pavličića još jedan je dokaz da putokaze u rehabilitaciji treba tražiti u starim, gotovo zaboravljenim dječjim igrama. Verbotonalno razmišljaju i ljudi koji se ne nazivaju "verbotonalcima". Potražimo ih. Ovaj broj objavljuje i bibliografiju prethodnih godišta Verbotonalnih razgovora. Radovi su svrstani u tematske skupine.

Na kraju uz zahvalnost dosadašnjim suradnicima lista pozivamo na suradnju i ostale čitatelje.

Nakladnik: Poliklinika SUVAG, Ulica kneza Ljudevita Posavskog 10, 10000 Zagreb, Hrvatska

telefon: 455 0289

fax: 465 5166

url: <http://www.suvag.hr>

e-mail: zagreb@suvag.hr

Za dodatne obavijesti i pretplatu obratite se na ime Darinka Dabić-Munk, Poliklinika SUVAG

Uredništvo ovog broja: N. Runjić, T. Čorluka, M. Pansini, D. Dabić-Munk, B. Klier

2001

VELJAČA

godište

IV.

broj

2

MARK

VERBOTONALNI RAZGOVORI

SADRŽAJ

Organizacija prostora (orijentacija), vizualna percepcija i razvoj fonematskog sluha kod disfatične djece
Snježana Jakubin

Važnost razumijevanja vremenskih znakova i simbola u procesu razvoja govora i mišljenja
Koraljka Bakota, Zrinka Šaler

Prevladavanje govornih poremećaja i učenje stranog jezika kroz dramatizaciju
Darija Hercigonja Salamoni, Bogdanka Pavelin

ORGANIZACIJA PROSTORA (ORIJENTACIJA), VIZUALNA PERCEPCIJA I RAZVOJ FONEMATSKOG SLUHA KOD DISFATIČNE DJECE

(priprema za čitanje i pisanje)

Snježana Jakubin*

Poliklinika SUVAG, Zagreb

Iznosim praktična iskustva do kojih sam došla rijekom rada s djecom nerazvijena govora, i naglašavam da je to samo jedan segment u rehabilitaciji slušanja i govora s djecom (logopatima) u okviru kompleksne rehabilitacije i edukacije.

Sažetak

*U radu s djecom koja imaju teškoća pri svladavanju čitanja i pisanja suočavamo se s **problemima orijentacije u prostoru, smetnjama na planu motorike, koncentracije i slušne diskriminacije**. Stoga je rehabilitaciju i edukaciju potrebno voditi u smjeru sanacije tih problema. To se može uz ostalo prilagođenim programom, likovnim igrama i glazbenim stimulacijama tj. stimulirati VIZUALNI i AUDITIVNI kanal u prostoru.*

Najprije treba OSVIJESTITI TRODIMENZIONALNI PROSTOR, a potom DVODIMENZIONALNI – plohu.

Djetetov pristup okolini je senzomotorni. Ono uči gledanjem, slušanjem, rukovanjem. To je temelj za stjecanje informacija, pojmova i znanja.

Stoga rad treba organizirati tako da djeca usvajaju makro pokrete u prostoru vlastitim kretanjama. Za dijete je važno svladati sve faze motoričkog razvoja kretanja u prostoru, od puzanja (od horizontale do vertikale) do skladnog kretanja. Kod razvoja glasanja – proći sve etape od predgovorne faze do govora.

Uvijek polazimo od doživljaja do spoznaje sebe (ja) u prostoru i vremenu. Dijete mora doživjeti sebe na relaciji lijevo-desno, gore-dolje... sada, jučer...

Također kod linearnog izražavanja na plohi dijete polazi od konglomerata do nizanja i obratno, ili u prostoru slaganjem geometrijskih tijela po istom principu. Pri tome je važno znati kako teče likovno izražavanje razvoj – tzv. normala što možemo pratiti kroz izražavanje varijacija oblika koji se najčešće javljaju kao motivi dječjeg likovnog izraza (ljudski lik, kuća, drvo i sl.), a naročito je važno kako dijete prikazuje prostor na plohi. Tek kada dijete u igri i likovnom izražavanju postignem red (niz) možemo sustavno početi s predvježbama čitanja i pisanja.

---

* Mr.sc. Snježana Jakubin, prof. logoped, Dinarska 48, 10000 Zagreb

No moramo razvijati i slušnu osjetljivost za razlikovanje zvukova i glasova što se postiže uvježbavanjem raznovrsnim glazbenim stimulacijama.

Počinje se s glasnim "čitanjem" sličica u nizu. Pri tome moramo voditi brigu da djetetu pomognemo pri obradi – enkodiranju i dekodiranju – (razumijevanju) sadržaja. Zatim ga postupno uvodimo u apstrakciju, te osvještavamo slušanje, zapamćivanje i povezivanje glasova od kojih se sastoji riječ. Da bismo mu omogućili prijem i integraciju podataka služimo se vježbama koje polaze od distinkcije pojedinih glasova (slogova, riječi) pri čemu nam je od velike koristi aparat SUVAG Lingua.

Također naglašavam važnost auditivnih i vizualnih stimulacija istovremeno. Zbog razumijevanja situacije bitno je da dijete uoči smisao poruke koju daje riječ.

Za učitelja nije važno samo svladavanje programa već je bitno pružiti djetetu priliku za uklapanje u kreativan proces, uključivanje u kolektiv vršnjaka i omogućiti mu komunikaciju.

OSJEĆAJ USPJEHA JE MISAO VODILJA KROZ CIJELI, ČESTO PUTA, DUGOTRAJAN PROCES

Uvod

Djeca koja su obuhvaćena programom predvježbi (ili uvježbavanja) čitanja i pisanja često imaju smanjenu koncentraciju pažnje i probleme s organizacijom prostora (orijentacijom u prostoru) bilo da se to očituje u motoričkoj slabosti i nespretnosti pokreta ili su to problemi unutarnje organizacije i asocijacija. Često su također prisutni problemi analize i sinteze glasova u riječi, tzv. gluhoća za riječi. To su centralna oštećenja (disfatične smetnje), koje mogu biti prisutne i kod tzv. "zdrave" djece. Takve djece ima i u redovnim osnovnim školama i učitelji su se s tim problemom sreli – ali ako nisu dijagnosticirana pripisuju se teškoće drugim uzrocima (lijenosti, neradu kod kuće, odgojnoj zapuštenosti – što može problem i potencirati). Stoga je važno dijagnosticirati slučaj.

Za odgajatelja i učitelja je bitno prepoznati problem. Kada dođemo u komunikaciju s djetetom treba vidjeti:

1. - kakva je pažnja,
- sposobnost slušanja, praćenja dok drugi (učitelj) govori, čita,
- sposobnost samostalne igre...
2. - razumijevanje situacija – konkretnih, apstraktnih (razumijevanje konkretnih pojmova, apstrakcija),

- 3.1. - govorno izražavanje djeteta,
- 3.2. - izgovor glasova – ako ne izgovara vokale (prisutni su neurološki problemi),
- 3.3. - zamjena (metateza) glasova i slogova u riječi, pri govoru i pisanju,
- 3.4. kakvim se rečenicama služi u govoru,
4. - organizacija i orijentacija u prostoru,
- 4.1. - motorička spretnost (makro i mikro motorika),
- 4.2. - kojom rukom piše (lateralizacija – dominantna? – ukrštena?),
- 4.3. - ogledalsko pismo,
- 4.4. - kako drži olovku,
5. - prepoznavanje i imenovanje boja.

To su samo neki pokazatelji koji ukazuju na problem.

Prije primjene neke metode za svladavanje čitanja i pisanja (globalno čitanje, globalno-strukturalna metoda, analitička ili sintetička) moramo s djecom svladati prostorne zakonitosti i druge predčitačke vještine.

Tijekom rehabilitacije djelujemo odjednom na više kanala, tj. globalno strukturalno na sve centre: pri radu s djecom uključujemo sve kanale, ali ih u ovom prikazu iz

didaktičkih razloga razdvajamo, premda se u radu oni često prožimaju.

Dakle, sustavno utječemo na razvoj:

I. MOTORIKE

II. VIZUALNE PERCEPCIJE

III. AUDITIVNE (SLUŠNE) PERCEPCIJE – pri korekciji govora koristimo aparat SUVAG Lingua i optimalne za određeni glas, ili pjevanje određene riječi dok dijete dobro ne čuje glasove, logatome, riječi. Također kroz glazbene stimulacije uvježbavamo slušnu diskriminaciju.

I. RAZVOJ MOTORIKE

Kod djece koja imaju problema na planu makro i mikromotorike vršimo stimulaciju razvoja makromotorike do mikromotorike u skladu s maturacijskim zakonitostima razvoja.

Polazimo od organizacije prostora – 3 dimenzije (spaciocepcija) pomaže pri osvještavanju djeteta u prostoru (3 dimenzije), plohi – 2 dimenzije i vremenu. Trodimenzionalni prostor dijete motorički svladava praktički od početka života. No to je više u domeni odgojno obrazovnog područja harmonija tijela i stimulacije pokreta. Za dijete je bitno: svladati sve faze motoričkog razvoja kretanja u prostoru – od puzanja (od horizontale do vertikale) do skladnog kretanja, a kasnije i plesa. A kod razvoja glasanja – od predgovorne faze do govora.

VAŽNO JE PROĆI SVE FAZE RAZVOJA – jer se praznine ili preskoci kasnije analogno ponavljaju u drugim područjima izražavanja, a nas ovdje zanimaju procesi koji se reflektiraju na čitanje i pisanje.

Zadatak je pomoći djetetu, osvijestiti sebe u prostoru – JA.

Dijete mora doživjeti sebe u prostoru u odnosu na ljude i stvari oko sebe, na relaciji

lijevo-desno, gore-dolje, a taj doživljaj onda osvještavamo različitim didaktičkim igrama. Uvijek polazimo od doživljaja do spoznaje. Specijalni odnosi (shema tijela)

LIJEVO	GORE	DESNO
	JA	
	DOLJE	

Iz toga slijede vremenski odnosi

JUČER	JA	SUTRA
	SADA	

To se može uvježbavati vođenjem svakodnevnog kalendara prirode i slično.

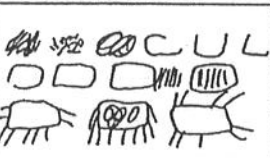

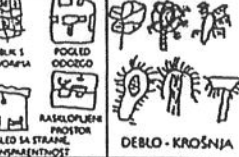

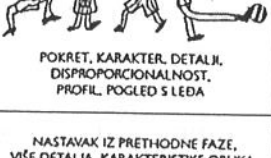

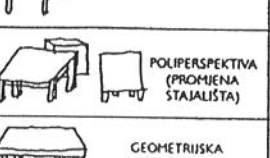

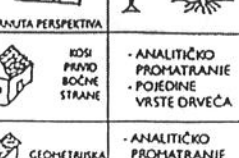

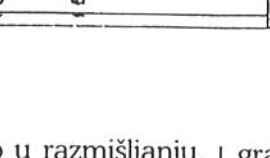
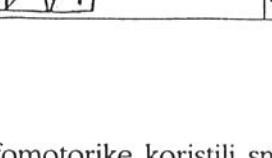
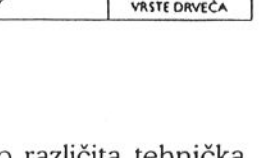

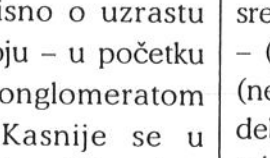
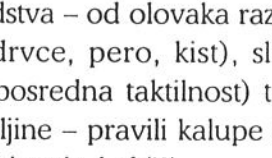
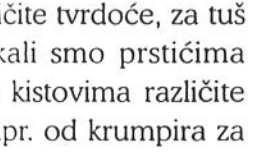

Usvajanje prostornih ili vremenskih odnosa postiže se različitim didaktičkim igrama: različita kola, kretanjem u prostoru i pjevanjem, kretanjem u formaciji kruga, kolone, reda. Zatim igre: npr. "Leti, leti....", "Gdje je..." ili slaganjem i građenjem u prostoru, modeliranjem gline, tijesta, pijeska...

II. VIZUALNI KANAL

2 dimenzije – izražavanje na plohi papira
Paralelno se radi organizacija na plohi (2 dimenzije) od konglomerata do niza.
Pri tome je važno znati kako teče razvoj grafomotorike i vizualne percepcije – tzv. normala – da bismo uočavali odstupanja i mogli stimulirati razvoj^{6/}. Na temelju likovnog izražavanja djeteta možemo pratiti razvoj: psihomotorike (ruke, šake, prstiju) uz svladavanje likovno tehničkim pomagalicama; zatim upoznavanje okoline i spoznaje o njoj, te izražavanje spoznatog što pratimo kroz faze likovnog razvoja navedenih varijacija oblika koji se najčešće javljaju kao motivi dječjeg likovnog izraza (ljudski lik, kuća, drvo i sl.), također je važno kako dijete prikazuje prostor.

Tablica 1.

VARIJACIJE OBLIKA UNUTAR FAZA DJEČJEG LIKOVNOG RAZVITKA

STAROSNA DOBA	FAZE	LJUDSKI LIK	UGLATI OBLIK - STOL	PROSTOR	KUĆA	DRVO
PREŠKOLSKA DOB	2 DO 4 GODINE FAZA IZRAŽAVANJA PRIPADNIH SIMBOLA	 SIMBOL ČOVJEKA		 KRETANJE - FUNKCIJA PROSTORA KONGLOMERAT		
	4 DO 5 GODINA FAZA IZRAŽAVANJA SLOŽENI SIMBOLI	 LINIJA KRETANJA SLOŽENI SIMBOL ČOVJEKA	 POGLED ODOZGO, PREVALIVANJE NOGU U RAVNINU PAPIRA	 NIZ RUB PAPIRA OSNAKA ZA LEBU TLA LINIJA TLA LINIJA NEBA	 OBLIK I OTVORAŠTA POGLED ODOZGO RASKLOPIEN PROSTOR POGLED SA STRANE, TRANSPARENTNOST	 DEBLO - KROŠNJA
	5 DO 6 GODINA FAZA IZRAŽAVANJA SLOŽENI SIMBOLI	 SPOLNOST, POKRET, TRANSPARENTNOST, PROFIL, EMOCIONALNA PROPORCIJA	 USPRAVNOST NOGU POGLED SA STRANE	 VARIJACIJE PREVALIVANJA OBLIKA U RAVNINU	 TLOCRT FASADA TRANSPARENTNOST, PUNO SVJETLO	
NIŽI RAZREDI OSNOVNE ŠKOLE	4 DO 8 GODINA (1.1.2. NAZRED) FAZA INTELJEKTVANOG REALIZMA ZLATNO DOBA DJEČJEG LIKOVNOG IZRAŽAVANJA	 POKRET, KARAKTER, DETALJI, DISPROPORCIONALNOST, PROFIL, POGLED S LEĐA	 PRIVID SKRAĆENJA ZADNIH NOGU POGLED S UGLA, KOSE STRANE, LINIJA TLA, PROMIENA OČIŠTA	 VERTIKALNA PERSPEKTIVA PANORAMSKI PRIKAZ PLOHA KAO TLO ISPRED - IZA	 RASKLOPIENA KUĆA PROMIENA OČIŠTA	
	8 DO 10 G. (2.1.4. R.) FAZA INTELJEKTVANOG REALIZMA	NASTAVAK IZ PRETHODNE FAZE, VIŠE DETALJA, KARAKTERISTIKE OBLIKA, PROPORCIJE	 OBRNUTA PERSPEKTIVA	 PRIVID DUBINE KOŠIM LINIJAMA, PROMIENA VELIČINE OBLIKA	 OBRNUTA PERSPEKTIVA	
	10 DO 14 G. (3.1.4. R.) FAZA INTELJEKTVANOG REALIZMA	ANALITIČKO PROMATRANJE I SPOSOBNOST REDEFINICIJE	 POLIPERSPEKTIVA (PROMIENA STAJALIŠTA)	 HORIZONT, KOŠINE PUTA	 KOŠI PRIMO BOČNE STRANE	 - ANALITIČKO PROMATRANJE - POJEDINE VRSTE DRVEĆA
14 DO 18 G. (4.1.4. R.) FAZA INTELJEKTVANOG REALIZMA	ANALITIČKO PROMATRANJE I SPOSOBNOST REDEFINICIJE	 GEOMETRIJSKA PERSPEKTIVA	 GEOMETRIJSKA PERSPEKTIVA	 GEOMETRIJSKA PERSPEKTIVA	 - ANALITIČKO PROMATRANJE - POJEDINE VRSTE DRVEĆA	

Dijete je još uvijek konkretno u razmišljanju. Daju mu se teme^{3/} - a ovisno o uzrastu odnosno psihofizičkom razvoju - u početku djeca tu temu realiziraju konglomeratom "kaotična kompozicija". Kasnije se u izražavanju javlja likovni red u obliku niza, polja, ritma i osmišljene kompozicije.

Obratite pozornost na razvoj rješavanja prostora i ljudskog lika - u tablici 1.

Prilikom igara za stimulaciju razvoja

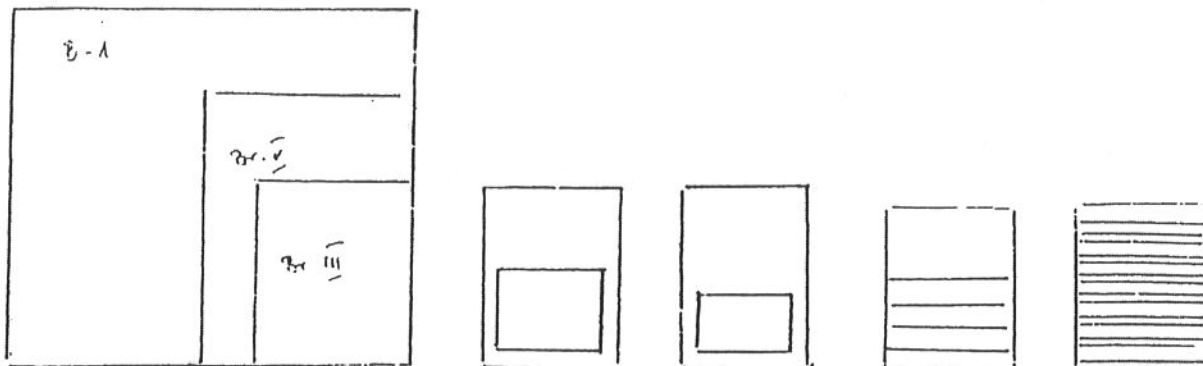
grafomotorike koristili smo različita tehnička sredstva - od olovaka različite tvrdoće, za tuš - (drvce, pero, kist), slikali smo prstićima (neposredna taktilnost) te kistovima različite debljine - pravili kalupe npr. od krumpira za otiskivanje i sl.^{12/}

(I kod razvoja grafomotorike vrijedi pravilo od makro pokreta ka mikro pokretu.) Taj princip ne mora važiti za svu djecu. Oni se opredjeljuju prema sklonostima. Ima djece koja teže minijaturi u izražavanju.

Postupak je sljedeći:

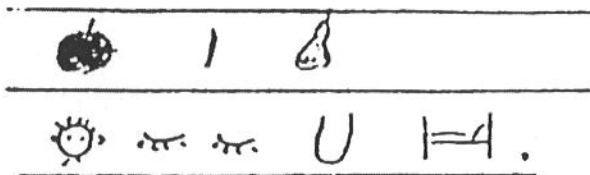
1. Slobodno izražavanje na većoj formi papira – pokret iz ramena.
2. Smanjivanje formata papira i davanje motiva, koji pretpostavljaju određeni stupanj maturacije, koristeći različite tehnike u području slikanja i crtanja.
3. Rad u crtančici ili pisanki.

Postupno se prostor za izražavanje smanjuje.

Rad na papiru – na ploči, na podu, na stolu, na zidu - u obliku individualnog ili grupnog rada.

Rad u crtančici ili pisanki.

Pisanje grafičkih znakova u crtovlju.

Tek kada dijete ima niz u spontanom likovnom izražavanju možemo početi sa sustavnim uvježbavanjem čitanja i pisanja.

Glasno čitanje i pokazivanje sličica prstom s lijeva na desno.

Obično istovremeno počinjemo s čitanjem i pisanjem^{/s/}.

“Danas se zna da stvaranje predodžbi, *slika u glavi*, koje se odnose na riječi što ih slušamo, govorimo ili čitamo, nastaju tek u dobi između 8. i 9. godine života”^{/s/}. To zahtijeva apstrakciju, a dijete pred polazak u školu (6-7 godišnjak) je na razini konkretnog razmišljanja. To se osobito odnosi na disfatičnu djecu.

Kao što smo pokazali ranije, likovni (grafički) razvoj djeteta (tablica 1.), tako na tablici 2 vidimo faze misaonog, prostornog i likovnog razvoja djeteta.

Dakle, dijete tog uzrasta je na razini konkretnog razmišljanja, a likovni izraz je na razini intelektualnog realizma. S čitanjem i pisanjem počinjemo oko 6. – 7. godine života.

Tablica 2. Faze misaonog i likovnog djetetova razvoja i stupnjevi kreativnog procesa

Godine starosti	1.2.3.	4.5.6.	7.8.9.10.	11.12.13.14.15.	16.17
mišljenje	predpojmovno	konkretno predoperacijsko	konkretno operacijsko	apstraktno	
pristup okolini	spontani			intelektualno vizualni	
faze likovnog razvoja	faza izražavanja primarnim simbolima (faza šaranja)	faza izražavanja složenim simbolima (faza sheme)	faza intelektualnog realizma	faza vizualnog realizma	likovni pojmovni sustavi
stupnjevi kreativnosti	kreativnost spontane aktivnosti		kreativnost usmjerene aktivnosti	kreativnost invencije	kreativnost inovacije

Stoga djetetu treba pomoći pri tom prijelazu s konkretnog na apstraktno, a da bi to postigli koristimo se različitim didaktičkim materijalima i postupcima.

Da bismo izbjegli dosadu i povećali koncentraciju, organizaciju, percepciju te motivaciju djeteta primjenjujemo različite programe.

Na primjer:

- Frostig program,
- rad s radnim listovima,
- različite didaktičke igre za orijentaciju u prostoru (lijevo – desno, gore – dolje),
- puzzle – ako ne zahvaća cjelinu,
- slikovnice.^{12/}
- male situacije za djecu koja ne mogu

slijediti slikovnice.

Ako dijete ne može svladati određene zadatke moramo se vratiti korak natrag u rehabilitaciji.

Za predvježbe čitanja možemo:

- slagati parove sličica (Memory, Domino...),
- slagati kockice, slovarice, slova,
- glasno čitati sličice s lijeva na desno,
- čitati reklame, naslove u novinama itd.

Zgodan primjer je priča "Djed i repa" gdje se likovi moraju slagati s lijeva na desno. Djeca dramatiziraju priču u prostoru, a zatim možemo koristiti aplikacije koje također slažu s lijeva na desno prema redoslijedu u priči i sl.

Ilustracije i sličice su poticaj verbalnoj komunikaciji.

Disleksična djeca imaju usporen razvoj: (Slično je bilo kod razvoja govora, te je i govorno izražavanje siromašnije i kreće se u okviru konkretnog i proživljenog.

III. AUDITIVNI KANAL (I VIZUALNI)

Problem je u obradi slušnih i vidnih podataka, stoga rehabilitacija i edukacija idu tim putem^{126/}.

“Osnova problema je u otežanom procesu obrade, a ne samo u primanju poruke^{5/}.

Osvještavanje slušanja kod ove djece je često malo duži proces, jer slušati i čuti to nije isto. Odnosno on čuje, ali ne razumije, a ponekad ne može reproducirati ono što je čuo. Da bismo mu olakšali prijam i integraciju podataka služimo se vježbama koje idu od distinkcije pojedinih glasova (slogova ili riječi) ovisno o stupnju oštećenja. Tu nam pomaže primjena aparata SUVAG Lingue. Paralelno se može raditi slušanje i izgovor pjesmica, brojalica, recitacija i malih tekstova (VT brojalice – I.Herljević^{10/}).

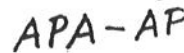

Neka disfazična djeca nemaju osjetljivost i interes npr. za slušanje pjesmica i teksta, ali to ne znači da treba odustati od takvog rada, naprotiv treba uvježbavati slušanje. Stoga je važno poticati uočavanje rime kratkim recitacijama, pjesmicama i brojalicama.

Stoga je potrebno više vremena za uvježbavanje, a također i za stjecanje radnih navika. Neophodno je dati mogućnost djetetu da se veseli uspjehu tj. postići motivaciju za čitanje i pisanje.

Za obradu i usvajanje priloških oznaka mjesta

PADA KIŠA		
NA PUŽA	NA	
NA MIŠA	NA	
NA CRVENU GLJIVU	NA	
NA ANU I IVU	NA	

U početku je potrebno rukovoditi se principom zornosti – još je Pestalozzi uočio vezu između vizualne percepcije i govornog razvoja^{16/}. Komensky pak upućuje na postupak od lakšeg k težem^{10/}.

GORE NEBO	↑	
DOLJE VODA	↓	
A PO VODI	A PO	
IDE RODA.		
RODA IDE		
TAP -TAP- TAP		
LOVI ŽABU		
APA - AP		
AMO AMO	←	←
BRACO TAMO		→
BEBA TAMO		→
BEBA AMO		←
MAMA TU		—

Svakako je važno paziti da dijete ne opterećujemo dugotrajnim i zamornim uvježbavanjem. Mnogo je bolje primjenjivati jezične igre gdje god je to moguće jer time potičemo osjećaj slobode, istraživanje i otkrivanje, a u radosti i samostalnosti ostvarujemo jak motivirajući faktor pri učenju novoga.

Iz toga slijedi da je bitna:

- komunikacija,
- učenje struktura pravopisnih pravila i pravogovor,
- slaganje riječi u slovarici,
- jezične igre... (“tko se sakrio”),

tražimo slova na kockicama i pišemo neku riječ – MAMA, TATA...^{125/}.

Međutim, njemačka metodičarka Mechthild Dehn govori da u početnom čitanju ne treba ići od lakšeg k težem već od nepotpunog k potpunom, što predstavlja anticipacijsko čitanje koje daje mogućnost kreativnog mišljenja kod djece^{25/}.

Primjer VT brojalice

IŠ, IŠ, IŠ!

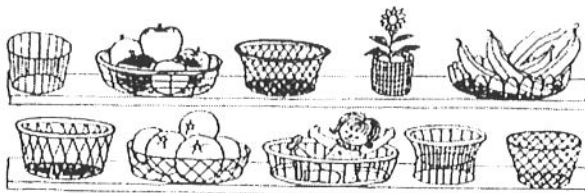

IŠ, IŠ, IŠ! Ja sam mali miš,
Ja sam mala mica-maca. Bjež u rupu, miš!

Naglašavam važnost primjene zvučnih i vidnih stimulacija istovremeno jer time pospešujemo razumijevanje situacije.

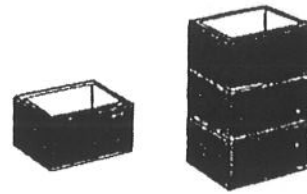

Slušna diskriminacija glasova

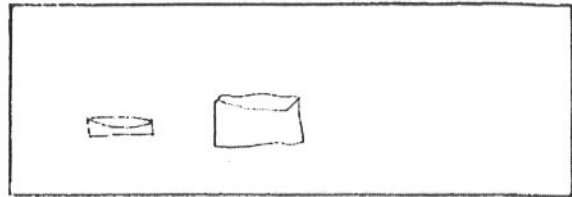

PLITKO DUBOKO

ŠTO VIDIŠ NA POLICI?
KOLIKO IMA KOŠARICA PRAZNIH, PUNIH SA CVIJEĆEM?
KOLIKO NA POLICI IMA IGRAČAKA?

KOLIKO IMA KUTIJA?
GDJE IMA VIŠE KUTIJA: LJEVO ILI DESNO?
ŠTO JE U KUHINJI PLITKO, A ŠTO DUBOKO?

NACRTAJ JEDNU PLITKU I JEDNU DUBOKU POSUDU

ARTIKULACIJSKE VJEŽBE (SLUŠNE + VIDNE STIMULACIJE)

- obradba glasa – percepcija (auditivna),
  - obradba slova – percepcija (vidna),
  - učenje pisanja slova,
  - čitanje,
- usmeno izražavanje.

Kod pisanja je to u početku:

1. preslikavanje slova i riječi,
2. gledanje – poznavanje riječi,
3. čitanje.

Bitno je uočiti značenje i smisao riječi i pojmova i zahvatiti cjelinu.

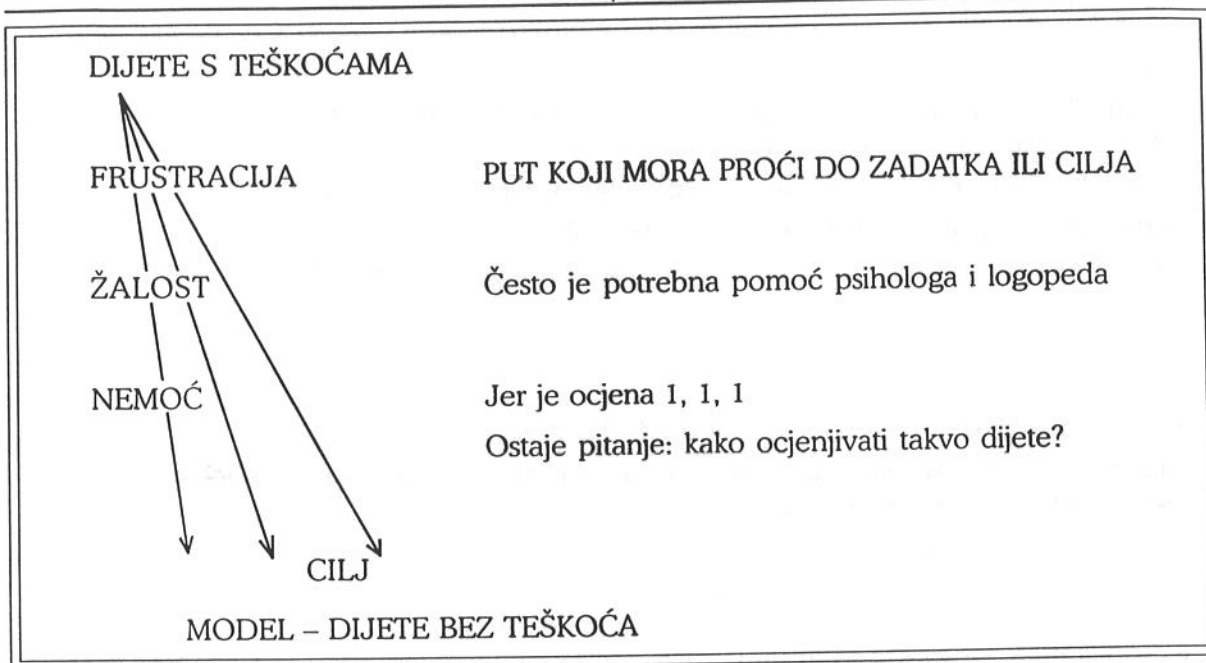
Konačno, da bi naučilo čitati, dijete mora shvatiti da za svaki glas u riječi postoji dogovoreni znak – slovo, i naučiti kako se prevodi, šifrira svaki glas u riječi pomoću toga dogovorenog znaka – slova tj. primjena abecednog načela^{25/}. No prije toga mora svladati niz predčitačkih vještina koje završavaju usvajanjem vještine glasovne raščlambe riječi, čuje, zapamti i povezuje glasove od kojih se sastoji riječ^{25/} - što treba postupno i strpljivo vježbati, a domaća zadaća ima za svrhu stvaranje radne navike i pridobijanje roditelja na suradnju.

Prema A.G.Šabić neki učitelji predviđaju 10 sati za predvježbe za pisanje, a to je prema našem iskustvu premalo^{25/}.

Taj vid izražavanja treba stimulirati kroz sva odgojno-obrazovna područja sve dok se ne postignu rezultati.

Dakle, pred sobom imamo dijete s teškoćama u svladavanju govora te čitanja i pisanja i moramo respektirati činjenice da je to dijete

uslijed osjećaja neuspjeha, koje je sigurno doživjelo – možda već i frustrirano i nemoćno da samo riješi problem – stoga mu moramo pomoći. U radu s takvim djetetom treba predvidjeti tim stručnjaka i roditelje, te više vremena nego sa "zdravom" djecom.

Uvijek treba dijete uspoređivati u odnosu na sebe. Pratiti njegov napredak u odnosu na prijašnje stanje. (Što je i koliko novoga savladalo).

- OSJEĆAJ USPJEHA JE MISAO VODILJA KROZ CIJELI PROCES
- VAŽNO JE OMOGUĆITI DJECI IGRU (rad kroz igru)
- OSVIJESTITI SEBE U PROSTORU (razvoj motorike)
- POLAZITI OD ONOGA STUPNJA U RAZVOJU GDJE JE DIJETE STALO

Tijekom rada došli smo do analogije između likovnih izraza i razvoja govora koji polazi od percepcije prostora, pokreta u prostoru prema vizualnom znaku odnosno likovnom elementu, a na području govora prema glasu odnosno riječi.

VERBALNI IZRAZ^{18/}

prostor
pokret u prostoru
znak (zvuk)

glas, slog, riječ
govorni iskaz
Što prethodi čitanju i pisanju.

GRAFIČKI IZRAZ^{12/}

prostor
pokret u prostoru
grafički znak (slovo) od likovnih elemenata prema međusobnoj kombinaciji grafičkih elemenata po zakonitosti likovne sintakse (ritmički niz točaka, crta različitih smjerova i karaktera: tankih, debelih, kratkih, dugih, valovitih, ravnih...)
slovo, slog, riječ
tekst

Literatura

1. Baar W E, Tschinkel. Radni listovi za djecu u dječjim vrtićima i na početku školovanja. Školska knjiga, Zagreb, 1974.
2. Becher R. Disleksija i disortografija s logopedskog aspekta, Savez društva defektologa Jugoslavije. Beograd, 1970.
3. Belamarić D. Dijete i oblik Školska knjiga, Zagreb, 1986.
4. Bukša J. Knjiga za nastavnika. Moj dom. Priroda i društvo u I. razredu osnovne škole. Školska knjiga, Zagreb, 1973.
5. Čudina-Obradović M. Igrom do čitanja. Igre i aktivnosti za razvijanje vještine čitanja u djece od 3. – 10. godina života. Školska knjiga, Zagreb, 1995.
6. Grgurić N. i Jakubin M. Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje. Educa, Zagreb, 1996.
7. Grupa autora. Dijete i kreativnost. Globus. Zagreb, 1987.
8. Guberina P. Zvuk i pokret u jeziku. Zavod za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1967.
9. Hadžiselimović DŽ. Otkrivanje poremećaja u čitanju. Priručnik za školske psihologe i pedagoge. Školska knjiga, Zagreb, 1984.
10. Herljević I. VT brojalice
11. Hill E. "Gdje je Piko?" – slikovnica. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 1990.
12. Jakubin M. Osnove likovnog jezika i likovne tehnike. Institut za pedagojska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.
13. Kamenov E. Predškolska pedagogija. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1988.
14. Keith R., M S, Thomas J E, M.S. Speech Practice Manual for Dysarthria, Apraxia, and Other Disorders of Articulation – Compare and Contrast. B.C. Decker inc., Ontario,
15. Kowarik i Kraft. Možeš li ovo?, Funkcionalne vježbe u dječjem vrtiću i I. razredu osnovne škole. Školska knjiga, Zagreb, 1976.
16. Nikić G. "Uz 250. godišnjicu rođenja Heinricha Pestalozzija" Sve za druge ništa za sebe. Školske novine br. 6, Zagreb, 1996.
17. Miljak A. Kurikularni pristup predškolskom djetetu. Predškolski odgoj danas i sutra. Pedagoški fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayera i Centar za PO Osijek, Osijek 1994.
18. Peteh M. Prvi koraci u matematici – radni listovi za djecu u dječjim vrtićima. Školska knjiga, Zagreb, 1983.
19. Piaget I. Psihologija inteligencije. Nolit, Beograd, 1986.
20. Pitcher E G, Freinburg G S, Alexander D. Helping Joung Children Learn. Charles E. Merrill publishing company, Bell Fourth Howel company, Columbus, Ohio 1966.
21. Puljak L. Moja početnica. Školska knjiga, Zagreb, 1995.
22. Puljak L. Nastavni listići. Školska knjiga, Zagreb, 1995.
23. Ribić K. i Matanović M. Teškoće u čitanju i pisanju. Školska knjiga, Zagreb, 1982.
24. Šabić A G, Vitez I., Baričević J. Hrvatska početnica. Školska knjiga, Zagreb, 1995.
25. Šabić A G, Baričević J., Vitez I. i suradnici. Priručnik uz Hrvatsku početnicu. Školska knjiga, Zagreb, 1995.
26. Škarić I. Govorne poteškoće i njihovo uklanjanje. Zagreb, Mladost, 1988.
27. Tschinkel I. Vježbe za intelektualni i govorni razvoj djeteta (radni listići kao pomoć u razvijanju školske zrelosti). Školska knjiga, Zagreb, 1983.
28. Tomić A. Moja okolina u slikama. Svjetlost, Sarajevo,
29. Vigotski L. Mišljenje i govor. Nolit, Beograd, 1977.

**VAŽNOST RAZUMIJEVANJA VREMENSKIH ZNAKOVA I SIMBOLA U PROCESU
RAZVOJA GOVORA I MIŠLJENJA**

Koraljka Bakota*, Zrinka Šaler***
Poliklinika SUVAG, Zagreb

Sažetak

Ovaj rad je usmjeren na istraživanje razumijevanja vremenskih znakova i simbola. Ispitanici su učenici i pacijenti Poliklinike SUVAG kronološke dobi od 11 do 15 godina. Ispitane su dvije skupine učenika: učenici s posebno govorno-jezičnim teškoćama i učenici s oštećenjem sluha. Obje skupine ispitanika imaju govorne poremećaje tipa disfazije. Ispitanici su ispitani mjernim instrumentom kojeg sačinja rehabilitacijski stručni tim Poliklinike SUVAG.

Rezultati dobiveni istraživanjem obrađeni su kvantitativnom analizom i izraženi su u apsolutnim i relativnim virjendostima.

Rezultati pokazuju da kod obje grupe ispitanika postoji statistički značajna razlika u usvojenosti vremenskih znakova i simbola u kulturološkoj, aritmetičkoj i osobnoj dimenziji poimanja vremena.

Ključne riječi: vrijeme, vremenski znakovi, vremenski simboli.

---

* Koraljka Bakota, Kosirnikova 14, Zagreb, tel: 3769-274 i 3768-726

** Zrinka Šaler, Ilica 99, Zagreb, tel: 3770-798

Uvod

Vrijeme je dio naše svakodnevnice, ali i fenomen kojim se bave fizičari, povjesničari, filozofi, umjetnici. Ljudi su ga zbog snalaženja stavili u okvire prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Mjerljivo je preciznim mjernim instrumentima, ali je ujedno apstrakcija. Mi sami stvaramo vrijeme radi zamjećivanja vanjskog svijeta, a to zamjećivanje ovisi o svojstvima našeg osjetilnog aparata.

Protjecanje vremena i subjektivno je i objektivno. Sve dobro, lijepo i ugodno prolazi brzo, kratko traje, a ono ružno, loše i neugodno prolazi polako i dugo traje.

Djetetu vrijeme provedeno u vrtiću traje dugo ako ne voli biti u vrtiću, ali igra mu prebrzo završi.

Odrastanjem i školovanjem uz subjektivnu, razvijamo i učimo objektivnu dimenziju vremena. Učeći vremenske znakove i simbole, mišljenje oblikujemo u znak za vrijeme.

Ideja vremena je vezana s idejom kauzalnosti, uzročno-posljedične veze možemo uočavati jedino ako smo mobilni u vremensko prostornom koordinatnom sustavu, i ako smo usvojili znakove i simbole kao sredstva komunikacije.

Znakovi su slikovni oblici izražavanja na razini imaginativne ili intelektualne spoznaje. Simbol je mnogo više od znaka, ispunjen je afektivnošću i dinamikom i kao takav oživljava velika razdoblja, modele, mitove i strukture. Usvajajući znakove i simbole ulazimo u svijet apstraktnog mišljenja i govora. Djeca se vremenskim znakovima počinju služiti vrlo rano. Učeći u samim počecima školovanja znakove i vremenske relacije: sat (minuta i sekunda) – tjedan – mjesec – godina, ulaze u koordinatni prostorno-vremenski sustav, u čijem se središtu nalaze oni sami.

Simboli se usvajaju u nešto kasnijoj dobi (oko 12. godine), u V. razredu osnovne

škole, kada su kod djece uočene sposobnosti apstraktnog mišljenja.

Važno je napomenuti da govorimo o poimanju vremena kao civilizacijsko-kulturološkoj tekovini. Čovjek je postao čovjekom tek kada je počeo uočavati prošlost, povezivati je sa sadašnjošću i planirati budućnost – tada su nastale prve kulture, a potom i civilizacije.

Razumijevanje vremenskih znakova i simbola, njihova integracija u spontani govor, razvija šire prostorno-vremenske spoznaje o sebi i o svijetu u kojem živimo.

Ciljevi istraživanja

Ciljevi istraživanja su ispitivanja:

1. razumijevanja vremena putem vremenskih znakova i simbola – razvijanje percepcije vremena,
2. dimenzije vremena u svakodnevnom životu,
3. mobilnosti po vremenskoj osi,
4. razumijevanje simbola koji predstavljaju šira vremenska i civilizacijska razdoblja.

U skladu s ciljevima postavljena je hipoteza H-1: kod obje skupine ispitanika postoji statistički značajna razlika u usvojenosti i primjeni vremenskih znakova i vremenskih simbola u ispitivanim kategorijama: procjena određivanja godina starosti osoba, aritmetičko vremenske operacije i prepoznavanje osnovnih karakteristika širih civilizacijsko-kulturnih razdoblja.

Metode rada

Uzorak ispitanika

U ovo pilot istraživanje uključeni su učenici od V. do VIII. razreda, kronološke dobi od 11. do 15. godina, polaznici Odjela medicinske rehabilitacije i edukacije Poliklinike SUVAG. U ispitivanju je sudjelovalo 40 ispitanika koji u obrazovnom procesu koriste znakove i simbole za vrijeme.

Prvu skupinu ispitanika čine čujućí učenici s posebnim govorno-jezičnim teškoćama, a drugu skupinu djeca s oštećenjem sluha (obostrana gluhoća, gubitak sluha veći od 92 dB).

Objekti skupine ispitanika imaju govorne poremećaje tipa disfazije.

Kod ove djece, uz govorne teškoće, javljaju se i druge tipične disfunkcije – poremećaji u čitanju, pisanju, računanju, psihomotorički nemir i emocionalne teškoće.

Način provođenja istraživanja

Istraživanje je provedeno po razredima (V. –VIII.) Odjela medicinske rehabilitacije i edukacije Poliklinike SUVAG. Ispitivanje je trajalo 45 minuta. Djeca su testove rješavala uz vođenje ispitivača – rehabilitatora. Na pitanja se odgovaralo zaokruživanjem jednog točnog odgovora.

Mjerni instrument

Za ispitivanje razumijevanja i korištenja vremenskih znakova i simbola korišten je mjerni instrument sastavljen posebno za ovo ispitivanje. Sastavio ga je stručni tim Poliklinike SUVAG na temelju poznavanja govornih, jezičnih i mentalnih mogućnosti ispitanika.

Test korišten u ispitivanju razumijevanja vremenskih znakova i simbola sastoji se od tri cjeline koje imaju po pet pitanja. Na sva pitanja odgovara se brojkom. Pitanja su sročena jednostavno i nedvosmisleno tako da razumijevanje ne bude razlogom netočnog odgovora.

Pitanja u prvoj cjelini uključuju poznavanje aritmetike koje je potrebno za pokretljivost na vremenskoj osi.

Drugu cjelinu čine pitanja na koja se odgovara jednim od tri ponuđena odgovora. Tom grupom pitanja željela se ustanoviti veza opće kulture i korištenja vremenskih znakova u svakodnevnom životu.

Treća cjelina vezana je za slikovni materijal čime se željelo vidjeti da li slike pomažu pri upotrebi vremenskih znakova i simbola.

Metoda obrade podataka

Kvantitativnom analizom podataka dobili smo rezultate koje smo izrazili u apsolutnim i relativnim vrijednostima, teneke grafičkim izrazom prikazali.

Kvantitativnom analizom podataka objasnili smo rezultate dobivene ovim istraživanjem.

Rezultati i rasprava

Vrijeme se ne može opažati, odnosno čuti, vidjeti, opipati, mora se zamisliti. Apstraktno mišljenje nam omogućava razumijevanje i osjećanje vremena, možemo reći da nam razvija percepciju vremena koja nam omogućava proučavanje i shvaćanje prirodnih i društvenih pojava i procesa.

Do pojave apstraktnog mišljenja dolazi između 11. i 13. godine, ali do uočavanja uzročnosti, protoka vremena, služenja vremenskim znakovima dolazi mnogo ranije. Piaget ističe da se između 6. i 8. mjeseca djetetova života, već u senzomotornom stupnju razvitka ostvaruju uvjeti koji omogućavaju prostorno-vremenske i uzročne odnose (Piaget, 1988.).

Tijekom prve dvije godine života stvaraju se kategorije: objekta, prostora, uzročnosti i vremena. To nisu pojmovi u pravom smislu riječi, već su praktične kategorije. Tada se razvija osjećaj za vrijeme koje dijete spontano usvaja krećući se u prostoru, zapažajući kretanja drugih osoba i pomicanja predmeta. Koordiniranjem svojih pokreta, dijete spoznaje sebe u prostoru i vremenu. Razvijanjem makro i mikro motorike razvija se osjećaj za vrijeme, prostor i brzinu. Da bi se uspješno razvila senzomotorika važno je da dijete svlada sve faze motoričkog kretanja u prostoru od puzanja do skladnog kretanja.

Verbotonalna metoda polazi od harmonije tijela, kao od točke od koje treba krenuti rehabilitacija djece oštećena sluha i djece s govorno-jezičnim teškoćama.

U općim postupcima verbotonalne metode upotrebljavaju se tzv. stimulacije za ritmičke pokrete tijela i stimulacije za muzičke ritmove. Dijete uvježbava svoje tijelo pokrećući ga u raznim ritmovima i raznim tempom s ciljem postizanja harmonije tijela. To nije samo preduvjet za razvijanje slušanja i govora nego i za stvaranje elementarnih prostorno-vremenskih koordinata.

Djeca oštećena sluha i djeca usporenog razvoja govora koja imaju i disfazične smetnje imaju poteškoća u prostorno vremenskoj orijentaciji.

Govor djetetu omogućava širenje vremenskog i prostornog osjećaja, on omogućava djetetu da ispriča svoje akcije, rekonstruira prošlost i predvidi buduće radnje.

Teškoće u slušanju i razumijevanju govora usporavaju i otežavaju razvoj percepcije vremena kao kognitivnog procesa koji jesu po Luriji djelatnost tercijarnih zona kore mozga. Tercijarne zone zadnjih dijelova kore predstavljaju ustrojstvo čije je sudjelovanje neophodno za pretvaranje očiglednih opažanja u apstraktno mišljenje i za očuvanje organiziranih iskustava u pamćenju. Lurija ističe da se viši psihički i misaoni procesi formiraju i odvijaju na temelju govorne djelatnosti (Lurija, 1983.).

Wood objašnjava da neuspjeh u razumijevanju i objašnjavanju može biti radi neusvojenih jezičnih konvencija, a ne zbog nedostatka logike. U tom kontekstu jasna je važnost usvajanja vremenskih znakova i simbola kao sastavnog dijela komunikacijskog sustava.

Dinamička rehabilitacija koja proizlazi iz dinamičke dijagnostike razvija poimanje vremena i prostora. Rehabilitacija polazi od

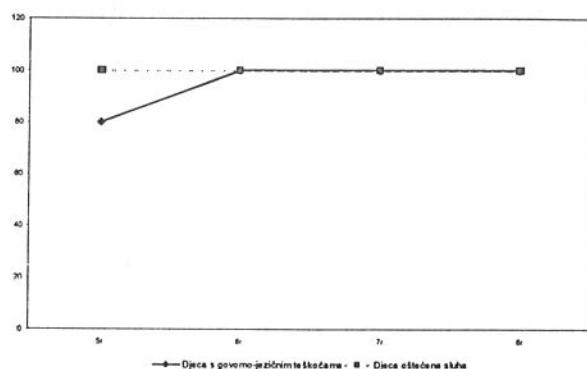
samoga djeteta "tu i sada", uvažavajući ponajviše djetetove mogućnosti.

Ispitivanje koje smo proveli pokazuje da su skoro svi učenici imali najbolje rezultate u procjeni dobi osoba.

Najveću uspješnost ispitanici su postigli u pitanjima u kojima je trebalo prepoznati starost osobe, i to osobe njihovog vršnjaka (iz slikovnog materijala). I jedna i druga grupa ispitanika, od V. do VIII. razreda, ima 100% točnih odgovora (osim djece s govorno-jezičnim teškoćama u V. razredu koji imaju 80% točnih odgovora). Izdvojili smo neka pitanja i rezultate obradili grafički.

Učenici su trebali odrediti dob osobe na slici i upisati točan odgovor.

"Osoba na slici ima 15 godina."

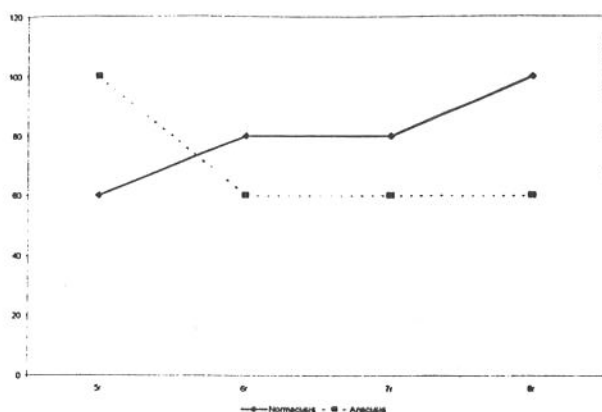

Slika 1. Procjena dobi osoba – vršnjaka ispitanika

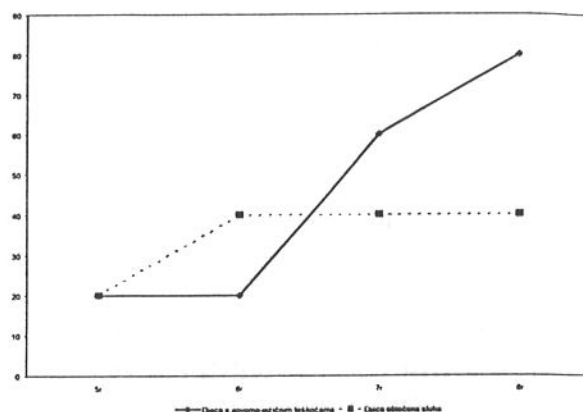
Pri prepoznavanju osoba starijih (70. godina) ili mlađih od njih samih (1. godina), ispitanici više nisu potpuno sigurni u procjeni dobi osoba na slici.

Dakle, ispitanici u prepoznavanju dobi osoba polaze od sebe, pa bez problema prepoznaju dob vršnjaka, dok se u prepoznavanju dobi mlađih ili starijih osoba javljaju manje nedosljednosti.

Usvajanje pojmova vremena, prostora i brzine ne može se odvijati bez uklapanja broja u misaone strukture. Brojem se može sustavno srediti redoslijed događaja, njime se iskazuje vremenski interval.

Slika 2. Mjerenje usvojenosti vremenskih relacija godina - mjesec

Slika 3. Mjerenje usvojenosti šireg vremenskog pojma-stoljeća

Na slici 2. je prikazana uspješnost ispitanika postignuta u nadopunjavanju rečenice: "Godina ima 12 mjeseci".

Sedma godina života djeteta vrijeme je stvaranja racionalnog prostora i vremena. To je vrijeme prvog i drugog razreda osnovne škole kada se usvajaju elementarni vremenski znakovi: sat (minuta, sekunda), dan – doba dana, tjedan, mjesec, godina, nešto kasnije stoljeće i tisućljeće.

Pojam godine i mjeseca ispitanici uče, kao što smo istaknuli, od početka obrazovanja, ponavljaju gotovo svakodnevno pišući nadnevke, i često obnavljaju na individualnim govornim i slušnim vježbama.

Djeca s govorno-jezičnim teškoćama u V. razredu postižu 60% točnih odgovora, dok je u VIII. razredu 100% točnih odgovora. Djeca oštećena sluha postižu 60% točnih odgovora, osim djece u V. razredu koja su početkom školske godine ponovila to gradivo i postigla 100% točnih odgovora.

Na pitanje: "U kojem stoljeću živimo?" djeca bez oštećenja sluha imaju od 20% (u V. razredu) do 80% (u VIII. razredu) točnih odgovora. Naime, starija djeca su pod utjecajem massmedija u kojima se često spominje 20. stoljeće, tako da ona taj pojam ne susreću samo u obrazovnom procesu. Djeca sa oštećenjem sluha postižu od 20% do 40% točnih odgovora.

Osnovne aritmetičke operacije koje dijete usvaja istovremeno služe učenju kretanja po vremenskoj osi. Objektivizacija vremenskih operacija ide paralelno s objektivizacijom uzročnosti. Djeca s diskalkulijom te operacije teže svladavaju. Zbog tih i drugih poteškoća u razvoju, tijekom rehabilitacijsko-edukacijskog procesa vodi se računa o djetetovim psihofizičkim sposobnostima principom postupnosti, učenjem "malim koracima" i korištenjem specifičnog didaktičko-stvaralačkog materijala.

Bruner i Piaget slažu se u tome da je razumijevanje postupaka potrebno temeljiti na konkretnim aktivnostima.

Kod mnogih učenika, naših ispitanika, potrebno je spomenute aritmetičke vremenske operacije tim postupcima uvježbavati cijelo osnovnoškolsko obrazovanje.

Razvoj apstraktnog mišljenja, te usvojeni vremenski znakovi i pojmovi preduvjet su za razumijevanje vremenskih simbola.

Mnogi autori smatraju da su djeca između 11. i 13. godine zrela za usvajanje vremenskih simbola.

Piaget smatra da uzrast od 11. do 12. godina obilježava početak formalnog mišljenja.

Wood navodi da je uzrast od 13. godina, odnosno početak puberteta vrijeme promjena u sposobnostima mišljenja i komunikaciji. Važno je napomenuti da se Piaget, Vigotski, Bruner, Donaldson, Wood slažu u pridavanju velike važnosti razgovjetnom vladanju jezikom u promicanju prijelaza iz konkretnog na formalno operacionarno mišljenje. Ističu da je verbalno rezoniranje glavni pokretač ili sredstvo pomoću kojeg se logičke radnje ostvaruju. U korist toj tezi Wood navodi da ljudi iz neopismenjenih kultura nisu pokazivali znakove formalnog razmišljanja, tj. nisu imali apstraktnih ili hipotetskih zamisli (Wood, 1995.).

Školovanje i opismenjavanje mijenjaju prirodu djetetovog jezičnog znanja i vode analitičkom načinu mišljenja. Djeca se s vremenskim simbolima, obilježjima kultura i minulih civilizacija susreću preko raznih medija, ali to nije osvješteno znanje koje uključuje uzročno-posljedično zaključivanje, te ne ostavlja trajnije i dublje tragove. Školovanje omogućuje sustavno upoznavanje kultura, kulturoloških pojmova i simbola. Pozvat ćemo se na Brunerove riječi koje kažu da je nastava nužna želimo li djetetove spontane aktivnosti pretvoriti u simboličko racionalno mišljenje. Pouka je glavni pokretač kulturnog prijenosa znanja. Bruner i Vigotski ističu važnost školovanja i poučavanja te na prvo mjesto ističu kulturno i društveno međudjelovanje u mentalnom i psihičkom razvoju djeteta.

Simboli koji nose obilježja kultura ili većih vremenskih cjelina mogu se usvojiti proučavanjem bogatog slikovno-didaktičkog

materijala. Mnogi nastavni predmeti (povijest, književnost, povijest umjetnosti ...) omogućuju usvajanje vremenskih simbola, no sinteza koja je potrebna da se objedini stečeno znanje i prepozna u vremenskim simbolima vrlo je zahtjevan zadatak za učenike s disfazičnim poteškoćama.

Rezultati u našem ispitivanju pokazali su najlošiji uspjeh u usvajanju vremenskih simbola vezanih uz kulturološke pojmove.

Tablica 1. Uspješnost prepoznavanja slikovnog materijala izraženo u postotku (%).

Određivanje dobi osoba i vremena širih kulturnih razdoblja

Školska dob	Djeca s govorno-jezičnim teškoćama		Djeca oštećena sluha	
	Osobe	Kultura	Osobe	Kultura
V.r.	80	40	93	50
VI.r.	80	60	73	50
VII.r.	66	30	93	60
VIII.r.	100	40	80	70

U prepoznavanju slikovnog materijala svi ispitanici postižu izrazito bolje rezultate u određivanju dobi osoba, nego u određivanju vremena širih kulturnih razdoblja, jer ona podrazumijevaju znanje koje se usvaja u dugogodišnjem edukacijskom procesu. Slike su dvodimenzionalni prikazi koji prikazuju trodimenzionalnu stvarnost. Djeca uče gledati i tumačiti slike, jer slike su povezane sa simboličkim funkcijama, tj. one imaju status simbola (Piaget, 1988.).

Tablica 2. Vremenski znakovi i simboli koji se odnose na živa bića, kulturu i aritmetičke operacije izraženi u postotku (%).

V. razred	Ziva bića	Aritmetičke operacije	Kultura
Djeca s govorno-jezičnim teškoćama	64	47	36
Djeca oštećena sluha	80	70	60

VI. razred	Ziva bića	Aritmetičke operacije	Kultura
Djeca s govorno-jezičnim teškoćama	64	63	52
Djeca oštećena sluha	76	50	48

VII. razred	Živa bića	Aritmetičke operacije	Kultura
Djeca s govorno-jezičnim teškoćama	60	60	40
Djeca oštećena sluha	84	57	52

VIII. razred	Živa bića	Aritmetičke operacije	Kultura
Djeca s govorno-jezičnim teškoćama	88	88	52
Djeca oštećena sluha	52	63	44

Iz tablice 2. vidljivo je da gotovo svi ispitanici postižu najbolje rezultate u određivanju

odnosa vremena i dobi osoba, zatim odnosa vremena i aritmetičkih operacija, dok su najslabije rezultate postigli u odnosu vremena i širih kulturnih razdoblja.

No moramo imati na umu da se cijeli edukacijski ciklus ponavlja u srednjoškolskom obrazovanju koji će, uz sazrijevanje omogućiti kvalitetnije usvajanje i služenje znanjem.

Zaključak

Vrijeme možemo promatrati i kao subjektivni i kao objektivan fenomen koji je sastavni dio našeg života, pa je iz komunikacijskih potreba standardizirano vremenskim znakovima i simbolima.

Rezultati ispitivanja provedeni testiranjem učenika s oštećenjima sluha i učenika usporenog razvoja govora od V. do VIII. razreda Odjela medicinske rehabilitacije i edukacije Poliklinike SUVAG, govore nam da se djeca najbolje služe vremenskim znakovima koje koriste u procjeni određivanja godina starosti osoba.

Manje uspjeha su imali učenici u kategoriji aritmetičko-vremenskih operacija. One predstavljaju problem djeci s diskalkulijom kao jednom od dodatnih utjecajnih teškoća u razvoju.

Najviše poteškoća imala su djeca s određivanjem vremenskih simbola koji predstavljaju pojedina specifična vremenska razdoblja. Ovo je pilot istraživanje provedeno na uzorku ispitanika koji trenutno polaze obrazovno rehabilitacijski proces u Poliklinici SUVAG. Kad bi se ispitanike pratilo kroz sve godine obrazovanja (od V. do VIII. razreda), dobili bismo rezultate koji bi pokazali napredak postignut obrazovnim i rehabilitacijskim procesom. Edukacijski proces je najodgovorniji za razvoj percepcije vremena s kulturološke točke gledišta. U populaciji standardne većine pa tako i u ispitivanoj populaciji, barem se dva puta mora ponoviti; u osnovnoj i srednjoj školi, da bi to znanje moglo postati operativno i korišteno u svakodnevnom komuniciranju i da bi potaklo apstraktno razmišljanje. Važno je napomenuti da se rehabilitacija koja uključuje individualni i grupni rad ostvaruje principima: zornosti, sistematičnosti, trajnosti, primjerenosti dobi i sposobnosti učenika, te da aktivnim odnosom prema svijetu u kojem dijete živi, razvija relaciju vremena u svijetu, i svijeta u vremenu.

Literatura

1. Furlan I. Čovjekov psihički razvoj, Školska knjiga, Zagreb, 1985.
2. Guberina P. Totalna komunikacija prema verbotonalnoj metodi, SUVAG, Zagreb, 1987.
3. Guberina P. Kreativnost i rehabilitacija, SUVAG, Vol. 2, br. 1-2, Zagreb, 1989.
4. Lurija A.R. Osnovi neuropsihologije, Nolit, Beograd, 1983.
5. Piaget J., Inhelder B. Psihologija deteta, Novi Sad, 1990.
6. Piaget J., Inhelder B. Intelektualni razvoj deteta, Beograd, 1988.
7. Turđui J. Klinička neuropsihologija, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
8. Wood D. Kako djeca misle i uče, Educa, Zagreb, 1995.

PREVLADAVANJE GOVORNIH POREMEĆAJA I UČENJE STRANOG JEZIKA KROZ DRAMATIZACIJU

Darija Hercigonja Salamoni, Bogdanka Pavelin
Poliklinika SUVAG, Zagreb

Sažetak

Ovim izlaganjem predstavljamo rezultat pluridisciplinarnog pristupa prevladavanju govornog poremećaja kod djeteta s brzopletošću i mucanjem.

Pluridisciplinarnost i značaj dramske komponente u verbotonalnoj metodi zajednički su okvir koji povezuje na konkretnom slučaju terapiju govornog poremećaja s redovnom nastavom engleskog kao stranog jezika.

Kao i u govornoj rehabilitaciji, tako i u nastavi stranog jezika, dramska aktivnost tj. upotreba jezika u prostoru i situaciji omogućava i olakšava integraciju, potiče spremnost na komunikaciju, motivira jezičnu kreativnost i utječe na razvoj svijesti o vlastitim sposobnostima.

Ovladavanje stranim jezikom pridonosi daljnjem razvoju globalne komunikacijske kompetencije na materinjem jeziku.

Ključne riječi: verbotonalnost, dramatizacija, pluridisciplinarnost

U ovom izlaganju predstavljamo pluridisciplinarni pristup prevladavanju govornog poremećaja kod brzopletog djeteta.

Dječak Sven prvi je put došao na logopedsku dijagnostiku s četiri godine. Majka je potražila pomoć u našoj ustanovi zbog zastoja, koje je primijetila u govoru svog djeteta. Nakon par mjeseci dječak je uključen u govornu terapiju na Odjelu logopedije Poliklinike SUVAG.

S dječakom se radilo po kompleksnom programu, koji se provodi u timskom radu u koji su uključeni logoped, psiholog i logoped-ritmičar.

Kroz taj program nastojimo odrediti rehabilitacijsku optimalu kao onaj omjer

rehabilitacijskih postupaka koji vodi računa o svim poteškoćama djeteta i ovisno o tome se uključuje u pojedine programe i zadatke. Vrlo je važna detaljna dijagnostika kako bi se ispitale sve sposobnosti koje utječu na organizaciju govor u cjelini (ispita se vizuo-motorna percepcija, slušna percepcija, lateralizacija, desno-lijevo orijentacija te psiholingvističke sposobnosti).

Kod brzoplete djece primijećene su poteškoće u koordinaciji pokreta, a logoped ritmičar je primijetio nezrelost orijentacije

u prostoru, neadekvatno poimanje sheme tijela, te siromašno izražavanje crtežom.

Brzopletost karakterizira:

- kratak raspon pažnje,
- smetnje u percepciji, artikulaciji i formulaciji govora,
- ubrzani tempo govora,
- poremećaj pripremnih misaonih procesa koji prethode govoru.

To je poremećaj koji zadire u sve kanale komunikacije (govor, ritam, muzikalnost, čitanje, pisanje i dr.), a zadire i u ponašanje općenito.

Brzopleta djeca često se ponašaju kao djeca mlađe kronološke dobi, nestrpljiva su, imaju poremećenu organizaciju u vremenu.

U kompleksnoj terapiji nastojimo koristiti što više spaciocepcijskih procesora, opip, propriocepciju, sluh, vid i vestibularni osjet. Verbotonalna metoda uključuje vrednote govornog jezika kroz dramski izraz kao okosnicu svih naših postupaka.

Nakon rehabilitacije, Sven je u dobi od sedam godina počeo učiti engleski jezik u Školi stranih jezika SUVAG. Naglasimo da se radilo o redovnoj školi za učenje stranog jezika po AVGS metodi. Sven je, dakle, od početka učenja engleskog jezika bio uključen

s vršnjacima koji nikada nisu imali problema sa tečnošću govora. Logoped-terapeut podržao je njegovo uključivanje u taj program iz slijedećeg razloga: Kako se i u govornoj terapiji posvećivala velika pažnja razvoju vokabulara, razumijevanju i upotrebi jezično-gramatičkih struktura, tako se i pri učenju stranog jezika nastavlja raditi po istim principima. Rad u nastavi stranog jezika po AVGS metodi također razvija i usmjerava slušnu pažnju, razvija memoriju, što je pozitivan poticaj za razvijanje općih jezičnih sposobnosti.

U grupi od dvanaestero nadarene djece, Sven je jedini s govornim poteškoćama. Već petu godinu, nastava se odvija 2x tjedno po 60 min. Školske godine 98/99., s grupom se radi po udžbeniku Project 2 (Tom Hutchinson, Oxford University Press).

U sklopu ovog izlaganja prikazat ćemo dramatizaciju priče Stone Soup u kojoj Sven sudjeluje u ulozi stare žene. Izvedba je utemeljena na pravilnoj uporabi jezičnih struktura na engleskom jeziku pri čemu su komunikacijskim pristupom uvježbavane slijedeće gramatičke strukture: some/any (u upitnim, potvrdnim i niječnim rečenicama), izražavanje količine (a bit of, a few, a lot of), treće lice jednine Simple Present Tensea.

Kako su učenici upoznati s pričom Stone Soup?

1. Slušanje priče s audio zapisa – izvorni govornik.
2. Čitanje, otkrivanje vokabulara i novih jezičnih struktura.
3. Provjera razumijevanja i interpretacija kroz pitanja i odgovore (aktivno korištenje vokabulara i novih jezičnih struktura). Spontani komentari učenika govore o njihovim "stavovima" prema nekim odnosima i situacijama u životu.
4. U parovima učenici priču pretvaraju u dijalog te time ostvaruju dramatizaciju.

Intonacijski bojuju tekst, variraju intenzitet i rečenični tempo uz slobodno korištenje mimike i geste. Osim upotrebe ciljanih jezičnih struktura, učenici strukturiraju prostor kroz odnose prema osobama – likovima i predmetima koji ih okružuju. Uostalom i u govornoj kompleksnoj terapiji koristilo se što je moguće više spaciocepcijskih procesora i opip i propriocepcija, i sluh i vid i vestibularni osjet. Svenu, kao djetetu sa brzopletim sindromom ionako je organizacija i kretanje kroz prostor poteškoća koju može prevladati ulažući dodatni napor i njegujući samokontrolu.

O čemu priča govori?

Dva su lika: skitnica i škrta starija žena. Skitnica kuca na ženina vrata tražeći nešto za pojesti. Žena ga u prvi mah odbija, no on joj obećaje da će pomoću čarobnog kamena napraviti izvrsnu juhu. Tada škrta žena pristaje i uvede ga u kuću. On na fini lukav način uspije izmamiti sve potrebne sastojke za mesnu juhu od povrća. Na kraju oni zajedno tu juhu pojedu uz oduševljenje starice. Na kraju joj skitnica ostavlja čarobni kamen uz napomenu da za dobru Stone Soup treba malo mesa, nešto povrća, malo soli i papra (i puno dobre volje umjesto škrтости). (Film)

U ovoj priči imamo simboliku, lukavost, inteligenciju koja omogućuje da se problem riješi, iako se lik skitnice (učenik) nalazio u lošoj i nepovoljnoj situaciji. A danasve je pozitivno što priča nadahnjuje na ljudskost i druželjubivost.

Verbotonalna metoda kao nit vodilja i govorne terapije i nastave stranog jezika, pruža mogućnost da dijete s lingvističkom slabosti razvije izuzetnu jezičnu spretnost. Takva spretnost u izražavanju na stranom jeziku poboljšava kompetenciju na sveukupnom jezičnom planu. Takvom dramatizacijom učenici se iskušavaju i kao dramaturzi, kao redatelji i kao glumci. Ti igrokazi nemaju kazališnih pretenzija, oni zapravo služe kao poticaj da se čitava grupa i svaki pojedinac u njoj osobno angažira, da zaboravi na formalni kontekst nastave, i aktivno i kooperativno sudjeluje u što cjelovitijoj i kompleksnijoj komunikaciji.

Kao i u govornoj rehabilitaciji, tako i u nastavi stranog jezika, dramska aktivnost tj. uporaba jezika u prostoru i situaciji omogućava i olakšava integraciju, potiče spremnost na komunikaciju, motivira na jezičnu kreativnost i utječe na razvoj svijesti o vlastitim sposobnostima. Ovladavanje globalnom komunikacijskom kompetencijom na stranom jeziku pridonosi njenom daljnjem razvoju na materinjem jeziku.

OD UREDNIŠTVA

Prvi rad prikazuje polisenzorički spaciocepcijski pristup teškoćama čitanja i pisanja.

U drugom radu govori se o smetnjama u percepciji vremena kod djece s disfazijom.

Treći rad potvrđuje potrebu dramatizacije kako u radu na usvajanju stranog jezika tako i u rehabilitaciji osobe s govornim poremećajem.

Nove učenike verbotonalne metode za bolje razumjevanje tekstova upućujemo na sljedeće radove:

Pansini.M: Spaciocepcija i rehabilitacija slušanja Centar SUVAG, Zagreb 1976

Pansini M: Koncept gramatike prostora. Govor 5: 117-28.

Nakladnik: Poliklinika SUVAG, Ulica kneza Ljudevita Posavskog 10, 10000 Zagreb, Hrvatska

telefon: 465 5488

fax: 465 5166

url: <http://www.suvag.hr>

e-mail: zagreb@suvag.hr

Za dodatne obavijesti i pretplatu obratite se na ime Darinka Dabić-Munk, Poliklinika SUVAG

Uredništvo ovog broja: N. Runjić, T. Ćorluka, M. Pansini, D. Dabić-Munk, B. Klier

2001

o ž u j a k

godište

IV.

broj

3

RAZGOVOR

VERBOTONALNI RAZGOVORI

SADRŽAJ

Umjetnički izraz u govornoj i play terapiji djece koja mucaju
Darija Hercigonja Salamoni, Sanja Jusufbegović

Usporedba programa govorne rehabilitacije i integracije
predškolske djece
Snježana Jakubin

Ptičje daleko
Od uredništva - Lutz Rathenow (Prijevod Dubravko Torjanac)

UMJETNIČKI IZRAZ U GOVORNOJ I PLAY TERAPIJI DJECE KOJA MUCAJU

Darija Hercigonja Salamoni, Sanja Jusufbegović

Sažetak

Ostvarenje komunikacije posredstvom govora zahtijeva neke preduvjete. Ti neophodni preduvjete su određene senzomotorne sposobnosti koje međusobno trebaju biti dobro organizirane. Govor u svojoj punoj komunikativnoj funkciji, uvijek je dio socijalnog konteksta, pri čemu je potreban minimum verbalne i neverbalne stimulacije. U sadržajnom dijelu pričanja priče djetetu, ili s djetetom, prenosimo i odnosnu razinu poruke koji bitno određuje komunikacijski kontekst. Vrednote govora, odnosno njihove kombinacije, pružaju nam mogućnosti iskazivanja osjećaja, što u terapijskom dijelu određuje razinu povjerenja i ostale transferne odnose koji bitno utječu na tijek terapije. Vrednote govornog jezika predstavljaju osnovu dramskog izraza i sastavni su dio igranja uloga. Preko toga postižemo identifikaciju koja omogućuje djetetu da na simboličkom planu odigra vlastite nesvesne potrebe i izrazi ih uz minimum svjesne kontrole. Postižući dramsku napetost, ostvarujemo katarzičnost dramskog procesa. U psihoterapijskom dijelu preko polisenzorike (rada na kinestetičkom, taktilnom i olfaktornom području), indirektno djelujemo na govorni izraz djeteta. Pojačavanjem umjetničkog doživljaja potičemo izražavanje osobnih poruka ili projekcija na likove. Postupnim osužetavanjem slike o sebi i promjenama na planu vlastitog self-koncepta, oslobađavamo one psihološke procese koji spontano dovode i do promjena u fluentnosti govora.

Ključne riječi: vrednote govornog jezika, katarzičnost i self-koncept

Mucanje je govorni poremećaj kojeg okolina vrlo lako prepoznaje. Smatramo ga poremećajem ritma i tempa govora. Takvo govorno odstupanje okolina, tj. roditelji brzo uočavaju i ono ih vrlo plaši, čak i onda kada se radi samo o fiziološkom mucanju koje se može pojaviti kao faza u razvoju govora. Ukoliko je takav ne tečan govor prisutan i nadalje kod djeteta, otežava mu komunikaciju, predstavlja napor i dijete postane svjesno da govori različito od svoje okoline. Počinje izbjegavati komunikaciju govorom i umjesto da govor omogući društvenu i obiteljsku afirmaciju postaje izvorom negativnih iskustava, tjeskobe i straha.

Dijete oponašanjem modela u socijalnom kontekstu usvaja govor, obogaćuje svoj rječnik, stvara nove spoznaje, a ti se novi sadržaji istovremeno analiziraju i integriraju. Mucanje je dakle govorni poremećaj koji se manifestira kako na govornom tako i na fiziološkom, psihološkom, i socijalnom planu. Djeca koja mucaju češće su povučena, zatvorena, anksiozna i sklona logofobiji. Prema svom vlastitom govoru imaju plašljiv odnos, kada govore pod tzv. pritiskom ili obraćaju pažnju na govor on je tada lošiji. Također, kada se zahtijevaju kratki odgovori pojavljuju se zastoje i ostale popratne manifestacije. Naprotiv u lagodnoj situaciji govor djeteta koje muca postaje bolji.

Terapija u Poliklinici SUVAG provodi se u timu u kojem su logoped, psiholog, psihijatar i ritmičar, te se kroz te razne postupke djeluje na cjelokupnu lepezu poteškoća koje se javljaju, kako bi govor postao tečniji, a komunikacija ugodnija.

Kada kroz terapiju interveniramo u govor obraćamo jednaku pažnju na svaki element iz pojma «vrednote govornog jezika», kako ga je označio prof. Guberina, kao što su intonacija, intenzitet, rečenični tempo, pauza, mimika, gesta i stvarni kontekst, a što je također i osnova dramskog izraza.

Tu je ona dodirna točka koja je omogućila da se u okviru verbotonalne metode, odnosno njenih terapijskih postupaka koristi dramski izraz u svakodnevnom radu s djecom.

Dramski izraz je složen i integrirajući oblik učenja koji omogućava djetetu da razvije svoje govorne i izražajne sposobnosti i jača osobnu i socijalnu kompetenciju .

Proigravajući različite uloge kroz terapiju igrom povećava se svjesnost o vlastitim emocijama i utjecajima na druge čime dijete povećava fleksibilnost i jača osjetljivost, te se uči prihvaćati različite socijalne varijabilite.

Pričajući priče koje se ponavljaju bez prosuđivanja njihovog značenja stvaramo poseban odnos prema vremenu i prostoru izmišljamo stvarnost koja se može vidjeti i čuti. Ona proizlazi iz izgleda i zvuka stvari.

Kreiramo nešto iz ničeg, kao što se imaginacijom konkretni objekti transformiraju u nešto sasvim drugo.

Da bi poduzeli taj prijelaz iz mašte u stvarnost naše se uobičajene obrane pretvaraju u slabost, postajemo krhki i ranjivi .

Tek kad smo ostavljeni bez zaštite možemo dozvoliti sebi da osjetimo suštinsku dobrotu univerzuma. To je jednostavno povezivanje najvažnijih pitanja života s razvijanjem povjerenja u sebe i druge.

Razvojem samopoštovanja i samopouzdanja olakšavamo djetetu da pripada tom ponekad podijeljenom i kontradiktornom svijetu. Tako učimo dijete da preuzima odgovornost za svoje osjećaje i akcije, čime se proširuje

njegova sloboda u biranju načina reagiranja na druge ljude i situacije. Širenjem te slobode smanjuje se mogućnost pojave konflikta.

Tijekom provođenja dramskih postupaka isključena je bilo kakva prosudba kreacije.

Taj rad podrazumijeva partnerski odnos s djetetom, koji se ostvaruje kroz aktivno slušanje, te davanje podrške djetetu u slobodnom izražavanju emocija.

To nije rad na umjetničkom djelu, već je to rad na emocijama, glasovima, bojama, formama. U radu često koristimo vizualizaciju, brain-storming, slobodne asocijacije i vođenu fantaziju kako bismo pojačali kontakt s realnošću kroz imaginaciju. Potrebno je odabrati dobru priču koja je povezana sa svim aspektima djetetove ličnosti, koja mu **potiče maštu**, koja mu **objašnjava osjećaje, kroz koju su vidljivi problemi** koji mu se možda javljaju u životu i koja **ukazuju na moguća rješenja** tih problema.

Sve su priče istinite budući da su refleksija unutarnjih stanja ljudskog duha.

Priče su metafora ljudskog života, one su ogledala u kojima vidimo svoja lica.

One su suštinski dio ljudskog postojanja i prenose poruku da je borba protiv protiv ogromnih teškoća u životu neizbježna. Međutim ukoliko čovjek ne ustukne, već se nepokolebljivo suočava s neočekivanim i često nepravednim tegobama, svladava te prepreke i na kraju izlazi kao pobjednik.

Likovi bajki nisu ambivalentni, već su ili zli ili dobri što omogućava djetetu da lakše shvati razliku između njih.

Čitajući priče i bajke dajemo znak djeci da mi odrasli, konkretni odrasli koje oni dobro poznaju, podržavamo njihovo odrastanje, njihovu ideju o svladavanju nas odraslih (divova), da podržavamo njihovu ljutnju i otpor prema pritiscima, prema strahovima kao i težnju za pobjedom, uspjehom, te da je dozvoljeno u simboličkom smislu gurnuti zločestu vješticu u vatru. Osim toga svaka prava priča treba imati sretan završetak.

Priču-bajku sadržajno odabiremo tako da ona prati emocionalni i intelektualni trenutak djeteta.

Kroz djetetovu interpretaciju priče možemo prepoznati i iskrivljene poruke, koje se mogu prenositi iz okruženja nekih neuravnoteženih obitelji ("Ne osjećaj!", "Ne pripadaj!", "Nemoj biti blizak!"), te ih tijekom terapije modificiramo u autentična osjećanja.

Potrebno je **sadržajno odabrati priču** tako da ona odgovara trenutnoj emotivnoj i intelektualnoj potrebi djeteta.

Ukoliko samo "čitamo" priču zajedno s djetetom, ono tijekom terapije rado preuzima uloge.

Intonacijom, intenzitetom, i ritmom oslikavamo stvarni kontekst, jer priča postaje "kao da", jer mi ulazimo unutra i postajemo njen dio.

Priča "**Tri prašćića**" je dramatična priča o neophodnosti rada koja uči predškolsko dijete kako je važno odgoditi neposredno zadovoljenje potreba (u ovom primjeru dulji period igre nasuprot kratkog perioda rada) kako bi uspjeh bio potpun.

Sve se to treba čuti u glasu terapeuta koji čita priču.

Intonacijom, intenzitetom i ritmom oslikavamo stvarni kontekst i zbog toga **pristojno** zamolimo građevinski materijal, naglašavamo **dugotrajnost i napor, nabrajamo detalje, izražavamo strah, bojimo se, uzrujavamo se**, a onda na kraju **izražavamo veselje** zbog pobjede nad zločestim vukom.

"**Pepeljuga**" izražava osjećaje djeteta prema roditeljima, ukazuje **potrebu za jednakom pažnjom** kao i prema drugoj djeci u kući, pokazuje osjećaj odbačenosti, a u realitetu to može izazvati mucanje.

No, u "Pepeljugi" nakon što je Pepeljuga sve počistila i uredila, dolazi dobra vila, postavlja neke realne zahtjeve, pomaže čarolijom i više nema prepreka da Pepeljuga ode na ples.

Ponekad je potrebno malo više vremena da se izade na kraj s ljubomorom, te se zato treba još malo strpjati kako bi se došlo do cipelice.

"**Ivica i Marica**" je priča koja govori o **napuštanju, odbacivanju i lišavanju ljubavi**. Možda se u stvarnosti radi o tome, a možda

dijete samo misli da se njegove želje i potrebe ne zadovoljavaju onako kako je očekivalo. Možda majka nenadano postavlja veće zahtjeve. I tako brat i sestra dijele sudbinu i moraju otići iz roditeljskog doma.

Šuma je nepoznanica, kuća od medenjaka je primamljiva, može zadovoljiti glad i kako joj onda odoljeti.

Ptičica ih upozorava.

Vještica ih kažnjava, tj. Maricu prisiljava da joj radi po kući, a Ivicu se sprema pojesti. Jedini im je spas u planiranoj akciji.

Djeca se kroz susret s vješticom mijenjaju i obogaćeni tom promjenom vraćaju se kući. Ukoliko uvidimo da se stvarno radio o napuštanju i odbacivanju, dijete će zajedno s roditeljima biti uključeno u psihoterapijski tretman.

I za kraj ovog izlaganja ostavila sam "**Crvenkapicu**" koju vjerojatno sva djeca znaju i rado pričaju iako je vjerojatno različito doživljavaju ovisno o dobi.

Crvenkapa **izlazi iz roditeljskog doma u svijet**, zna put s kojeg ne bi trebala skrenuti, ali svijet izvan kuće je odveć privlačan iako je može odvesti u opasnost. Crvenkapa je priča o spolnosti i odrastanju, govori o čulima (vidu, sluhu, dodiru i okusu). Vuk je proguta, ali tu nije kraj (i tu odrasli ne moraju objašnjavati da to nije u istinu, to svako dijete zna).

Kroz dodatno iskustvo, kada lovac raspори trbuh, a Crvenkapa iskoči iz trbuha, ona se ponovno rađa.

Sva djeca u terapiji vrlo izražajno opisuju susret Crvenkalice i vuka u bakinoj kući.

Vrlo izražajno koriste i mimiku i gestu. Pažnja je usmjerena u potpunosti.

Tog trenutka govore o nekom drugom, o nekoj Crvenkatici, **a sadržaj priče ih vodi**. Zaboravljaju da se zapravo "društveno" afirmiraju, **ne obraćaju pažnju na svoj govor**, ne misle da ih itko procjenjuje i **predivno su spontani**. Čak i poneki zastoj više nije važan. Time oslobađamo i one psihološke procese koji spontano dovode i do promjena u fluentnosti govora.

USPOREDBA PROGRAMA GOVORNE REHABILITACIJE I INTEGRACIJE PREDŠKOLSKE DJECE

Snježana Jakubin

Sažetak

Ovo je prikaz znanstvenog istraživanja provedenog u predškolskom odjelu Poliklinike SUVAG u Zagrebu, a odnosi se na govornu komunikaciju i igru djece bez poteškoća u govornom razvoju i djece s udruženim smetnjama, a primarno je oštećenje govora.

Budući su u skupinama kod djece uočene razlike govornog napredovanja zanimalo nas je koje su razlike u curriculumu koji kreiraju odrasli i djeca. Cilj je ispitati: Koje su dimenzije jezično govornog konteksta koji se djeci s teškoćama nude u uvjetima kompleksne govorne rehabilitacije, a koji u uvjetima njihove komunikacije i igre s djecom uredno govornog razvoja (integracije)?

Nakon provedenog opsežnog istraživanja prateći govorno ponašanje djece i voditelja u 12 rehabilitacijskih i 3 integrirane vrtičke skupine tijekom 3 školske godine, obrade podataka, te kvantitativne i kvalitativne analize, došli smo do zaključka u skladu s postavljenim hipotezama:

- Rehabilitacijski jezično-govorni kontekst superiorniji je za usvajanje morfoloških, fonoloških i sintaktičkih elemenata govora, jer obiluje modelima ispravnog govora i uvježbavanjem aproksimacije modelu, zbog čega dominira direktivni rad, govor voditeljice zbog siromaštva govornog izraza djece. Tu još nema zajedničke igre, već dominiraju vođene aktivnosti, često su neverbalno imitativne ili su samo oblici neverbalnog odgovora, jer se nastoji postići razumijevanje. Spontane igre su rijetke. Iako se to donekle mijenja s dužinom rehabilitacije, ipak je za ove skupine u svim fazama razvoja tipičnija igra kratkog trajanja i pretežito vođenog oblika.

- Integracijski jezično-govorni kontekst pokazao se superiornijim za učenje onih aspekata govora koji spadaju u govornu pragmatičnost, jer se pokazao bogatijim, složenijim, manje direktivnim i bogatijih komunikacija koje polaze od djece prema voditelju i od djece prema djeci. Istodobno, igre u tom kontekstu su poticajne, obuhvaćaju svu djecu, dominiraju imitativne, spontane i stvaralačke, zajedničke igre, tj. poticajne za druženje, komunikaciju i razvoj svih pragmatičkih aspekata govora (mijenjanja motrišta i prilagodbe promjenjivim uvjetima situacije).

Samo kombinacijom oba oblika rada može se postići potpuni govorni jezični razvoj uz koji se nužno vezuje pretpostavka kognitivnog, socijalnog i emocionalnog razvoja.

Govor se uči u složenom kontekstu koji nudi prva djetetova socijalna okolina: **obitelj i vrtić**. Složen i primjeren socijalni kontekst za učenje govora i jezika sadrži OVE jezične elemente: sintaktičke, morfološke, leksičke, fonološke, semantičke, pragmatičke te konverzacijske i komunikacijske vještine.

Svaki komunikacijski kontekst osim govorno jezičnih elemenata nužno sadrži fizičke, materijalne, sadržajne i socijalne elemente, a svi oni pridonose govornim i pragmatičnim aspektima jezičnog razvoja. Kvalitetni kontekst razvoja govora mora sadržavati metode učenja pomoću igre, te je zastup-

ljenost igre u aktivnostima, a osobito samostalne djetetove igre, značajan pokazatelj kvalitete razvojnog konteksta.

U svjetlu tih karakteristika dobrog govorno-jezičnog konteksta za usvajanje govora valja promatrati raspravu o integraciji i segregaciji u području govorne rehabilitacije.

Budući da rad na govornoj rehabilitaciji u ustanovi nastoji provesti uravnoteženu kombinaciju čiste rehabilitacijsko-edukacijske situacije (superiorni govornik/odgojitelj - rehabilitator u interakciji sa skupinom djece-"logopata", inače slabo govorno razvijenih vršnjaka) i uključivanja djece s govornim teškoćama u skupinu vršnjaka normalnog govornog razvoja, imali smo priliku ispitati karakteristike rehabilitacijskog konteksta i usporediti ih s karakteristikama konteksta u kojem su integrirani vršnjaci zaostalog i normalnog govornog razvoja.

Istraživanje govorno-jezičnog konteksta rehabilitacijskih i integracijskih skupina

CILJ I HIPOTEZE

Cilj ovog istraživanja je analizirati kvalitetu govornojezičnog konteksta čiste **rehabilitacijske skupine i integrirane skupine**, i to s aspekta komunikacije i igrovnih aktivnosti.

- Jedinica promatranja je skupina - rehabilitacijska ili integracijska, a sadržaj promatranja svi elementi koji u situaciji skupine predstavljaju elemente nužne za razvoj morfosintakse i jezične pragme.

- Zasebnu analizu proveli smo praćenjem razvoja dijagnoze i preporuke stručnog tima za 10-ero integrirane djece s udruženim smetnjama, primarno govornog tipa.

Prema analizi bitnih obilježja rehabilitacijskog i integracijskog programa rada pretpostavili smo da će se bitno razlikovati integracijski i rehabilitacijski kontekst u slijedećim dimenzijama:

1. Pretpostavili smo da će integracijski kontekst biti bogatiji u količini, vrsti i dužini verbalnih izričaja djece.

2. Pretpostavili smo da će u integracijskom kontekstu biti manje izražen direktivni pristup

i količina govora odgojitelja.

3. Pretpostavili smo da će integracijski kontekst sadržavati manje vođene igre, a više slobodne i samostalne vršnjačke interakcije.

METODA

Metoda kojom smo se služili u dobivanju podataka je **kombinacija kvalitativne i kvantitativne analize** podataka iz promatranja aktivnosti skupine u tijeku prirodne situacije planirane i vođene igre.

To je evaluacijsko istraživanje koje istodobno uključuje:

- opservaciju
- uspoređivanje rezultata i
- otklanjanje nedostataka.

Od višestrukih mogućnosti koje nudi kvalitativna metodologija odlučila sam se za promatranje s participacijom i etnografskom analizom, budući da samo ova posljednja može obuhvatiti sve elemente konteksta koji predstavlja složeno tkanje interakcija između ponašanja odgojitelja i ponašanja djece kao i interakcija djece.

UZORAK PROMATRANIH SKUPINA I SUDIONICI U ISTRAŽIVANJU

Istraživanjem su bila obuhvaćena djeca, polaznici vrtića Poliklinike SUVAG. Ukupni broj djece iznosi 77¹ od toga 52 dječaka i 25 djevojčica.

SPOL	M	Ž	Σ	Σ
Rehabilitacijske skupine	39	13		52
Integrirane skupine	13	12		25
Integrirana djeca	8	2	10	
Σ	52	25		77

U govorno rehabilitacijskim skupinama (djeca s višestrukim oštećenjima, dominantan govorno jezični poremećaj)², je 52 djece, od toga 39 dječaka i 13 djevojčica³. U integriranim skupinama bilo je 25-ero djece i to 13 dječaka i 12 djevojčica. Od toga su praćena djeca koja su bila i u rehabilitacijskom programu i u integracijskom programu i to 8 dječaka i 2 djevojčice.

Osim uključene djece, u istraživanje su bili obuhvaćeni i svi voditelji programa / odgojitelji ispitivanih skupina.

¹ Svako je dijete registrirano kada se prvi puta pojavljuje bez obzira koliko se puta kasnije javljalo tijekom praćenja u skupinama

² Sva djeca su prošla ambulantnu dijagnostiku opservacionu skupinu, gdje je tijekom promatranja od tjedan dana provodena timska dijagnostika

³ Kod dječaka je nestandardni govor češći nego kod djevojčica (Brestovci i Ljubešić, 1983), pa je i u našim skupinama znatno veći broj dječaka.

TIJEK I POSTUPAK PRI ISTRAŽIVANJU

U tri školske godine promatrali smo rad odgojitelja i rehabilitatora voditelja u 12 rehabilitacijskih i 3 integrirane vrtičke skupine.

Skupine smo birali prema tome jesu li neki njihovi članovi bili uključeni u rad integracijske skupine.

U svakoj smo skupini promatrali cjelovitu aktivnost od početka do kraja. Aktivnost smo direktno promatrali sudjelujući u njoj, istodobno smo je snimali videokamerom i intervjuirali voditelja i odgojitelja o ciljevima i načinu rada.

Sakupljeni materijal transkribirali smo u pisani oblik koji smo analizirali s aspekta karakteristika govorno-jezičnog konteksta.

Da bismo mogli prikazati komunikacijsku složenost u raznim njenim pojavljivanjima načinili smo i složeniji zapis (u grafovima tablica) u kojima smo nastojali zahvatiti i količinu i kvalitetu komunikacije, te duljinu govornog izraza (DGI).

Pismenu transkripciju svake aktivnosti kodirali smo stoga prema složenijim kriterijima uzajamnog govornog ponašanja djece i odgojitelja/voditelja. (listovi za kodiranje međusobnog govornog ponašanja djece i odgojitelja/voditelja).

Svaku skupinu smo obradili na sljedeći način: dali smo prikaz promatrane skupine, npr. skupina A 1 - Mlada rehabilitacijska skupina:

- Opis skupine i aktivnosti
- Transkripcija videozapisa
- Temeljni protokol podataka
- Apsolutni broj pojavljivanja govorne kategorije prema duljini govornog izričaja (voditelja i djece)
- Grafikon: Odnos kategorija govornog ponašanja, frekvencije i duljine govornog izričaja
- Ostvaren jezično-govorni kontekst u mlađoj rehabilitacijskoj skupini
- Analiza i razgovor s voditeljicom rehabilitacije. (Zbog ograničenosti prostora ne prezentiramo cjelokupne podatke.)

REZULTATI I DISKUSIJA

Usporedba jezično govornog konteksta u integraciji i rehabilitacijskim skupinama

Na temelju apsolutnih pokazatelja govornog ponašanja djece i odraslih (voditelja rehabilitacije i odgoja) izradili smo tablice relativnih vrijednosti jezično-govornog konteksta koje omogućuju usporedbu konteksta u različitim skupinama (tablica 1, te slike 1 i 2).

U tablici 1. uspoređujemo govorno-jezična obilježja izražena u dimenzijama: ukupni prosječni broj govornih transakcija u minuti (kolona 6), zatim prosječni broj transakcija djece u minuti (kolona 7) i prosječni broj izričaja odraslih (rehabilitatora i odgojitelja) u minuti (kolona 8).

Ta tri pokazatelja govore o komunikacijskom bogatstvu konteksta, s tim da možemo smatrati da je kvalitetniji onaj kontekst u kome je veći udio dječjih transakcija u odnosu na transakcije odraslih.

U tablici 1. očito je da se skupine međusobno razlikuju u količini transakcija i djece i odraslih. U daljnjoj analizi promotriti ćemo koliko je određena vrsta transakcija tipična za rehabilitacijski ili integracijski govorni kontekst.

U tablici 1. nismo dobili razlike u bogatstvu dječjih transakcija u korist integracijskih skupina, već uglavnom dobivamo veći broj i odgojiteljevih i dječjih transakcija u rehabilitacijskim skupinama. Taj podatak jasno ukazuje na direktivnost u pristupu u rehabilitacijskim skupinama, gdje rehabilitatori inzistiraju na dobivanju reakcije djeteta i razumjevanju. Ta se pojava bogatstva govornog izričaja u rehabilitacijskim skupinama može objasniti tj. ilustrirati vidljivom razlikom u zastupljenosti govora odgojitelja u integracijskim uvjetima (slika 1.) Prema tablici 1. načinili smo usporedbu prosječnog broja izričaja u minuti na djecu i odrasle.

Slika 1 jasno pokazuje još jednu specifičnost rehabilitacijskog govornog konteksta. Naime, očito je da u integracijskom programu raste govorna kompetencija djece i odgojitelj se

Tablica 1. Dimenzije govorno-jezičnog konteksta u odnosu na veličinu skupine i trajanje aktivnosti

Skupina	Tip skupine	Prosječna dob djece	Broj djece	Trajanje aktivnosti u minutama	Broj govornih transakcija			Prosječna transakcija u minuti	Prosječna transakcija po djetetu u minuti	Prosječni broj izričaja odraslih* u minuti
					Odgovitelja i voditelja	Djeca	Ukupno			
A1	Početna ml.	4;4	13	12	112	64	176	14,7	0,41	9,33
A2	Srednja	5;4	10	18	124	97	221	12,3	0,54	6,89
A3	Starija	6;8	7	18	94	95	189	10,5	0,75	5,20
a1	Mlađa ml.	5;1	12	18	194	116	310	17,2	0,54	10,80
b1 90	Starija l.	6;2	19	21	155	207	362	17,23	0,52	7,38
b1 91	Sred. mješt. l.	5;2	8	15	194	106	300	20	0,88	12,93
B1	Početna ml.	5	8	14	275	102	377	28,9	0,91	19,60
B2	Srednja	5;9	6	26	340	174	514	19,8	1,12	13,08
C1	Srednja	5;8	7	26	317	148	465	17,88	0,81	12,19
G2	Starija	7;3	8	15	182	104	286	19,1	0,87	12,13
C3	Starija	7;6	6	14	153	160	313	22,3	1,90	10,90
D1	Starija	6;6	10	15	166	123	289	19,3	0,82	11,07
E1	Početna ml.	5;3	7	23	276	175	451	19,6	1,08	12,00
F2	Početna ml.	5;3	7	14	148	88	236	16,8	0,89	10,57
E3	Srednja	5;6	7	14	142	178	320	22,8	1,82	10,14

Velika slova A, B, C, G, D, E, F - označavaju rehabilitatore

Mala slova a i b - označavaju odgojitelje u vrtičkim integracijskim skupinama

* Odrasli = voditelji - rehabilitatori ili odgojitelji

povlači (skupine a1, b1-91 i b1-90). Odgojitelj sve više prepušta govornu inicijativu i komunikaciju djeci zbog njihove samostalnosti.

Nasuprot tome, u svim rehabilitacijskim skupinama zadržava se isti obrazac komunikacije rehabilitatora i djece, tj. rehabilitator vodi govornu komunikaciju, a djeca reagiraju. Tek se u starijim skupinama javljaju elementi samostalne igre, pa je to početak za približavanje modelu ponašanja u integracijskim skupinama.

Autorica primjećuje postojanje razlike u komunikaciji djece s govornim smetnjama i tzv. "zdrave djece" unutar integracijske skupine te im je stoga potrebno prilagoditi zahtjeve i metode rada.

Zahtijeva se više direktivnog rada u rehabilitacijskim skupinama.

Omogućuje se više slobode za djecu (ali ne i

za odgojitelje) i kreacije za odgojitelje u integriranim skupinama.

Neka djeca iz rehabilitacijskih skupina kasnije mogu samostalnije slijediti program u integriranim skupinama, pa je i to jedan od pokazatelja napretka.

U integracijskoj skupini glavna se pažnja odgojiteljica usmjerava na postupke koji omogućuju djetetu s teškoćama doživjeti uspjeh koliko god je to moguće. Na to ukazuje i Gufler (1978.). Slično smo uočili i kod pojave igre.

Usporedba zastupljenosti igre u rehabilitacijskim i integracijskim skupinama

Jedan od najelementarnijih oblika mišljenja djeteta predškolske dobi je usko povezan s njegovom igrom.

Igra je socijalna kategorija koja podrazumijeva komunikaciju - verbalnu i neverbalnu.

"Igra osigurava djetetu zdravo djetinjstvo, u igri se razvijaju njegove umne sposobnosti, igra ga potiče na govornu aktivnost i to upravo kada je u društvu vršnjaka. Da bi se igralo, da bi bilo prihvaćeno u igri, ono mora govoriti, ono mora uložiti društveni napor kako bi razumjelo govor svojih suigrača i kako bi oni razumjeli njegov govor." (Roler-Halačev, Vegar, 1986.).

Dijete mora razumjeti situaciju u kojoj se nalazi, imati pozitivno iskustvo, ono doživljava situacije iz neposredne okoline i svojstveno svojim psihofizičkim sposobnostima pretače ih u igru.

Željeli smo istražiti govornu komunikaciju u igri djece. Posebno nas zanima na koji način odgojitelji komuniciraju s djecom i kako se igraju djeca sa govornim smetnjama.

Dobili smo pokazatelje najčešće korištenih načina rada (ili metoda) te o postojanju igre, odnosno razvitku i trajanju igre.

Vrste aktivnosti koje su se pojavljivale u skupini u tijeku promatranja definirali smo u 4 kategorije:

- A. manipulativne igre i tjelesne aktivnosti
- B. govorne igre
- C. igre s didaktičkim materijalom
- D. izdvojena igra izvan programa.

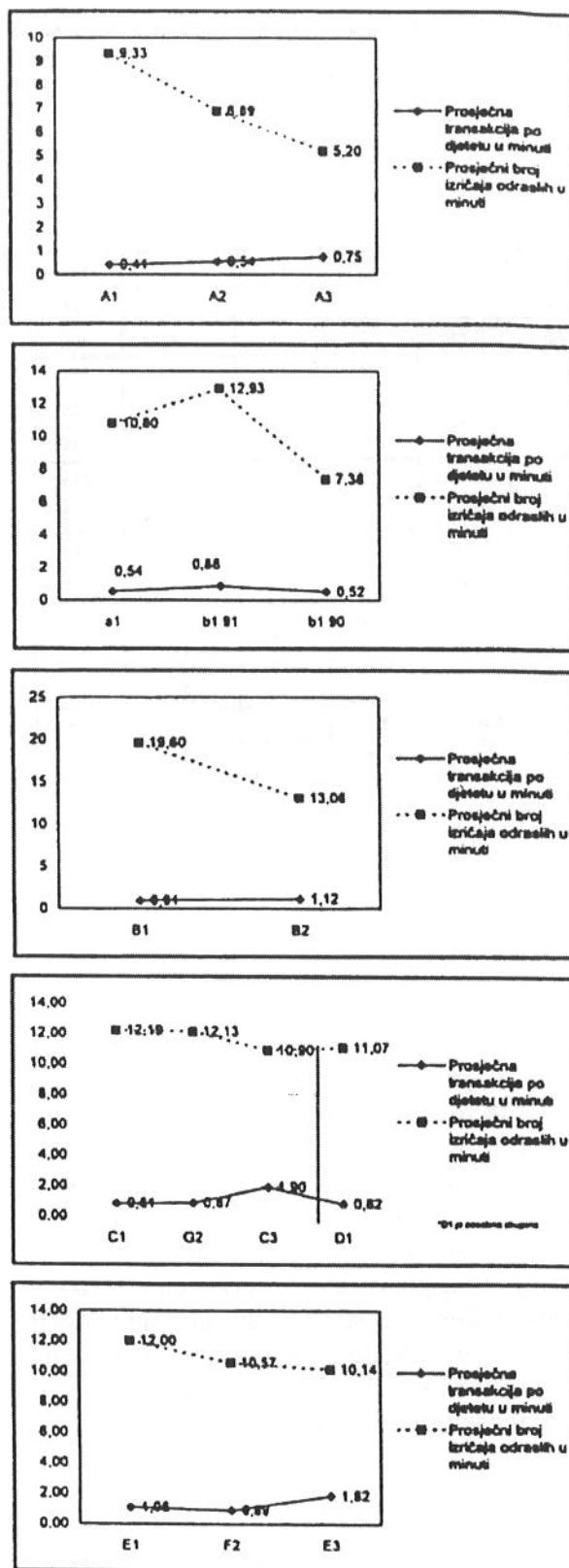
Kategorizacija je navedena u Listi zastupljenih aktivnosti.

Sve smo igre podijelili na dvije kategorije, vođene i samostalne igre. U tablici 2. usporedili smo ukupno trajanje aktivnosti s trajanjem igre u svakoj skupini. (Detaljni opis i interpretacija promatranih skupina po vrstama zastupljenih aktivnosti igre nalazi se kod autorice projekta).

Dobivene su izrazite razlike u zastupljenosti igre u rehabilitacijskim i integracijskim skupinama, s tim da se te razlike mijenjaju u tijeku vremena.

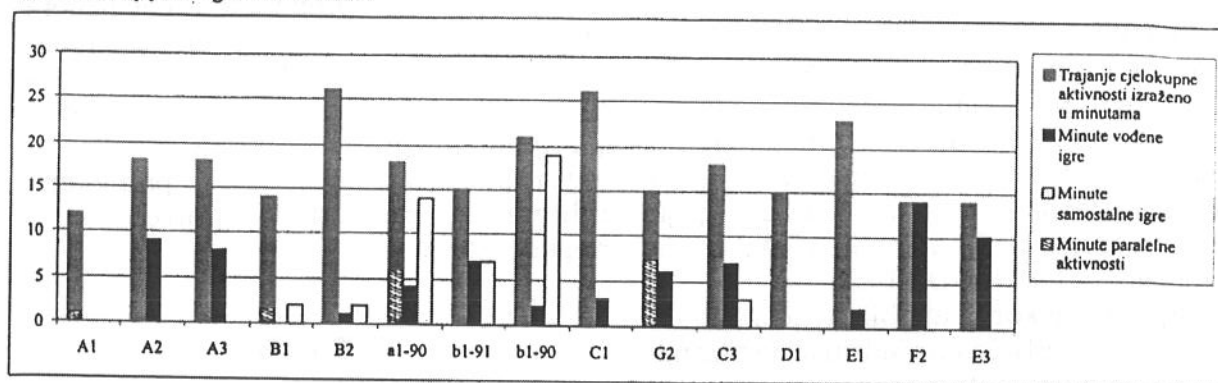
ZAKLJUČCI

Pratili smo rad odgojiteljica u prirodnoj situaciji, mikroorganizaciji rada u skupinama djece s udruženim smetnjama. Tijekom istraživanja uočili smo da voditeljice, odnosno rehabilitatori skupina, planiraju

Slika 1. - Prosječna transakcija po djetetu i broj izričaja odraslih po minuti

Slika 2. Zastupljenost igre u aktivnostima

svoj rad prema mogućnostima djece u svojoj skupini (djeca su različitih potencijala), ali ako nešto ne uspiju realizirati jer djeca ne mogu (ili iz nekog drugog razloga), prilagođavaju kurikulum i zahtjeve prema (trenutnim) sposobnostima i interesima djece u svrhu podizanja motivacije i želje za radom. Stoga one svjesno periodično prilagođavaju kurikulum te na neki način vrše akciono istraživanje da bi od djece mogle dobiti odaziv, tj. reakciju na poticaj u svrhu podizanja nivoa razvojnih sposobnosti, ponajprije govornog potencijala, te usvajanja općeg znanja i spoznaje. Na kraju svakog obrazovnog razdoblja rehabilitatori održavaju timske sastanke gdje se govori o napredovanju svakog djeteta pojedinačno te se odlučuje i daje preporuka za daljnji pedagoški i rehabilitacijski postupak. Krajem godine se, prema potrebi djece, svakome daje preporuka za nastavak terapije i edukacije.

Prirodu socijalnih interakcija mogli smo pratiti iz detaljnih protokola koji predstavljaju transkripciju videozapisa aktivnosti skupina u prirodnim svakodnevnim situacijama igre. Početne su se pretpostavke potvrdile i kvalitativnom i kvantitativnom analizom. Integracijski komunikacijski kontekst pokazao se superiornijim kontekstom učenja za one aspekte govora koji spadaju u govornu pragmatičnost.

Dok se morfološki, sintaktički i rječnički razvoj lakše potiču u rehabilitacijskim uvjetima, gdje su metode direktivne, većina izričaja dolazi od voditelja, voditelj zahtijeva oponašanje i daje primjer jednostavnog

govornog koda, daje informaciju i čeka odgovor, drugačijaje situacija s usvajanjem pragmatičnog aspekta govora. Važne govorne interakcije s odraslima i vršnjacima mogu nastati samo u nedirektivnoj i socijalno slobodnoj grupnoj situaciji koju pruža integracijski jezično govorni kontekst.

Čekanje na red u govoru, traženje objašnjenja, iniciranje aktivnosti i zajedničke igre, davanje obrazloženja, a iznad svega slušanje i razumijevanje poruke i njenih nijansi može nastati na pravilan način u skupinama u kojima dolazi do svih tih oblika socijalno - govornih interakcija u spontanim i prirodnim aktivnostima djece.

Količina direktivnosti i neposredne brige za tvorbu i razumijevanje riječi jasno dominira u početnim rehabilitacijskim skupinama, no s povećanjem boravka na rehabilitaciji i s povećanjem dobi djece nužno je uključivati djecu sa zaostacima u govornom razvoju u govorno-jezični kontekst koji je bogatiji, složeniji i obiluje prirodnim socijalnim interakcijama.

U rehabilitacijskim skupinama zastupljene su većinom vodene aktivnosti. Sam rehabilitator koristi jednostavne i kratke funkcionalne rečenice, popraćene tjelesnim pokretom i demonstracijom, često ih ponavlja. Obraća se djeci direktnim pitanjem koje uvijek ne očekuje verbalni odgovor, već je bitno da dijete neverbalno sudjeluje i pokaže da je razumjelo zahtjev ili pitanje, te da se veseli uspjehu. Djeca odgovaraju u funkciji, obično jednom riječju, ili neverbalno (aktivnošću), ili jednostavno ponavljaju za rehabilitatorom. Nema spontane igre, iako bi se to po krono-

loškoj dobi djece očekivalo. Međutim, ta djeca imaju smetnje: nedovoljno razvijeni govor (to je sindrom koji se kompleksno javlja i u drugim područjima, često je smanjena pažnja, socijalna kompetencija, kasni neurološki razvoj...). Stoga su ta djeca nezrelja u ponašanju te se još uvijek "igraju u blizini druge djece, ali ne i s njima" što je primijetila i Sheridan D., 1998.

Kasnije se tijekom rehabilitacije i rada s djecom te poteškoće prevladaju ali je trajanje igre još uvijek znatno kraće nego u integriranim skupinama i više su zastupljene vođene aktivnosti. Također je vidan napredak u govornoj ekspresiji djece.

Postupak u integracijskim skupinama se razlikuje od rehabilitacijskog i od čisto edukativnog programa. Od samog početka potiču se igre (sadržaji) u kojima mogu maksimalno sudjelovati sva djeca. Zato su aktivnosti kratke, sadržajno privlačne i djeci primjerene, a pri tome se koriste već prije usvojena znanja u individualnom i rehabilitacijskom tretmanu. Krajnji je cilj da se djeca međusobno druže i komuniciraju te da se razumiju, što se u ovoj dobi najbolje vidi u imitativnim ili u stvaralačkim igrama. Kod djece dolazi do identifikacije s djetetom koje je njemu najbliži. Oni su na istoj valnoj dužini, kao što navodi M. Duran, 1994.: "Obično se razmatra samo korist koju ima onaj manje razvijeniji član dijade, ali profit je uzajaman. Naime, ono dijete koje je manje razvijeno, profitira jer mu se nude (nehotice) djelatnosti i kognitivno područje koje je u području njegovog proksimalnog razvoja, a time su za njegov razvoj veoma provokativni, a ono razvijenije dijete ima priliku preuzeti kompetenciju koja mu pripada, preuzimajući vodeću ulogu."

Uspoređujući djecu s poteškoćama i djecu bez poteškoća u govornom razvoju, došli smo do spoznaje da komunikacija djece s odraslima i vršnjacima ima značajnu ulogu u području proksimalnog razvoja kao što je već prije ustvrdio Vigotski, a potencirano je ako su djeca različitih sposobnosti.

Pojava i trajanje igre u korelaciji je s porastom koncentracije, samostalnosti u komunikaciji i napredovanja u govornom razvoju.

Prateći dijagnoze i preporuke rehabilitatora i terapeuta za integriranu djecu zaključujemo: 50% ih je završilo redovni program edukacije u OŠ, a 50% njima prilagođen specijalni program, tj. vrsta programa, edukacije i rehabilitacije bila je primjerena njihovim individualnim potrebama i mogućnostima.

LITERATURA

Banister, P., Burman, E., Parker, I., Taylor, M. & Tindall, C. (1994), *Qualitative Methods in Psychology: A research guide*. Buckingham, England : Open University Press.

Barkley, R.A.: *Attention Deficit Hyperactivity Disorder: A Handbook for Diagnosis and Treatment*; Guilford Press; New York, 1990., p. 77

Biondić, I.: *Integrativna pedagogija; Školske novine*; Zagreb, 1993.

Bredenkamp, S. (red.): *Kako djecu odgajati; Razvojno primjerena praksa u odgoju djece od rođenja do osme godine*; Educa, Zagreb, 1996. .

Brestovci, B. i Ljubešić, M.: *Kongruencija faktorskih prostora psiholingvističkih sposobnosti između djece s poremećajima i djece bez poremećaja u izgovoru glasova*; Originalni znanstveni rad-UDK 376.36; Defektologija broj 1-2, Zagreb, 1983. Sveučilište u Zagrebu, Fakultet za defektologiju Vtg,

Dabić - Munk, D. (priredila): *Verbotonalna metoda. Osnovni principi i metodski postupci u rehabilitaciji djece oštećena sluha i/ili govora*. www.suvag.hr/postupci.htm, 1999.03.30

Deutsch, W. & Pechmann, T.: *Social Interaction and the Development of Definite Descriptions*, *Cognition*, 11, 159-184, 1982.

Duran, M.: *Igra igrovna tradicija i neki aspekti kognitivnog razvoja*; Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, 1994.

Halmi, A.: *Kvalitativna metodologija u društvenim znanostima*; Pravni fakultet u Zagrebu; Studijski centar socijalnog rada; Zagreb, 1996.

Herljević, I.: *Progovori I, II, i Progovori - postupci slušno-govornog osposobljavanja djece s teškim i težim oštećenjem sluha i djece koja uz to imaju i druge smetnje u razvoju govora*; Školska knjiga, Zagreb, 1996.

Jakubin, S.: *Igra kao poticaj za govornu komunikaciju - zbornik radova 5. dana predškolskog odgoja*; Split; 1998.

- Ludwig, Ch.: Dijete s poteškoćama u razvoju ili mogućnosti i granice integracije; u: Djeca koju je teško odgajati Winkel R. - Educa, Zagreb, 1996.
- Ljubešić, M.: Modeli otkrivanja djece s teškoćama u razvoju; Poglavlje iz knjige Rano otkrivanje i praćenje djece s teškoćama u razvoju predškolskog uzrasta; Savez društva defektologa Hrvatske i USIZ društvene brige s djeci predškolskog uzrasta grada Zagreba; Zagreb; 1987.
- Miljak, A.: Uloga komunikacije u razvoju govora predškolske djece; Školske novine; Zagreb, 1984.
- Miljak, A.: Humanistički pristup teoriji i praksi predškolskog odgoja-model Izvor; Persona; Velika Gorica - Zagreb, 1996.
- Pansini, V.: Integracija slušno oštećene djece predškolske dobi u redoviti sistem odgoja i obrazovanja; Defektološka teorija i praksa 3-4; Savez društva defektologa Jugoslavije; Beograd 1980., god. XXIX - str. 244-247
- Roller-Halačev, M. i Vegar, Z.: Igra predškolske djece, zbor didaktičkih igara za djecu od 5 do 7 godina; Školska knjiga; Zagreb; 1986.
- Rusk, H. A. i Taylor, E. R.: Rehabilitacija-udžbenik fizikalne medicine i rehabilitacije; Savez društva defektologa Jugoslavije, Beograd, 1971 .
- Sheridan, D. M.: Dječji razvoj od rođenja do pete godine; Educa; Zagreb; i 998. Stančić, V. i Ljubešić, M.: Jezik, govor, spoznaja; Hrvatska sveučilišna naklada; Zagreb; 1994.
- Škarić, I.: Istraživanje nastanka govora u naše djece; Zavod za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu; Zagreb; 1973.
- Vigotski, L.: Mišljenje i govor; Nolit; Beograd; 1977.
- Vuletić, D.: Djeca i omladina s poremećajima komunikacije, u: Odgojno-obrazovna integracija djece s teškoćama u razvoju; Savez društava defektologa Hrvatske; Zagreb; 1984.
- Winkel, R.: Djeca koju je teško odgajati; Educa; Zagreb; 1996.
- Zovko, G.: Integrativna pedagogija; Zagreb; 1998.

COMPARISON OF PROGRAMMES LANGUAGE REHABILITATION AND INTEGRATION OF PRE-SCHOOL CHILDREN

Summary

This is a presentation of a scientific investigation in pre-school of SUVAG Clinic, Zagreb.

It relates to spoken communication and play of children without difficulties language development and children showing multiple disabilities but with dominant speech and language disabilities.

As many differences in language development in these two different contexts could be predicted, it was interesting to see what are the differences in curriculum created by children and adults.

The aim is to analyse the quality of speech-language context offered to pure rehabilitation and integration group from the aspects of both communication and play activities.

OD UREDNIŠTVA**PTIČJE DALEKO**

Daleko, strašno daleko odavde živi jedna ptica koja nam želi ispričati priču. Jednu vrlo, vrlo lijepu priču. Toliko lijepu da je malo i tužna, pa mi moramo razmisliti želimo li je čuti. Jer nakon te priče neće nam se više svidjeti ni jedna manje lijepa. A možda i nema ni jedne druge priče koja je barem isto toliko lijepa kao ova, kao ova zbog koje nećemo više čuti ni jednu priču. Doduše, ptica koja nam želi ispričati priču još je mala. Tako mala da još nije ni rođena, da je još u jajetu.

Ptica dakle još nije prava ptica, nego će to tek biti kada mama ptica izlegne jaje. Znači, ne može još ni govoriti, ma ni pijukati, a da ne govorimo o pripovijedanju priče.

A zna li ona uopće tu prekrasnu priču? Naravno da zna. A odakle?

E, to ju morate samo pitati. Da, da, trebamo biti strpljivi i čekati sve dok ptica ne izađe iz jajeta. Ali samo čekati nije strpljivost, to je lijenost, zato bismo mi mogli potražiti jaje s pticom. A ako ga nađemo saznat ćemo priču prije nego budemo li čekali da ptica pronade nas.

Jer, kao što znate, od nje do nas je dalek put.

Lutz Rathenow

S Njemačkog preveo Dubravko Torjanac

Preuzeto iz "Tintilinića" - časopis za igru i učenje

Nakladnik: Poliklinika SUVAG, Ulica kneza Ljudevita Posavskog 10, 10000 Zagreb, Hrvatska

telefon: 465 5488

fax: 465 5166

url: <http://www.suvag.hr>

e-mail: zagreb@suvag.hr

Za dodatne obavijesti i pretplatu obratite se na ime Darinka Dabić-Munk, Poliklinika SUVAG

Uredništvo ovog broja: N. Runjić, T. Čorluka, M. Pansini, D. Dabić-Munk, B. Klier

2001

TRAVANJ

godište

IV.

broj

4

MARK

VERBOTONALNI RAZGOVORI

SADRŽAJ

Utjecaj starenja na otoakustičku emisiju

Katarina Čečuk

Kognitivna i konativna obilježja djece sa smetnjama u ritmu i tempu govora

Sanja Jusufbegović, Miroslava Šoštarčić - Peklar

UTJECAJ STARENJA NA OTOAKUSTIČKU EMISIJU

Katarina Čečuk

Sažetak diplomskog rada

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati utjecaj starenja na otoakustičku emisiju, odnosno odziv vanjskih osjetnih stanica u Cortijevom organu te odnos otoakustičnog odgovora i slušne razine u tonskom audiogramu.

Željelo se odgovoriti na sljedeća pitanja: što se starenjem zbiva na perifernoj razini slušnog puta, i koja je životna dob kada se počinju očitovati promjene u pužnici.

Svim ispitanicima učinjena je tonska audiometrija i ispitivanje evocirane otoakustičke emisije na oba uha.

Rezultati pokazuju da porastom frekvencije tona slabi i odgovor otoakustičke emisije, osobito iznad 4.000 Hz. Što je životna dob veća, slabija je i otoakustička emisija. To slabljenje porastom životne dobi najizrazitije u visokim frekvencijama, iznad 3.000 Hz.

Već druga skupina ispitanika (30-39 godina) pokazuje značajno slabiji odgovor (podudarnost manja od 80%) za 5.000 Hz, a peta skupina (60-69 godina) pokazuje slabiji odgovor i na nižim govornim frekvencijama. Iako se u praksi prezbijakuzija procjenjuje pomoću tonskog audiograma, istraživanja pokazuju da često tonski audiogram nije dostatna mjera jačine prezbijakuzije, jer starenje zahvaća sve razine slušnog puta, a centralne, filogenetski najmlađe, najzamršenije funkcije prve propadaju.

Rezultati ovog istraživanja potvrdili su mogućnost postojanja starijih osoba s razinom sluha u fiziološkim granicama na govornim, ali i višim frekvencijama.

U Poliklinici za rehabilitaciju slušanja i govora SUVAG u Zagrebu, ispitano je 50 osoba u dobi od 20 do 83 godine. Ispitivanje je obuhvatilo osobe s prosječnom slušnom razinom u fiziološkim granicama, tj. manjom od 26 dB. Ispitivanje nije obuhvatilo osobe sa provodnim oštećenjem sluha niti sa preboljelim bolestima, oštećenjima i povredama uha.

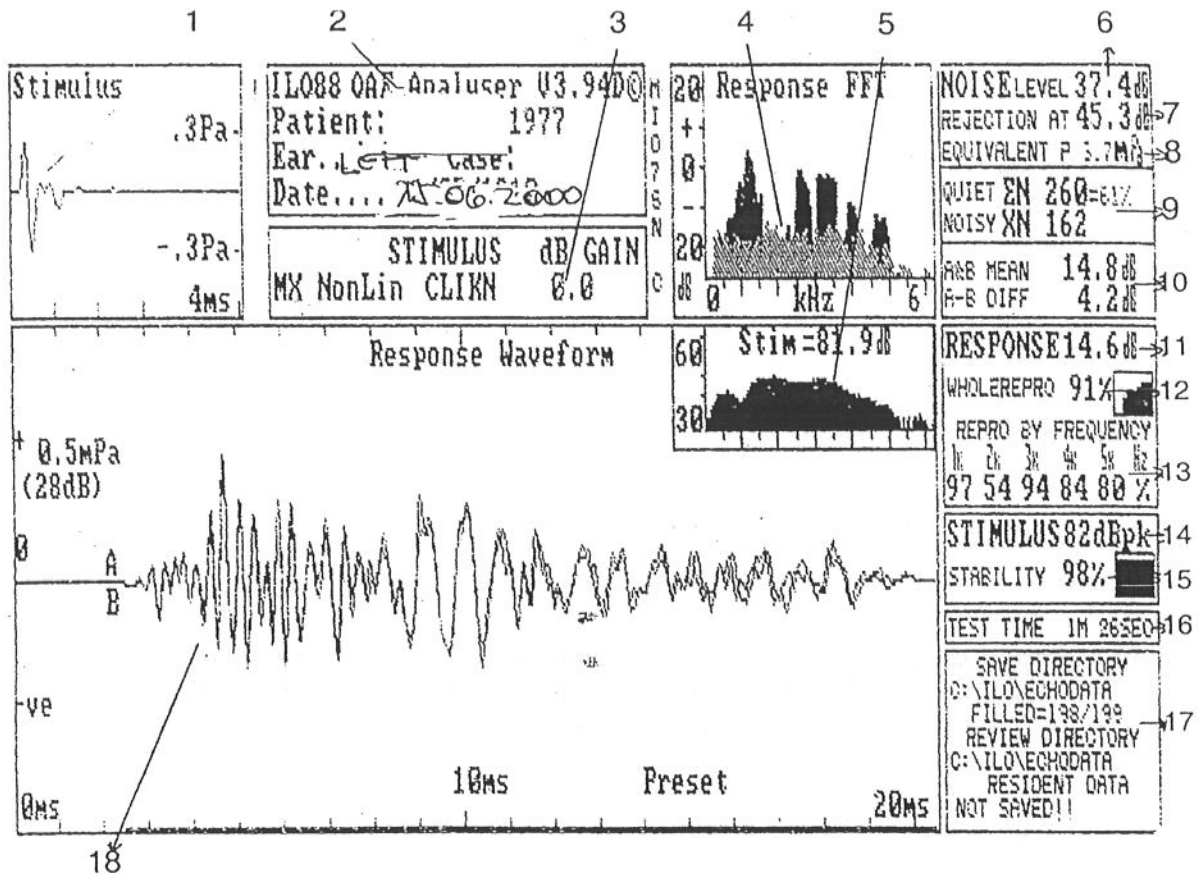
Tonska audiometrija ispituje čujnost pojedinih točki u slušnom polju. Te točke predstavljaju statičku sredinu populacije stanica za određenu frekvenciju. Dio stanica je propao, ne daju odgovor, dio je oštećen, daju određenu razinu u tonskom audiogramu, a dio stanica je zdrav, razina im iznosi 0 dB. Ukoliko nema odgovora na određenoj frekvenciji, to ne znači da dio stanica nije sačuvan, samo da njihov ukupni akcijski potencijal nije dostatan da se pokaže u slušnoj razini. Verbotonalna metoda dokazala je da se u slušanju, centralnom integracijom, ti receptori mogu priključiti ostalim, udaljenim, zdravim receptorima te sudjelovati u slušanju.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da starenjem slabi otoakustička emisija već u mladoj životnoj dobi, poslije 30. godine života. Prema podacima iz literature periferne promjene u tonskom audiogramu javljaju se mnogo kasnije, nakon 60. godine života, a ne moraju se očitovati ni u najvišoj životnoj dobi. Tonski audiogram očito nije dostatna pretraga u procjeni prezbijakuzije, čak ni perifernog oštećenja u slušnom putu.

Visoke frekvencije prve stradaju, jer se, zbog svog položaja na bazilarnoj membrani najviše troše, tonovi svih frekvencija prolaze preko receptora za visoke frekvencije poput "tepiha na prvim stepenicama u stubištu". Rizični čimbenici za razvoj ateroskleroze, pušenje, hrana bogata kolesterolom, fizička neaktivnost, stres, buka uz genetsko nasljeđe pridonose prvim promjenama na recep-

tornoj slušnoj razini. Mnogo kasnije u životu, to će se očitovati u tonskom audiogramu.

Ispitivanje evocirane otoakustičke emisije tako se pokazuje osjetljivom pretragom u procjeni početnog receptornog oštećenja u slušnom putu. Rana dijagnostika omogućuje i pravovremeno djelovanje na rizične čimbenike koji su doveli do oštećenja.

Slika 1. Prikaz evocirane otoakustičke emisije.

a) Podatci o podražaju

1. Podražaj u obliku vala nastao od kratkog clicka, a predočen je na oko 80 dB SPL u trajanju od 60 ms. Kalibriran je za trenutačan zvučni tlak u Pascalima .
3. Podešavanje podražaja (ako je potrebno).
5. Spektrarazine podražaja mjenog decibelima SPL (81,9 dB) kroz 0-6 kHz.
14. Jačina vršne vrijednosti podražaja mjenog decibelima SPL tijekom čitavog ispitivanja.
15. Histogram stabilnosti sonde tijekom ispitivanja.

b) Podatci o emisiji

4. Jačina emisije (bijelo područje pod krivuljom) iznad buke (tamno područje) kroz 0-6kHz u pojasima od 40 Hz .
18. Amplitude valova A i B mjerene milipascalima kroz vrijeme mjereno milisekundama.
Valni oblici odziva A i B prikazani su u vremenskom odsječku od 2,5 do 12,5 ms da bi se izbjegao sam podražaj
10. Prosječna razina valova A i B mjerena u decibelima (14,8 dB, oznaka "A & B MEAN") kroz 12,5 ms promatranog vremena i novo glavne razlike između valova A i B u svakoj točki (4,2 dB, oznaka "A-B DIFF").
11. Jačina emitiranih sastojaka mjenjenih decibelima SPL kroz 1-5 (14,6 dB, oznaka "RESPONSE").
12. Korelacija valova A i B za cijeli test (91%, oznaka "WHOLEREPRO").
13. Korelacija između A i B na vrijednostima: 1, 2, 3, 4 i 5 kHz.

c) Podatci o buci

6. Prosječna jačina buke mjerena u decibelima SPL (37,4 dB) tijekom analize uzetih uzoraka odziva.
7. Razina odbacivanja buke mjenjen decibelima SPL tijekom sakupljanja podataka.
8. Razina odbacivanja buke izražena u milipascalima (3,7 mPa)
9. Broj uzoraka koji se javljaju u tišini (260) i buci (162)

d) Obrada ispitivanja

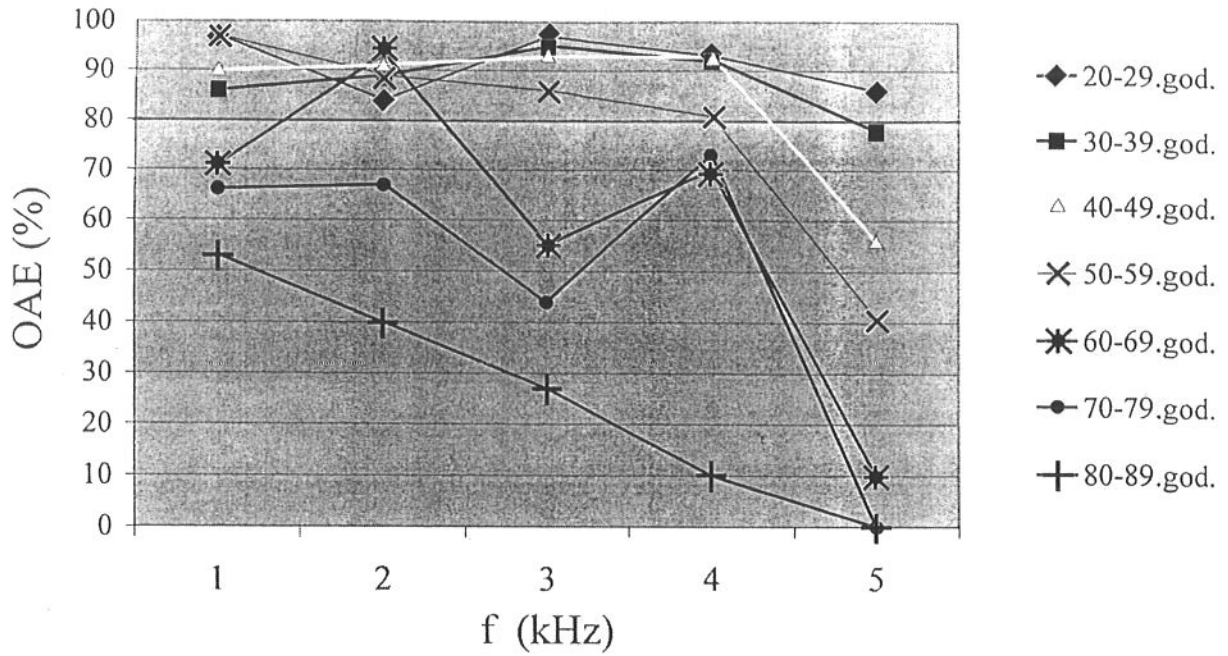
16. Vrijeme ispitivanja jednog uha mjereno minutama i sekundama (1' 260").
17. Broj file-a testa i lokacija gdje je spremljena datoteka ovog ispitivanja.
2. Ime ispitanika, ispitano uho i datum ispitivanja

Tablica 1.

Usporedba rezultata otoakustičke emisije i slušne razine u tonskome audiogramu

Dobna skupina (godine)	OAE (%)	FREKVENCije (kHz) / TA (dB)					SLUŠNA RAZINA (dB)
		1	2	3	4	5	
20-29 g.	91,46	1,25	5,25	4,25	2,50	4,00	3,45
30-39 g.	88,08	2,50	1,25	1,25	4,25	8,75	3,60
40-49 g.	84,55	2,00	2,25	5,00	5,00	5,50	3,95
50-59 g.	78,40	1,50	1,75	9,75	15,25	14,50	8,55
60-69 g.	59,74	9,00	8,00	21,50	34,25	38,50	22,25
70-79 g.	49,87	20,50	26,25	29,25	38,00	45,00	31,80
80-89 g.	25,94	14,33	17,00	17,00	22,50	25,00	19,37

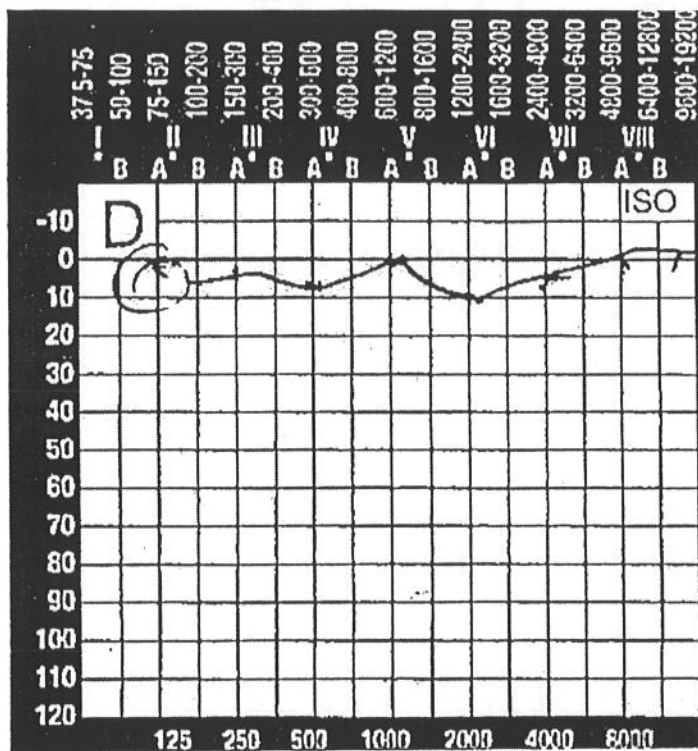
Slika 2.

Otoakustička emisija u ovisnosti o frekvenciji i životnoj dobi

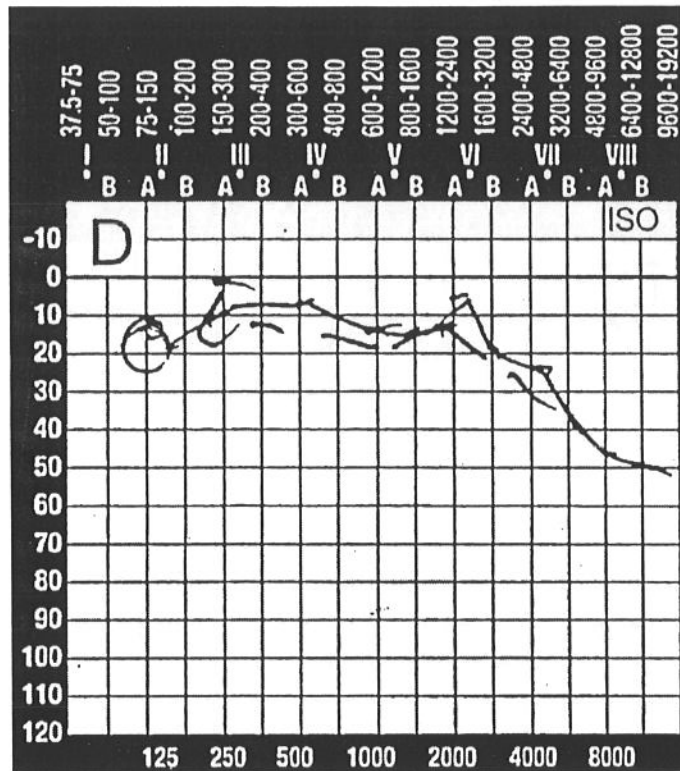
Slika 3.

Tonski audiogram i evocirana otoakustička emisija žene stare 21 godinu – desno uho

<p>Stimulus</p> <p>0.3Pa</p> <p>-0.3Pa</p> <p>4ms</p>	<p>ILO88-OAE Analyser V3.94D</p> <p>Patient: 1979</p> <p>Ear: right Case:</p> <p>Date: 25-06-2000</p> <p>STIMULUS dB GAIN</p> <p>MX NonLin CLIKN -6.0</p>	<p>Response FFT</p> <p>kHz</p>	<p>NOISE LEVEL 35.8 dB</p> <p>REJECTION AT 44.4 dB</p> <p>EQUIVALENT P 3.3 mPa</p> <p>QUIET SN 260=88%</p> <p>NOISY XN 33</p> <p>A&B MEAN 20.1 dB</p> <p>R-B DIFF 2.6 dB</p>
<p>Response Waveform</p> <p>0.5 mPa (28 dB)</p> <p>10ms</p> <p>Preset</p>		<p>Stim=82.5 dB</p>	<p>RESPONSE 20.1 dB</p> <p>WHOLEREPRO 98%</p> <p>REPRO BY FREQUENCY</p> <p>1k 2k 3k 4k 5k Hz</p> <p>94 99 99 98 98 %</p> <p>STIMULUS 83 dBpk</p> <p>STABILITY 94%</p> <p>TEST TIME 1M 05EC</p> <p>SAVE DIRECTORY</p> <p>C:\ILOECHO\DATA</p> <p>FILLED=198/199</p> <p>REVIEW DIRECTORY</p> <p>C:\ILOECHO\DATA</p> <p>RESIDENT DATA</p> <p>NOT SAVED!!</p>

Tonski audiogram i evocirana otoakustička emisija muškarca starog 60 godina – desno uho

<p>Stimulus</p> <p style="text-align: center;">.3Pa</p> <p style="text-align: center;">-.3Pa</p> <p style="text-align: center;">4ms</p>	<p>ILO88 OAE Analyser V3.94D</p> <p>Patient: 1948</p> <p>Ear: right Case:</p> <p>Date: 30/08/1998</p> <hr/> <p style="text-align: center;">STIMULUS dB GAIN</p> <p>MX NonLin CLIKN -1.5</p>	<p>Response FFT</p> <p style="text-align: center;">kHz</p>	<p>NOISE LEVEL 34.6 dB</p> <p>REJECTION AT 46.7 dB</p> <p>EQUIVALENT P 4.3 MP</p> <p>QUIET SN 268=SOX</p> <p>NOISY XN 61</p> <p>A&B MEAN 6.8 dB</p> <p>A-B DIFF 1.5 dB</p>
<p>Response Waveform</p>		<p>Stim=82.2dB</p> <p style="text-align: center;">10ms</p>	<p>RESPONSE 4.9 dB</p> <p>WHOLEREPRO 70%</p> <p>REPRO BY FREQUENCY</p> <p>1k 2k 3k 4k 5k 6k</p> <p>48 92 60 00 00 %</p> <p>STIMULUS 83dBpk</p> <p>STABILITY 96%</p> <p>TEST TIME 1M 4SEC</p> <p>SAVE DIRECTORY</p> <p>C:\ILO\ECHODATA</p> <p>FILLED=198/199</p> <p>REVIEW DIRECTORY</p> <p>C:\ILO\ECHODATA</p> <p>RESIDENT DATA</p> <p>NOT SAVED!!</p>

KOGNITIVNA I KONATIVNA OBILJEŽJA DJECE SA SMETNJAMA U RITMU I TEMPJU GOVORA *

Sanja Jusufbegović, Miroslava Šoštarić –Peklar

Ovo pilot istraživanje je nastalo kao rezultat suradnje psihologa na Odjelu dijagnostike i psihologa terapeuta u radu s djecom koja pokazuju smetnje u ritmu i tempju govora u Poliklinici za rehabilitaciju slušanja i govora SUVAG.

Smetnje u ritmu i tempju govora se, osim kroz narušenu brzinu govora manifestiraju još kroz nefluentan govor, narušeno trajanje glasovne artikulacije, poremećen slijed glasova u riječi te poteškoće u iznošenju i slijedu ideja koje se očituju kroz opći dojam nesređenosti i kaotičnosti govora. Navedene poteškoće najčešće se dijagnosticiraju kao batharismus ili balbuties, te ih pratimo odvojeno ili kao dio zajedničkog sindroma narušenog govornog izražavanja. Ove smetnje mogu imati različitu etiologiju te ih je važno razlikovati zbog

određivanja adekvatnog oblika terapijskog tretmana. Batarizam koji se još uobičajeno naziva brzopletošću se kao poremećaj manifestira kroz smetnje u percepciji, artikulaciji i formulaciji govora, što najčešće rezultira prebrzim govornim izražavanjem, posljedica čega u nekim slučajevima mogu biti i zastoji u govoru koje uobičajeno nazivamo mucanjem. Batarizam kao tip poremećaja u govoru verbalna je manifestacija centralne jezične neuravnoteženosti koja zadire u sve kanale komunikacije i općenito u ponašanje djeteta. Mucanjem pak smatramo onaj poremećaj u ritmu i tempju govora kojeg karakterizira osuještavanje neadekvatnosti vlastitog govora. To je očekivana sujesna hipertonična reakcija izbjegavanja govora koja osim promjenama u govoru rezultira i promjenama u ponašanju.

Kada govorimo o mucanju, uobičajeno osim na zastoje u govoru, mislimo još i na :

- ponavljanje glasova ili slogova,
- odugovlačenje glasova,
- interjekcije (umetanje glasova, slogova, ponekad poštapalica),
- cirkumlokucije (zamjene pojedinih riječi kako bi se izbjegle one koje su problematične),
- ponavljanje čitavih riječi

Mucanje je u pravilu osim promjenama u govoru praćeno i promjenama na planu ponašanja:

- strahom pred govornim situacijama,
- izbjegavanje govornih situacija ili svodenje istih na minimum,
- izbjegavanjem vizualnog kontakta sa sugovornikom,
- općenito smanjenom koncentracijom
- vegetativnim reakcijama (tahikardije, crvenilo lica, pojačano znojenje),
- različitim konverzivnim reakcijama (tikovima, onihofagijom...),
- opsesivnim radnjama i ostalim neurotskim simptomima koji imaju za cilj redukciju – opće anksioznosti

*Rad je prikazan na Šestoj godišnjoj konferenciji psihologa u Dubrovniku 1998 godine.

Zajedničko obilježje ustaljenih poteškoća u ritmu i tempu govora bilo bi anticipacija govornog neuspjeha.

Kod mucanja kloničkog tipa ponavlja se najčešće jedan slog u riječi što ne mora bitno narušiti fluentnost govora, a kod emotivne pozadine problema češće registriamo zastoj na prvom slogu, dok kod mucanja toničkog tipa postoji nesklad između disanja i fonacije, zadržavanja disanja i povećana napetost govornih organa, ponekad i gornjih ekstremiteta. Mucanje kao poremećaj može remetiti misaoni tok osobe, djelujući na njenu konfuznost, a također je bitno određuje na socijalnom planu. Različiti autori slažu se u tome da je za određenje stupnja i težine mucanja važna svijest osobe o poremećaju i subjektivni doživljaj smetnje, tako da neke osobe s minimalnim smetnjama navedenog tipa, mogu subjektivno doživljavati velike teškoće, te razvijati simptome logofobije.

Pokušaj razumijevanja uzroka mucanja javlja se kroz niz teorija unutar različitih disciplina: lingvistike, medicine, psihologije... Tako se uzrok traži u emotivnim konfliktima, neprimjerenim odgojnim modelima, dinamici učenja jezika na određenom uzrastu djeteta i ostalom. U novije vrijeme smatra se da je mucanje posljedica neadekvatnog organiziranja motornih komponenti govora u vremenskim sekvencama. Ritam, trajanje, brzina i sukcesivnost osnovni su elementi strukturirani preko vremenske sinteze (funkcija talamusa). Govori se o o tzv. funkcionalnom poremećaju vremenske sinteze.

Odredene vrste govornih poremećaja sve se rijede javljaju same, a češće udružene s nekim drugim vrstama govornih i ostalih poremećaja. Djeca upućena na terapiju zbog mucanja, često pokazuju takozvanu brzopletost koju smo ranije definirali kao verbalnu manifestaciju centralne jezične neuravnoteženosti. Brzopletost uključuje u sebi različite oblike verbalnog i neverbalnog ponašanja. Ponekad je vezana uz općenitu jezičnu slabost, a na školskoj dobi može prerasti u poremećaje čitanja i pisanja. Nered

u govoru, posljedica je nereda u mislima, koju karakterizira brz prijelaz s jedne misli na drugu, nedovoljna razrada osnovne ideje, nemogućnost selekcioniranja ideja po važnosti u iznošenju, te često nedovršenost.

Ciljevi ovog istraživanja su bili sljedeći:

1. Ustanoviti zastupljenost mucanja u čijoj osnovi se nalazi batarizam u odnosu na mucanje psihogenog porijekla na uzorke djece u dobi od 6 do 12 godina.
2. Utvrditi značajnost razlika u postignuću na kognitivnim tehnikama između te dvije skupine djece.
3. Pokušaj kvalitativne analize profila emotivne prilagodbe navedenih skupina.

ISPITANICI I METODE

Ispitivanjem su obuhvaćena djeca u dobi od 6 do 12 godina koja su u proteklih 8 mjeseci obuhvaćena logopedskom dijagnostikom Poliklinike SUVAG, te kod kojih je ustanovljeno mucanje i/ili brzopletost. Nakon toga je uslijedila psihodijagnostička obrada te uključivanje u psihološko savjetovanje. Standardno psihološko ispitivanje uključilo je utvrđivanje razine intelektualnog funkcioniranja Wechslerovim testom inteligencije za djecu, te ispitivanje psiholingvističkih sposobnosti.

Emotivnu prilagodbu ispitali smo testom De Monde, Charlotte Buhler, poluprojektivnog tipa koji mjeri emotivnu prilagodbu kroz tri dimenzije: agresivnost, emotivne blokade i dezorganiziranost u koju ulaze rigiditet, deformiranost i kaotičnost.

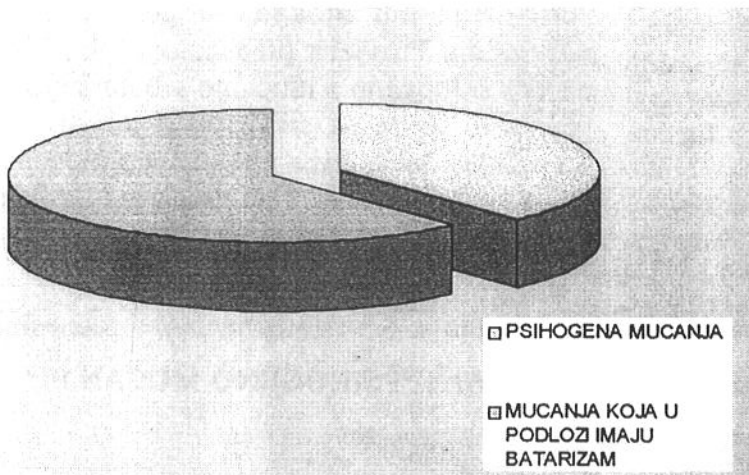
REZULTATI I RASPRAVA

1. Ukupno je zabilježeno 55 djece sa smetnjama u ritmu i tempu govora. Od toga je kod 62% ustanovljeno mucanje sa brzopletošću, a kod 38% mucanje bez brzopletosti. U literaturi se navodi postojanje približno iste proporcije batarizma i balbuties, no

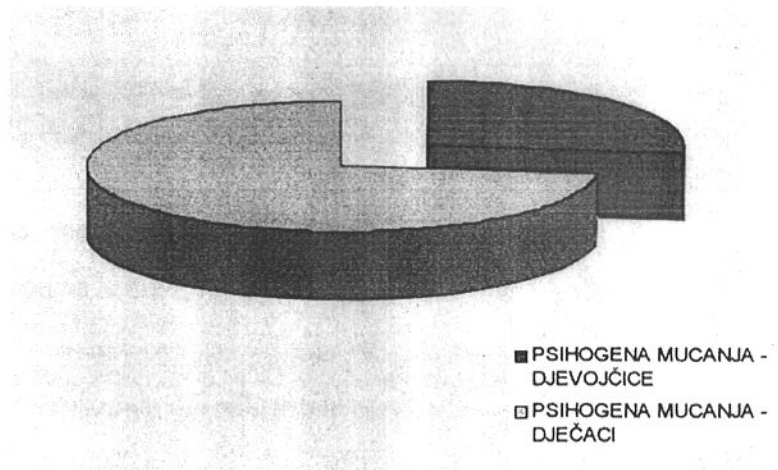
na našem uzorku djece se čini da postoji veća zastupljenost brzopletosti. U odnosu na spol omjer djevojčica i dječaka iznosi 1:2.7 na skupinu psihogenog mucanja, a 1:3 na skupinu mucanja u čijoj osnovi se nalazi brzopletost. Na našem uzorku postoji nešto veća zastup-

ljenost mucanja kod djevojčica u odnosu na podatke iz literature koji uobičajeno navode omjere 1:4 u korist dječaka. Razlozi tome obično se nalaze u sporijim procesima maturacije kod muške djece, što između ostalog rezultira i kasnijim progovaranjem.

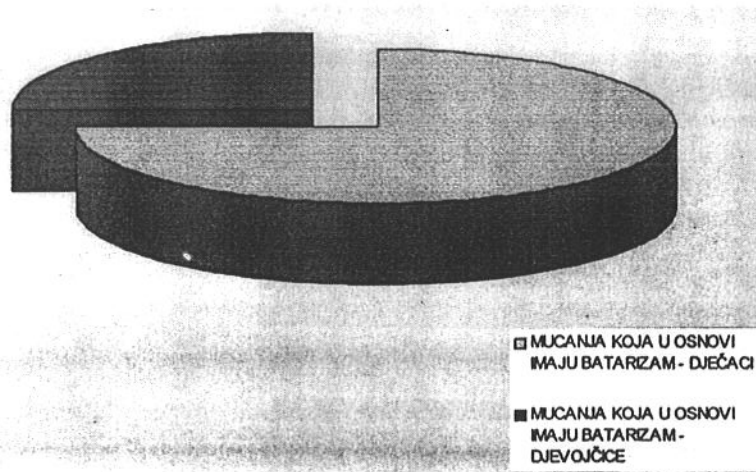
Slika 1.

Slika 2.

Slika 3.

2. U skupini psihogeno mucanje prosječno postignuće na V dijelu WISC-a iznosi $M=97$ IQ, $\delta=10.51$, dok na NV dijelu $M=99,45$ u $\delta=14,8$. Testiranje značajnosti razlike u postignuću na N i V dijelu postupkom diferencije, za male uzorke, $t=1.4$ uz 20 stupnjeva slobode pokazalo je da ne postoji statistički značajna razlika u postignuću na verbalnom i neverbalnom dijelu, koja je inače indikativna za smetnje organskog tipa.

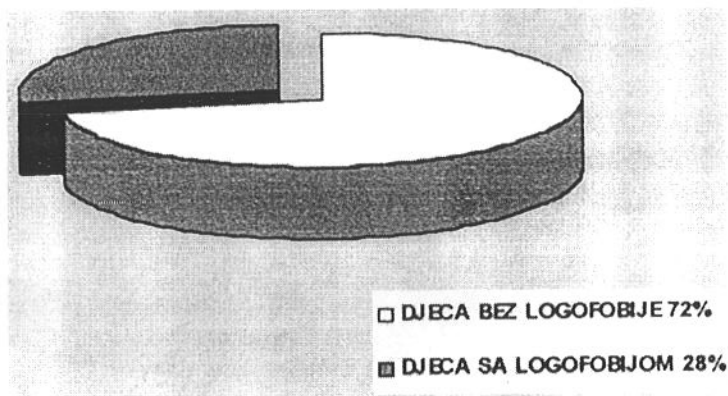
U skupini mucanje s brzopletošću prosječno postignuće na V dijelu $M=98.83$ uz $\delta=11.29$, a na NV dijelu $M=100.79$ uz $\delta=12.56$. Razlika uz $t=1.04$ također nije statistički značajna.

Testiranje značajnosti razlika u postignuću na V dijelu između skupine psihogeno mucanje i mucanje uz brzopletošću uz $t=0.55$ nije statistički značajno. Za NV dio $t=0.44$ također nije statistički značajno.

Očekivana pretpostavka da djeca sa psihogenim tipom mucanja postižu lošije rezultate na subtestovima verbalnog tipa, zbog izraženih blokada u govoru nije potvrđena. Provjera pojave logofobije na uzorku psihogeno i mucanje s batarizmom pokazalo je da se strah pred govornim situacijama češće javlja na skupini psihogeno mucanje. X^2 iznosi 4.51 i statistički je značajan na nivou rizika od 5%.

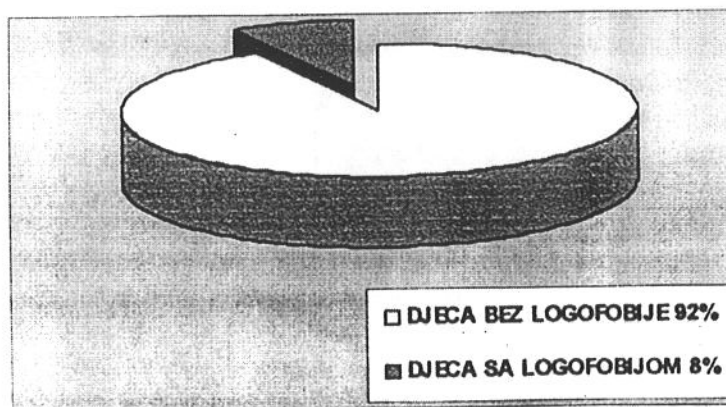
Slika 4.

PROPORCIJA DJECE S LOGOFBIJOM U SKUPINI "PSIHOGENO MUCANJE"

Slika 5.

PROPORCIJA DJECE SA LOGOFBIJOM U SKUPINI "BATARIZMA"

3. Provjeru razine emotivne prilagodbe izvršili smo primjenom testa De Monde, Ch.Buhler. Materijal testa predstavlja minijaturni svijet sastavljen od kuća, životinja, ljudi, vozila, elemenata prirode, oružja i materijala za ograđivanje. Njegova primjena je naročito pogodna za rad s uplašenom i anksioznom djecom koja su osvijestila svoj poremećaj. Kroz mehanizam projekcije, dijete iskazuje svoj doživljaj svijeta koji pratimo na dimenziji agresivnosti (kroz upotrebu divljih životinja, vojnika ili kreiranje broja nesretnih i katastrofičnih događaja), zatim na dimenziji emotivne blokade koja se mjeri upotrebom malog broja elemenata, te odsustvom ljudi ili upotrebom samo figura djece, te na dimenziji dezorganiziranosti koju pratimo kroz stvaranje većeg broja ograđenih površina ili potpuno zatvorene konstrukcije svijeta, zatim kroz rigidnost iskazanu shematiziranim konstrukcijama, redovima ljudi ili životinja, te kroz kaotičnost koja se pokazuje kroz upotrebu elemenata konstrukcija na nelogičan i bizaran način ili impulsivnu izmještanost pojedinih dijelova konstrukcije. Analizom testovne konstrukcije dobiva se prema protokolu individualni profil za svako dijete prema navedenim dimenzijama. Grupni profili za pojedine skupine psihogeno i mucanje uz brzopletost predloženi su grafički na sljedećem histogramu. Vidljivo je da se ove dvije skupine razlikuju na dimenzijama agresivnost, rigiditet i kaotičnost. Povišena agresivnost na skupini brzoplete djece vjerojatno je vezana uz njihovu sklonost impulsivnom reagiranju, no ne govori ništa o smjeru agresivnih impulsa, koji, poznato nam je iz iskustva, na skupini psihogenog mucanja mogu biti usmjerena prema unutra te se očituju od blagih naznaka autodestruktivnih radnji kao što je lomljenje prstića, štipanje, čupkanje do pojava konvezivnih i opsesivnih radnji koje mogu također biti povređujuće za dijete (bolno grizenje noktija, povre-

divanje i nadražaj kože).

Da bismo dobili detaljniji uvid u taj aspekt ponašanja potrebno je primijeniti ostale raspoložive tehnike npr. Staabsov sceno test koji pruža uvid u djetetov doživljaj mikrosvijeta i interpersonalne odnose, dok De Monde daje sliku svijeta na globalnom planu. Prednost ove tehnike je što relativno lako daje uvid u povišene agresivne tendencije koje dijete u svakodnevnom ponašanju ne mora jasno pokazivati osim na simboličkom planu kroz simptome, tj. pogodan je za utvrđivanje tzv. preadaptiranog ponašanja u kojem dijete zbog povišenih zahtijeva okoline prilagođava svoje potrebe nekome ili nečemu, dok bi na ovom uzrast, naročito mlađe djece bilo opravdano očekivati suprotno. U psihopatološkom smislu često unutar obitelji evidentiramo kroz intervju s roditeljima pojavu inverzivne simbioze u kojoj dijete najčešće u blažoj, a ponekad izraženijoj mjeri služi kao objekt za zadovoljavanje roditeljevih potreba, što je iznimno važan signal u terapiji. Dimenzija rigiditeta je također u većoj mjeri zastupljena kod djece u skupini psihogeno mucanje, a odnosi se na tendenciju jake kontroliranosti u ponašanju, koja predstavlja način suočavanja s anksioznim impulsima. To je pohnašanje u kojem djeca gube na spontanosti u ponašanju, često su smanjene inicijativnosti i na verbalnom i na neverbalnom planu, u pokretu i tjelesnom izrazu. Dimenzija kaotičnosti je u većoj mjeri izražena na skupini mucanje uz brzopletost. Uobičajeno taj simptom predstavlja izraz dubljih poremećaja u odnosu s okolinom i naznake psihotičnih poremećaja, međutim u ovom slučaju, čini nam se primjerenije taj podatak razmotriti u svjetlu cjelokupnog impulsivnog ponašanja brzoplete, koje može rezultirati deformacijama i dezorganiziranošću. U svakom slučaju to je važan podatak koji je potrebno provjeriti drugom podacima psihodijagnostičke obrade, uzeti u obzir sumnju na postojanje smetnji organskog tipa, te nadopuniti obradu ostalim tehnikama, npr. projektivnim mozaik testom, sceno testom.

i gesta) koje prošireno rečeno pratimo i na planu neverbalne komunikacije, a koja određuje komunikacijski kontekst na kojem radimo s djetetom, a koji određuje prije svega nivo povjerenja s terapeutom te transferne odnose koji bitno utječu na terapiju.

Sa neuropsikohološkog stanovišta su poznati dobri efekti terapijom spavanja na pojavu mucanja. Taj pristup se zasniva na Pavlovljevoj koncepciji o narušenom odnosu između procesa ekscitacije i inhibicije do kojih dolazi uslijed premorenosti i prenadraženosti. Spavanjem se uspostavlja ravnoteža između te dvije vrste procesa, a ujedno se i gase uvjetovani patološki govorni procesi i namjesto njih uspostavljaju novi. Varijanta te metode je terapija šutnjom koja djetetu omogućava odmor i oporavak. Za nas u terapiji to znači, naročito u psihoterapijskom dijelu, ne inzistirati isključivo na verbalnoj komunikaciji, nego preko polisenzorike (rada na kinestetičkom, taktilnom, olfaktornom području,) djelovati na govor, što je moguće postići kroz različite vidove i elemente art-terapije i play-terapije u radu s djecom mlađeg uzrasta. Pri tom nam je blizak gestalt pristup u terapiji mucanja koji (prema Kaplanu 1978) smatra mucanje sklopom doživljaja jedne ličnosti koji se održava i pojačava iskustvom osobe, osobnim porukama, projekcijama na druge, te predstavlja negativnu autopercepciju i doživljaj sebe (ja sam ništa! Čini mi se da bi me moja mama najrađe bacila u smeće). To je vrlo zatvoren sistem ponašanja koji je rigidan na promjene. U terapiji se, polazeći od principa ovdje i sada, kroz postepeno

uviđanje osvještavaju načini izbjegavanja kontakta i zatvaranje vlastitih krugova loše slike o sebi. Smatramo da se promjenama na planu doživljaja sebe, spontano dešavaju i promjene u govoru.

Često su spominjane tehnike relaksacije i opuštanja, od autogenog treninga do sistematske desenzitizacije koje doprinose opuštanju na tjelesnom i mentalnom planu i utječu na fluentnost govora. U radu s djecom se koriste bihevioralne modifikacije opuštanja, koje mogu biti više dinamičkog tipa, po principu tenzija – opuštanje, no čija primjena treba voditi računa o strukturi ličnosti, npr. čini se kontraindicirana, najčešće na skupini brzoplete djece koja mogu verbalizirati vrtoglavice i ostale senzacije na vegetativnom planu. Također sa starijom djecom često prođe duži pripremni period terapije i često je potrebno razraditi čvrste oklope i otpore da bi se mogla primjeniti tehnika relaksacije.

Na kraju možemo zaključiti da ni jedna metoda u terapiji mucanja, nije uspješna sama po sebi ukoliko nije prilagođena osobnom sklopu ličnosti djeteta. Budući da se radi o najčešće kompleksnom problemu koji uključuje i ostale smetnje s područja govora, dysalične smetnje, jezičnu slabost, brzopletost u govoru i ponašanju, te smetnje na planu motorike, i na planu emotivne prilagodbe, čini nam se opravdanim razvijati kompleksni pristup u terapiji mucanja. Naš će interes i nadalje biti usmjeren na potrebe razlikovanja skupine brzoplete djece i djece bez brzopletosti u mucanju, zbog potrebe efikasnijeg koncipiranja kako dijagnostičkog tako i terapijskog postupka.

OD UREDNIŠTVA

U ovom broju časopisa prikazan je sažetak diplomskog rada Katarine Čečuk s Odsjeka za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izrađen u Poliklinici SUVAG. Rezultati ukazuju na nedostatnost tonske audiometrije u procjeni oštećenja sluha uzrokovanog starenjem, a dokazana je korisnost otoakustičke emisije u bilježenju početnog oštećenja periferne razine u slušnom putu.

Drugi rad govori o kompleksnosti mucanja i potrebi sveobuhvatnog pristupa u dijagnostici i rehabilitaciji.

Nakladnik: Poliklinika SUVAG, Ulica kneza Ljudevita Posavskog 10, 10000 Zagreb, Hrvatska

telefon: 465 5488

fax: 465 5166

url: <http://www.suvag.hr>

e-mail: zagreb@suvag.hr

Za dodatne obavijesti i pretplatu obratite se na ime Darinka Dabić-Munk, Poliklinika SUVAG

Uredništvo ovog broja: N. Runjić, S. Jusufbegović, M. Šoštarić-Peklar, M. Pansini, D. Dabić-Munk, B. Klier

2001

SVIBANJ

godište

IV.

broj

5

MARK

VERBOTONALNI RAZGOVORI

SADRŽAJ

SAN IVANJSKE NOĆI

Prema Williamu Shakespeareu
Priredba rehabilitanata Poliklinike SUVAG
Verbotonalna razmišljanja

Mihovil Pansini

SAN IVANJSKE NOĆI

Prema Williamu Shakespeareu

Priredba rehabilitanata Poliklinike SUVAG

Verbotonalna razmišljanja

Mihovil Pansini

Uz užitak i privrženost prema djeci koja predstavu izvode, javlja se i misao o verbalnom jeziku kao dijelu Guberinine lingvistike govora, o komunikaciji kao ustroju svijeta te o proširenom pojmu jezika.

O igri, o sudbini, o jeziku, o priči

Riječ je samo poseban slučaj ljudskog izraza, kaže profesor Guberina. A opet, jezični izraz je i tamo gdje ga se ne čuje, jer njegova struktura i njegovi zakoni opći su zakoni prirode.

Kad je tu, može se Williama Shakespearea uzeti za tumača govorne komunikacije. Budući da je *San Ivanjske noći* čarolija noći, u pomoć se može pozvati i Novalisa s *Himnama noći*.

Najdublje, u srž jezika, ulazi poezija, književnost i filozofija jezika. Sve je profesor Guberina uključio u lingvistiku govora i verbotonalni sustav. Valja tome dodati da se verbotonalna teorija razvijala iz istraživanja i rehabilitacijske prakse. "Znamo samo ukoliko činimo" (Novalis).

Shakespeare je pjevač elementarnih sila prirode i prirode u ljudskoj naravi. Tako o snazi prirode svjedoči Hermija kad se pita "dolikuje li mojoj čednosti?", znajući da joj ne dolikuje. Zato pretpostavlja da je vodi neka sudbinska sila ljubavi u ljetnoj Ivanjskoj noći.

*Kupido krilat s toga slijep se riše;
I s čuvstvom onim, s kojim Ljubau
zrije,
Taj lik lepršav sudit ne umije...*

Može se pitati, kako to da mali zanatlije, bez kulture i uzvišenih osjećaja, pripremaju kazališnu predstavu "užasno žalosne komedije užasno okrutne smrti Pirama i Tizbe"? Čovjek, ovaj ili onaj, bio bistri vitez don Quijote ili njegov perjanik Sancho Panza, samo je smrtno i nedostojno biće. Ni Hamlet nije bolji. Nije onaj koji bi htio biti. Zar je "biti ili ne biti" ozbiljno pitanje? Hamlet samo glumi Hamleta. Ne bi se izdalo autora ako bi se dramu prikazalo

kao farsu. Zato se na Brešanovog *Hamleta u Mrduši Donjoj* može gledati i tako, kao da bi se u tom času Shakespeare bio našao u ironičnom ili sarkastičnom raspoloženju. Ovo je trebalo dodati da se ne bi mislilo kako je u *Snu Ivanjske noći* neki drugi Shakespeare.

Ne znamo je li volio svoje likove i poštovao gledatelje, kao što ne znamo za Aldousa Huxleya i Alfreda Hitchcocka, ali ga je vukla znatiželja. Želio je ispitati i pokazati kakvo je njihovo ponašanje na igre, izazove sudbine, kakva su njihova nastojanja da budu većima od sebe, želi se, poput jezika ili sudbine, zabavljati njihovim pokušajima da budu značajniji od dodijeljene im životne uloge. Zna se da u *Snu Ivanjske noći* ni jedan majstor glumac nije dobio ulogu koju želi, a navodno je siguran koja bi mu najbolje pristajala. Sudbina uzima čovjeka kao igračku ili glumca, s ulogom koju mu dodjeljuje bez posebne svrhe, i ništa ga ne pita.

Oberon i Titanija pokazuju pohotljivost, ljubomoru i prevrtljivost. Shakespeare nije ni malo obazriv. Titanija se zaljubi u magarca, a Oberon u dječaka. I Lisandar ih slijedi kad kaže: "Jer kad se slatkih nauživaš stvari, želudac tad se zgadi, te ne mari", ili Hermiji, na pitanje zašto ju je ostavio, još bezočnije odgovara: "Ta zašto ne zbog druge ljubavi". Kroz sve njih to se javlja priroda.

Kupido je zabunom svojom strjelicom pogodio u cvijet *love-idleness* (ljubav u dangubi), cvijet dragoljub, ali ništa zato: "u

današnje dane razbor i ljubav rijetko dolaze zajedno" (Vratilo). Ljubav je nerazložna, bez pameti i logike.

U nesreći Romea i Julije bitnu ulogu ima sudbina, a tek neznatnu obiteljske svađe. Njihova smrt je tragična ili smiješna zabuna, ironična igra. Sudbina, priča i jezik, zajedno se sa Shakespeareom zabavljaju i gledateljima smiju. Zar u *Snu Ivanjske noći* priča o Piramu i Tizbi nije na pravo mjesto smjestila Romea i Juliju?

Premda je već rečeno, zapitajmo se, gdje je sveza govorne komunikacije, jezika, književnosti i sudbine. Odgovor je:

Igra sudbine jest igra jezika.

Sudbina nije slučajno i kaotično zbivanje. Slučaj je ono što se između mnogih mogućnosti jedino moglo dogoditi. A priča ima svoju čvrstu strukturu, kao što pravila ima svaka igra, inače se ne bi mogla igrati, kao što jezik ima svoju gramatiku, inače se ne bi razumio. Možda je jedino pitanje, jesu li zakonitosti priče, igre i gramatike iste.

U našoj je poeziji Ivan Slamnig najveći igrač riječima, ali Ranko Marinković, svojim šalama jezikom, upućuje na misao da je nešto drugo dokučio: da je jezik kao kuća bitka (M. Heidegger) isto što i sudbina. Najizravnije je u *Never more* pokazao da šale u jeziku otkrivaju šale sudbine. Sudbina ne zna što je pravda, milosrđe i zahvalnost, kao što ne zna ni priroda. Njoj je samo do zabave, u toliko više šale, u koliko je netko ozbiljnije shvaća.

Dok se u Marinkovića sudbina očituje kao igra riječima, u Petra Šegedina i Antuna Šoljana nalazi se u igri pričom. Priča sama sebe priča, a to je jezik.

“Ah, kako je to panično teći u priči, s pričom, iz prošlosti u tu sadašnjost.” “Uporno teče, teče ipak nekim redom, zapravo određenim zakonitim redom” (Šegedin).

*“Život je samo sjen što luta, bijedni glumac
što se na pozornici razmeće, prodrhti
svoj sat i ne čuje se više; on je bajka
koju idiot priča, puna buke i bijesa
a ne znači ništa.” (Mackbeth)*

Eufemistički rečeno, Mackbeth to kaže u lošem raspoloženju. Kad se emocije smire ostaje tek toliko da priču priča priča ili, što je isto, priča je jezik, superiorni zabavljač koji se sam sa sobom igra riječima, pa i ovdje u *Snu ljetne noći*. “To san je što javu svoju sniva” (Šegedin).

“Živimo u kolosalnom romanu u kojemu se pojavljuju istinska bajkovito-magična zbivanja” (Novalis).

Sve je to znao Cervantes, jer je don Quijote krenuo na svoj put “udarajući onamo kamo je konja volja, jer to i smatra pravim načinom za pustolovine”.

“Čovjeku se sve događa samo zato da od toga bude priča. I ne samo da bude, nego kad se događa da to već i jest priča” (Šoljan).

Šoljan je stigao u Mannheim i publici priča priču. “Kad sam počeo

pričati, izvlačeći je kao glistu iz zemlje, prvo što sam shvatio bilo je da priča izranja iz veće dubine, iz davnijeg geološkog sloja, nego što sam mislio, da se ispetljava iz taloga prošlih vremena i spleta putova, kojima smo valjda upravo ovamo i stigli. I shvatio sam da u Mannheimu očito nisam slučajno, nego da je nešto drugo u igri, neka logika ili neki nagon koji me, kao kakvu naopaku lastavicu, doveo ujesen ovamo.”

“Međutim, ono što mene znade katkada uplašiti u cijeloj toj vezi između mog osobnog života i onoga što pišem, jest mogućnost, da čovjek svojim djelima piše svoju biografiju unaprijed” (Šoljan). U sve se to jako dobro uklapa sinkronicitet C. G. Junga.

Ljude izazivaju igre, a među njima igre riječima, kao što djecu privlači strava smrti. Svagdje ih se sreće, u dječjim brojalicama, u šalama Srećka Puntarića, u reklamama poput “b4b”, isto tako i u *jezičnim igrama* filozofije jezika Ludwiga Wittgensteina. “Igrati se znači eksperimentirati slučajem” (Novalis). Ili, istraživati jezik.

O prirodi, o empatiji

Bijeg u šumu prepuštanje je prirodnim nagonima, bijeg od ustaljenih građanskim pravila. Čovjek u prirodi, otvoren prirodi, usklađen s prirodom, živi s prirodom. U čarobnoj šumi “rijeke, stabla, cvjetovi i zvijeri imahu ljudski razbor” (Novalis).

Petar Guberina: "Vrjednote govornog jezika čovjek nosi u sebi, sa sobom, vidi ih i čuje u prirodi. Pojavljuje se i on sam u njima. One su njegov stalan spoj s prirodom".

Troje djece iza tri stabla. Najprije udaraju štapićima, zatim pokreću glave, pa cijelo tijelom, od malih gibanja do velikih skokova, stupnjevito se oslobađaju i osvajaju prostor. Glazba u potpunom skladu prati ritmove, a to nastavlja onomatopejski opisujući životinje i radnje (glazbu je za tu scenu prilagodila i vodi Dubravka Mišetić). Ptica prelijeće, mravi rade, pauci pletu mreže, žabe skaču, na kraju jež rastjeruje sve s pozornice i najavljuje majstore-glumce. Zaista se, kako kaže Novalis, djelovanjem doseže razumijevanje, tako da iz ove scene proizlazi ključna tvrdnja:

Lingvistika govora je lingvistika prirode.

"Svijet je univerzalni trop duha, njegova simbolička slika" (Novalis).

Iskaz, jezik, mišljenje i svijet ekvivalentni su, kristalizirana konkretnost (L. Wittgenstein).

Vidjeli smo jedan obrazac za postupke u tjelesnom odgoju. U vrtiću SUVAG, i za svu malu djecu, **tjelesni (1), glazbeni (2), likovni (3) i tehnički (4) odgoj** najnaravniji su rehabilitacijski postupci lingvistike govora.

Vrijedilo bi truda mnoge scene ove priredbe posebno pripremiti, snimiti, potanko opisati, neurofiziološki, psihološki i estetski protumačiti, jer u verbotonalnoj

nastavi treba više primjera kojima nije najpreča izravna primjena, nego da budu poticaj stvaralačkom radu. Zadovoljstvo koje izaziva kreativni čin, otkriće ili spoznaja teško se može opisati, ali nosi slutnju da se duša našla u blizini bitka.

Jeziku se ne mogu postaviti granice ni odrediti doseg. "Poezija uzdiže sve pojedinačno povezujući ga na svoj način s ostalom cjelinom." "Pomoću poezije nastaje najviša simpatija i zajednička aktivnost, najprisnije zajedništvo konačnoga i beskonačnoga" (Novalis).

Ili sustavno i istraživački, znanstveno rečeno: umjetnost razvija osjetila, percepciju, psihomotoriku, pamćenje, mišljenje, govor i jezik, potiče maštu i samopouzdanje, stvara prisniji odnos s okolinom i okolicom te, vraćajući se polazištu, njeguje umjetnički osjećaj.

O glumi, o ulozi umjetnosti

Glumiti ljubav, glumiti lava. Gluma je simbolična igra.

Igre-riječi posredno se javljaju u kazalištu, ili neposredno u kazalištu života. Ta dva kazališta Shakespeare izjednačuje. Razliku čini to što se u kazališnom kazalištu može ukazati na sve primjere ponašanja ljudi, prirode, sudbine i posebno jezika, dok je kazalište života vrlo slab učitelj.

Ako se kaže da je nešto ili netko zid, onda je zid, netko mjesec, onda je

mjesec. Maska, ime, naziv, ili bilo kakva druga oznaka, pretvara jednu stvar u drugu, jedno biće u drugo. Vratilo s magarećom glavom dobiva osobit tek za suhu zob i homut sijena. Sve se u kazalištu, i izvan njega, pretvara u igru riječima. Riječ može predstavljati bilo što, značenje joj određuje priča-događaj. Oblik neke strukture upravlja značenjima i djelovanjima.

Ali i ovo. Gluma i igra stvaraju zadovoljstvo slobodnog kretanja u jeziku. To je krajnji doseg u razvoju govora.

Glumac poprima svojstva predmeta i narav predmeta, približavajući im se do stupnja empatije, suosjećanja. A to znači da nije dostatan zor, nije dostatna predodžba, nego identifikacija s predmetom i ulazak u njega. Dobiva se ne pogled na predmet izvana, nego pogled iz predmeta prema vani.

"Poezija rastvara tuđi opstanak u vlastitome" (Novalis).

Zato djeca pjevaju:

*Ova šuma naša
Bit će sad i vaša.*

ili ovo:

To sam ja, ja, ja,

To si ti, ti, ti,

To sam ja,

To si ti,

Jedno veliko srce ljubavi.

Komunikacijske niti više nisu jednosmjerne. Napete su i čvrste, kroz njih s oba kraja teku poruke, privlačnost i odbojnost, postaju psihološka mreža međuodnosa i cjelovite strukture, bez čega bi naš um i naša duša izgubljeno lebdjeli u

hladnoći bespredmetnosti i bezvremenosti.

Metodologija rada, koja se vidi u njemačkom i engleskom vrtiću Poliklinike SUVAG, u bitnome se ne razlikuje za čujuću, gluhu i nagluhu djecu ili djecu s umjetnom pužnicom. Mnogi su postupci primjeri prirodnog razvoja govora i stjecanja jezika, čime se verbotonalna metoda uvijek odlikovala.

O noći, o čaroliji ljubavi

Sinestetske jezične šale nisu u svezi s kasnijom sinestezijom u Baudelairea i Rimbauda. Ukazuju na nešto drugo.

*Oko čouječje nije čulo,
uho čouječje nije vidjelo,
čouječja ruka te ne može okusiti,
njegov jezik dohvatiti,
a ni srce ne može njegovo objaviti,
što je zapravo bio moj san.*

Piram kaže:

*Ja vidim glasić; poč' ću k pukotini,
Da čujem pogled moje Tizbe blagi.*

To drugo je: kad se izgubi vid, vidi se, kad se izgubi sluh čuje se. "Smisao za poeziju predstavlja nepredstavljivo. Vidi nevidljivo, osjeća neosjetljivo" "Sve vidljivo drži se nevidljivog – čujno nečujnoga, osjetilno neosjetilnoga. Možda zamislivo nezamislivoga" (Novalis).

Zapravo, što se razumom ne može dosegnuti, osjećajima je dostupno.

Ljubav i umjetnost mogle bi biti, ili jesu, na putu spoznaje svijeta.

*Ja u te stare ne vjerujem priče
I vilin-bajke. Jerbo ljubovnici
I lude tako žarkoga su mozga
I bujne mašte, da dokuče više
No razum hladni što bi shvatit mogo.*

Netko pri kraju kaže:

*Noć će doć da ti
rečem volim te.*

Ljubav je vezana uz čaroliju noći, a to se posebno odnosi na ljetnu, Ivanjsku noć. Je li čarobna noć privlačnija od pametnog dana?

“Obraćam se svetoj, neizrecivoj, tajanstvenoj noći.” “Što skrivaš to pod ogrtačem, pa mi tako nevidljivo i snažno dušu dira? Skupocjen balzam kaplje ti s ruke, s makova stručka.”

“Nebesnijima od tih sjajnih zvijezda čine nam se beskrajne oči što ih u nama otvara noć. Dalje vide od najbljeđih iz one nebrojene vojske – nepotrebite svjetla pronicu u dubine ljubeće duše – što jedan viši prostor ispunja neizrecivom slasti. Slava neka je kraljici svijeta, uzvišenoj vjesnici svetih svjetova, toj skrbnici blažene ljubavi – ona mi te šalje – nježna dragano – ljupko sunce noći – sad budim se – jer sam tvoj i svoj – ti noć si mi objavila životom – stvorila me čovjekom – sažeži mi tijelo žarom daha kako bih se prozračan prisnije pomiješao s tobom i kako bi vječno trajala svadbena noć” (Novalis).

O topografiji, mizansceni, pokretu i glazbi

Topografija ulazi u svaki događaj, jer se svaki događaj, pa i misaoni, zbiva u prostoru i prostor ga uvjetuje. Govor je topografski jednak događaju. S njima upravljaju isti zakoni, zajednička im je gramatika.

Kad se potanko prouči *gramatika prostora* dolazi se do zaključka da je u razvoju mišljenja i govora topografija najvažnija. Uz nju je izravno vezan vestibularni sustav i sila teže, jer bez svijesti o prostornim odnosima, koje daje ravnoteža, ne bi bilo jezika. Topografski odnosi su isto što i topografski jezik.

Profesor Guberina pratio je i opisao *usporedni razvoj govora i osvajanja prostora*, s podizanjem glave, puzanjem, uspravljanjem i hodanjem u prostoru.

Budući da je topografija sveprisutna, bezuvjetna, da se s njom i nesvjesno živi, na nju se baš zbog toga manje misli i o njoj ne govori, ali, evo, kazališna priredba, sa svojom mizanscenom i prostornom dramaturgijom, prigoda je, da sama predstavi odnos događaja i jezični korelat.

Kao što fonetska ritmika razvija glasova i govorne vrjednote, tako topografija razvija gramatiku jezika.

Djeca se u spirali vrte oko Vojvotkinje. Sjedaju jedno nasuprot drugome i češljaju se. Usklađen je ritam radnje, pjevanja i češljanja;

postignuta je motorička melodioznost, a međusobnim dodirima iskaz naklonost i prijateljsko zajedništvo.

Koreografirani pokreti imajući svoje oblike, početak i svršetak, bude i razviju najdublji biološki osjećaj vremena, te na taj način pripremaju djecu za prostorno-vremensko oblikovanje rečenice, priče i događaja. Takve scenske cjeline stapaju zajedno prostor, vrijeme, pokret, slušanje, zvuk, glazbu i govor, dajući jeziku čvrstinu i otpornost, budući da je izrastao na širokoj osnovi i od nje se hrani.

Isto, neurofiziološki rečeno: govor valja početi pripremati u najstarijem dijelu mozga, u *dubinskoj jezičnoj strukturi*, a to je zapravo mjesto lingvistike govora prije priključenja verbalnog dijela. *Transformacijska jezična struktura*, koja je između dubinske i *pouršinske jezične strukture*, djeluje u oba smjera, u slušanju i u govoru. Kad se i tako raščlani ovu priredbu, verbotonalna rehabilitacija dobiva nove potvrde. Izgleda da je glavčina verbotonalnih postupaka usmjerena baš prema transformacijskoj strukturi.

Oblik kola koje se steže i rasteže, koje pulsira u ritmu sistole i dijastole kao srce, ima magijsko podrijetlo i djelovanje, a kozmičkog je izvora. Kolo, koje kruženjem dolazi na početak stvara zadovoljstvo mitskog obnavljanja. Može se zapitati: i što onda? Odgovor je: u tim je oblicima i pokretima osnova kristalizacije jezika! "Čovjek je izvor analogije sa svemirom" (Novalis).

Titanija u jednom času vuče za sobom vile kao meteor svoj rep. Stupnjeviti nastup djece, dvoje, četvero, osmero i sve ih je više, primjer je gradacije. U scenskom pokretu posebno je očaravajuća arabeska, koja se kreće poput vitice. Sve su to *gramatičke uježbe* pune perceptivnog, multisenzoričkog, spaciocepcijskog, motoričkog i afektivnog sklada, sve primjeri u kojima se prepoznaju temelji iz kojih izrasta rehabilitacijska metoda.

Svaka je igra prostorna i razrješava se zakonima geometrije. Sasvim razumljivo, odnosi se to i na jezične igre, koje su mnogo šireg značenja negoli sama riječ pokazuje. Prostorna igra komunikacijskim nitima koje povezuju osobe i stvari, može se tumačiti transakcijski, može i tensegritetski, što je sasvim svejedno, jer teorije tumače već postojeće.

Shakespeare voli "komediju zablude", pa je takva i komedija *San Ivanjske noći*, puna zamršenih fascinantnih zapleta. Voli on razdvajati i nanovo sastavljati osobe. Poredak se kristalizira oko mladih, koji se odlikuju životnim elasticitetom i sponama s prirodom.

Evo primjera topografske prostorne igre. Ako se u prostoru pozornice ili u prostoru mišljenja, rasporede četiri imena, četiriju likova predstave:

Lisandar,

Demetrije,

Hermija,

Helena

i strjelicama označi naklonost svake osobe prema jednoj drugoj, pratit

će se promjene smjera, sve jače zapletanje i zatim razrješenje. Ako se na vodoravnoj osi koordinatnog sustava označi vrijeme, a prema okomitoj osi, koja označava jačinu nesuglasja, vuče crta, dobit će se dramaturšku parabolu, jednaku hitcu iz haubice, krivulju koja kreće od ničice, - zamišljenog skladnog odnosa da Lisandar voli Hermiju i ona njega, Demetrije Helenu i ona njega, - da bi se postupno krivulja podizala do sve većeg neslaganja i zapleta, gdje bi se na vrhuncu transakcijske strjelice potpuno prekrizile - tako što Lisandar voli Helenu, a Demetrije Hermiju, - nakon čega se balistička parabola spušta do mirne horizontale u kojoj se ni jedna nit ne sukobljava s drugima, nego sve teku usporedno. Ti bi odnosi mogli nositi naziv: dva para na putu sklada. Ili, topografija na djelu.

Balada o snovima u Ivanjskoj noći, kaže Shakespeare, neka se zove *Vratilov san*. Premda Shakespeare zaključuje da "čovjek je pravo magare, kad sjedne, da razjašnjuje taj san", ipak je potrebno reći da je Vratilo prelac, koji poput pauka prede mrežu, stvorivši na kraju kristalno čistu geometrijsku strukturu. Ako se vratimo na početak, može se postaviti retoričko pitanje: nije li se za to vrijeme jezik zabavljao uživajući u geometrijskim pravilima i fizičkim zakonima.

Užitak u pokretu, pjesmi, plesu, govoru, u razvoju i razrješenju priče, zajednički je izvođačima i gledateljima sudionicima. U svemu bi trebalo barem slutiti sveopći holizam.

Kao razlog ovog verbotonalnog razmišljanja, kao izlika ili opravdanje, valja se zapitati: je li moguće raditi na razvoju mišljenja, govora i verbalnog jezika, ako se pred sobom nema, pa barem poput nejasnog obrisa, predodžbu, da je jezik u korespondenciji sa strukturom svijeta.

OD UREDNIŠTVA

Od 17. do 19. svibnja Poliklinika SUVAG organizira V. međunarodni simpozij verbotonalnog sistema pod nazivom Multisenzorika i govor, a na kojem će se prikazati rezultati i viđenja medicinskih, društvenih, humanističkih, prirodnih i tehničkih znanosti te umjetnosti u razvoju dijagnostike i rehabilitacije slušanja i govora, učenju stranih jezika i istraživanjima govorne komunikacije uopće.

Skup započinje priredbom rehabilitanata Poliklinike SUVAG s naslovom San ljetne noći (prema W. Shakespeareu).

Pozivamo čitatelje na sudjelovanje.

Nakladnik: Poliklinika SUVAG, Ulica kneza Ljudevita Posavskog 10, 10000 Zagreb, Hrvatska
telefon: 4655 488
fax: 4655 166
url: <http://www.suvag.hr>
e-mail: zagreb@suvag.hr

Za dodatne obavijesti i pretplatu obratite se na ime Darinka Dabić-Munk, Poliklinika SUVAG
Uredništvo ovog broja: N. Runjić, M. Pansini, D. Dabić-Munk, B. Klier

2001

LIPANJ

godište

IV.

broj

6

MARK

VERBOTONALNI RAZGOVORI

SADRŽAJ

Disleksija i disgrafija - etape prijednog puta

Sanja Jusufbegović, Miroslava Šoštarić-Peklar

DISLEKSIJA I DISGRAFIJA - ETAPE PRIJEĐENOG PUTA

Prvi rezultati ankete "Ispitivanje učestalosti poremećaja čitanja i pisanja, te posljedica koje taj poremećaj ima na učenje i ličnost djeteta, kvalitetu slobodnog vremena i opću klimu u obitelji"

Sanja Jusufbegović, Miroslava Šošarić-Peklar

Poliklinika SUVAG, Zagreb

Sažetak

Krajem školske godine 1998/1999 u suradnji s Odsjekom za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, proveli smo anketu o učestalosti poremećaja čitanja i pisanja, te emotivne prilagodbe djece u dobi od 7 do 12 godina. Anketa je bila namijenjena roditeljima učenika prvih, drugih trećih i petih razreda, a provedena je u pet osnovnih škola na području grada Zagreba. Anketiranjem je bilo obuhvaćeno 578 roditelja. Anketa se sastojala od 20 pitanja otvorenog i zatvorenog tipa koja su se odnosila na učestalost grešaka koje se javljaju u čitanju i pisanju, na brzinu i tempo usvajanja početnog čitanja i pisanja, količinu vremena koje dijete provodi u učenju, načinu provođenja slobodnog vremena, te na neke aspekte ponašanja djece. Sudjelovanje u anketi je bilo dobrovoljno i anonimno, te je sprovedeno u suradnji s učiteljima i stručnim suradnicima škola, a na osnovu odobrenja Ministarstva prosvjete i sporta.

Poteškoće u čitanju i pisanju su jedna od najaktualnijih tema školske psihologije. U zadnjih nekoliko godina napisan je velik broj radova, osnovan velik broj društava, udruženja i organizacija koji se bave tom problematikom, a sve je veći interes drugih socijalnih i medicinskih disciplina za otkrivanje uzroka i pronalaženje načina kojima bi se ublažili ili potpuno uklonili simptomi disleksije i disgrafije. S obzirom na velik broj struka koji se sada bave tom problematikom, postoji i velik broj definicija disleksije i disgrafije, svaka od kojih izdvaja određene bitne simptome za područje pojedine struke. Kada bi mi, psiholozi (autori ovog teksta) određivali što je to disleksija i disgrafija, najsažetija i najinformativnija definicija bi po nama zvučala na sljedeći način: "Disleksija je poremećaj u usvajanju vještina čitanja i pisanja kod

Anketa je bila preliminarnog tipa i sastavni dio projekta "Program rane prevencije disleksije i disgrafije - edukacija predškolskih odgojitelja, učitelja i stručnih suradnika."

Rezultati ankete pokazali su visoki postotak djece koja pokazuju specifične teškoće čitanja i pisanja ne samo na početku školovanja, nego i u višim razredima. Pri tome se veliki broj djece u učenju oslanja na pomoć roditelja. Uvidom u podatke ankete zamijećeno je da djeca provode u učenju neprimjereno veliku količinu vremena, a u isto vrijeme roditelji registriraju izuzetno visoki postotak djece koja pokazuju jedan ili više simptoma narušene emotivne prilagodbe.

djece urednih intelektualnih sposobnosti, a koja nemaju značajnih neuroloških ispada niti senzoričkih deficita."

Također, oslanjajući se na bogatu literaturu i na osobno iskustvo možemo izdvojiti sljedeće kriterije koji omogućuju psihologu postavljanje dijagnoze disleksije i disgrafije:

Psihologijski kriteriji:

- uredan intelektualni razvoj (verbalne i neverbalne intelektualne sposobnosti su razvijene u širim granicama prosjeka ili više),
- vještine čitanja, pisanja i/ili računanja nisu u skladu sa općim sposobnostima djeteta,
- psiholingvističke sposobnosti nisu razvijene primjereno dobi i općim mentalnim razvojem

ili su uredno razvijene, ali je tehnika čitanja neadekvatna i/ili nije usvojena u zadovoljavajućoj mjeri, te je razumijevanje pročitano značajno sniženo i ometa usvajanje gradiva,
- ranije opisani simptomi uzrokuju smetnje u emotivnoj prilagodbi djeteta.

Djeca sa smetnjama u čitanju i pisanju vrlo se često upućuju u Polikliniku SUVAG kao djeca sa smetnjama u ponašanju ili poteškoćama u usvajanju gradiva. S obzirom da zbog teškoća u čitanju djeca često imaju problema sa svladavanjem gradiva općenito (a najčešće se teškoće manifestiraju pri rješavanju kontrolnih zadataka) često su upućena iz škola radi mišljenja o uvođenju prilagođenog programa. U takvim slučajevima u Poliklinici SUVAG provodimo ispitivanje psiholingvističkih sposobnosti. Takvo ispitivanje se sastoji od baterije testova na osnovu kojih se postavlja dijagnoza disleksije i/ili disgrafije, donosi preporuka za daljnje postupke sa djetetom i daje mišljenje za način školovanja i/ili tretiranje teškoća koje dijete pokazuje u nastavnom procesu.

Rezultati ispitivanja **intelektualnih sposobnosti** daju nam mogućnost odlučivanja o potrebi uvođenja prilagođenog programa.

Prilagođeni program uvodi se samo onoj djeci koja pokazuju zaostajanje u mentalnom razvoju. (Ako se kod djeteta dijagnosticira zaostajanje u mentalnom razvoju, ne može mu se postaviti dijagnoza disleksije i disgrafije, već se može govoriti o teškoćama u čitanju i pisanju koje su uzrokovane općim zaostajanjem djeteta.)

Ispitivanje vizuomotorne percepcije Bender VMGT testom kod djece rane školske dobi nam daje mogućnost utvrđivanja radi li se kod djeteta o organskoj podlozi smetnji. Na osnovu ovih rezultata se može preporučiti neurološki ili fizijatrijski pregled.

Ispitivanje vizualnog i auditivnog zapamćivanja nam daje mogućnost uvida u osobitosti procesa zapamćivanja kod pojedinog djeteta.

Ispitivanje lateralizacije funkcija nam pokazuje je li dijete usvojilo shemu tijela i dominaciju oka, uha, noge i ruke. Na osnovu anamnestičkih podataka dobivamo informaciju o primarnoj

dominaciji (najčešće ruke) i postoji li ljevorukost u obitelji.

Ispitivanje motoričkog i psihomotornog razvoja na osnovu primjena ljestvica za ispitivanje psihomotornog razvoja daje mogućnost procjene razine psihomotornog razvoja djeteta u odnosu na opću normu. Motorički razvoj je vrlo bitan u razvoju govora i može utjecati posredno na procese pisanja i čitanja.

Ispitivanje čitanja i pisanja počinjemo sa ispitivanjem slušne analize i sinteze, zatim dijete čita ponuđeni tekst, a tijekom čitanja se bilježe greške koje dijete čini. Nakon toga se provjerava je li dijete razumjelo pročitano, te mu se predlaže da pročita tekst još jednom (a može mu se dati i instrukcija u kojoj se traži da ga proba što bolje zapamtiti radi kasnije reprodukcije). U drugom čitanju bilježimo je li se brzina čitanja promijenila, ispravlja li dijete samostalno ranije nastale greške i poboljšava li se razumijevanje pročitano. Zatim tražimo od djeteta da ukratko napiše sadržaj pročitano teksta, a kod djece mlađe školske dobi da napišu rečenicu - dvije po diktatu. Bilježimo greške koje dijete radi tijekom pisanja (ispuštanje i zamjena slova, ima li teškoća u dosjećanju vizualne slike slova, radi li prostorne greške, može li zapamtiti rečenicu ili ju je potrebno više puta ponoviti i sl.).

Kod djece koja tijekom uvodnog razgovora i ispitivanja inteligencije pokazuju teškoće u razumijevanju pitanja, te im ih je potrebno ponavljati ili preoblikovati, može se provesti **ispitivanje razine razvoja govora** Reynell razvojnim ljestvicama govora po kojima se određuje razina razvoja receptivne i ekspresivne komponente govora.

Veliki broj podataka dobivamo i **analizom djetetovog ponašanja tijekom ispitivanja** (mogućnost brzog prijelaza sa jedne aktivnosti na drugu, karakteristike pažnje tijekom izvršavanja raznih tipova zadataka, mogućnost održavanja postojane razine koncentracije, osjetljivost na neuspjeh, mogućnost uvida u točnost izvršavanja zadataka i samostalno ispravljanje grešaka, pomaže li pomoć ispitivača u korekciji grešaka nastalih tijekom ispitivanja itd.).

Kako je ranije navedeno, tako provedeno ispitivanje daje nam mogućnost postavljanja

dijagnoze, davanja općenitih uputa roditeljima, te utvrđivanje potrebe uvođenja prilagođenog programa ili individualiziranog pristupa u nastavi.

Međutim, vrlo često nam se obraćaju roditelji i logopedi terapeuti sa zahtjevom da im preporučimo oblik, način i smjernice rada sa pojedinim djetetom. U tom slučaju je potrebna finija dijagnostika koju dobivamo kroz razne neuropsihologijske tehnike. Sa neuropsihologijskog gledišta (Lurijina škola neuropsihologije) disleksija i disgrafija nije poseban poremećaj, već je simptom tj. manifestacija nekog drugog poremećaja ili disfunkcije. U Lurijinoj školi koriste se dva termina koja opisuju osnovu poteškoća u učenju: **iregularnost u psihičkom razvoju (IPR) i minimalna cerebralna disfunkcija (MCD)**. Iregularnost u psihičkom razvoju ne podrazumijeva postojanje mozgovne patologije ili patološkog psihičkog funkcioniranja djeteta, već je rezultat nedovoljne pedagoške stimulacije pojedinog procesa i uslijed toga nedovoljne formiranosti ili automatizacije pojedine funkcije.

Minimalna cerebralna disfunkcija podrazumijeva postojanje neurološki uzrokovane osobitosti u radu mozga koja uzrokuje promjene u funkcioniranju mozga kao cjeline ili pojedinih njegovih struktura. Uz pomoć klasičnog neuropsihologijskog ispitivanja ili skraćenog oblika (metoda Lurija-90 ili Diakor-98) možemo ustanoviti koji faktor je u osnovi poteškoća u svladavanju gradiva i/ili čitanja i pisanja, te prema tome usmjeriti rehabilitaciju ili korekciju zabilježenih poteškoća. Ako se kod djeteta radi o blagim odstupanjima od norme, onda je opravdano govoriti o iregularnosti u psihičkom razvoju, a terapija može biti usmjerena direktno na poboljšanje funkcije koja je nedovoljno formirana. Ako su odstupanja pojedinog djeteta prilikom rješavanja neuropsihologijskih testova značajno ispod norme, onda je opravdano govoriti o MCD i rehabilitacija ne smije biti usmjerena direktno na oštećenu funkciju, već se mora temeljiti na stimulaciji te funkcije kroz oslanjanje na dobro formirane funkcije (na primjer: ako je obim auditivnog pamćenja snižen u okviru IPR onda možemo koristiti standardne tehnike za poboljšanje pamćenja koje su vezane uz govor, a ako se radi o MCD onda se proces auditivnog zapamćivanja

mora vezati uz vizualne, taktilne ili motoričke funkcije i sadržaje).

Prilikom polaska u školu mijenjaju se zahtjevi koje stavljamo pred dijete i u takvim uvjetima se manifestiraju smetnje uzrokovane IPR ili MCD. Možemo izdvojiti četiri glavna uzroka zbog kojih dolazi do poteškoća u savladavanju gradiva općenito:

- zahtjevi prema djetetu nisu u skladu sa vremenom urednog, fiziološkog sazrijevanja mozga,
- zaostajanje u mentalnom razvoju ili neuobičajen anatomski razvoj pojedinih mozgovnih struktura,
- nedovoljna pedagoška stimulacija pri urednom morfološkom sazrijevanju mozga,
- nedovoljna formiranost veza između pojedinih struktura mozga koje su osnova za formiranje određene funkcije (npr. loše formirana ili neusvojena shema tijela i nedovoljno razvijena motorika, te prostorna orijentacija mogu dovesti do poteškoća u svladavanju matematičkih operacija i gramatike.).

Glavni cilj obrazovnog procesa u početku školovanja je opismenjavanje djeteta. Pri tome je izuzetno važno da dijete bude psiholingvistički i emocionalno zrelo, te da su postupci koji se koriste u svrhu opismenjavanja u skladu sa razvojnim mogućnostima djeteta.

Pisanje je vrlo složen proces sa točke gledišta neuropsihologije i bazira se na nizu funkcija specifičnih za rad pojedinih struktura mozga. Tablica prikazuje neuropsihologijsku strukturu pisanja, a podaci se odnose na dešnjake (prema Korsakovoj N.K.). Sve navedeno u stupcu "Zona mozga" (osim osmog elementa) se odnosi na sekundarna i tercijarna (zona TPO, frontalni režanj) područja lijeve polutke mozga.

PISANJE
(Neuropsihologijska struktura)

ELEMENT PROCESA	FUNKCIONALNO ZNAČENJE U PROCESU PISANJA	ZONA MOZGA	NEUROPSIHOLOGIJSKI FAKTOR
1. Vizualna slika slova	Analiza elemenata koji tvore slovo, razlikovanje pisanih i tiskanih slova	Okcipitalni dijelovi mozga	Perceptivni
2. Vizualno-spacijalne karakteristike slova	Razlikovanje slova koja imaju sličnu konstrukciju i prostorne detalje (p, b, d)	Temporo-parijetalno-okcipitalna podzona (TPO)	Prostorni
3. Izvedba pisanja	a. Shema pokreta odgovarajuća slici slova b. Fini manipulativni pokreti, fluentnost pokreta pri prijelazu sa jednog slova na drugo	Parijetalni dio Zadnji dijelovi frontalnog režnja (premotorna zona)	Kinestetički Kinetički
4. Inicijacija procesa pisanja	Postavljanje ciljeva, stvaranje programa, povezivanja slova, kontrola napisanog i razumijevanje smisla, znakovi interpunkcije	Frontalni režnjevi	Voljne regulacije
5. Usaglašavanje glasova i slova prilikom izgovaranja	Razlikovanje glasova sličnih po artikulaciji (d-n, b-m) i diferencijacija glasova u artikulacijski teškim riječima	Parijetalna zona	Kinestetički
6. Percepcija govora	Razlikovanje glasova sličnih po zvučanju, a različitih po pisanju (s-z, p-b, d-t)	Gornja temporalna zona	Fonematski
7. Auditivno zapamćivanje (govornog materijala)	Zadržavanje u kratkoročnoj memoriji materijala koji zahtijeva prijevod u pismeni govor	Široka temporalna regija	Modalno-specifični
8. Stabilnost procesa pisanja	Ujednačeni tempo pisanja, jednaka veličina slova duž cijelog retka i stranice, jednakost intervala u pisanju	Dubinske strukture	Neurodinamički

U ovoj tablici prikazano je da u procesu pisanja sudjeluju sve strukture mozga što govori o njegovoj složenosti, a iz nje možemo vidjeti i koji simptomi su povezani uz disfunkcije pojedinih zona mozga.

Prvi element koji ovdje razmatramo je vizualna slika slova. Kada dijete mora napisati određenu riječ, ono mora imati vizualnu predodžbu pojedinih slova od kojih je ta riječ sastavljena bilo da se radi o tiskanim ili pisanim slovima. Da bi se formirala takva predodžba neophodna je normalna vizualna

percepcija. Ova funkcija se ostvaruje u okcipitalnim dijelovima mozga, a smetnje se manifestiraju u teškoćama dosjećanja (simptom: dijete zna koju riječ mora napisati, ali staje i pita "kako se ono piše slovo to i to" ili može napisati tiskano, ali ne i pisano slovo itd.).

Drugi element su vizualno-spacijalne karakteristike slova koji podrazumijeva mogućnost diferencijacije slova sličnih po pisanju, tj. onih koje se razlikuju samo po prostornom položaju pojedinih elemenata. To su slova p, d, b. Prostorni faktor

koji je funkcija zone TPO određuje i mogućnost pravilnog pisanja pojedinih slova točnost kojih ovisi o prostornoj komponenti (npr. Z, N, L) (simptom: rotacije).

Izvedba pisanja određuje se kinetičkim i kinestetičkim faktorom tj. vezana je uz rad parijetalnih struktura moždane kore i premotorne zone mozga (precentralne). Dijete mora imati motoričku sliku pojedinog slova, te urednu finu motoriku radi fluentnosti prelaska od jednog slova ka drugom, te urednu propriocepciju ruke (simptom: neadekvatno napisano slovo - ali ne u smislu rotacije već oblika, neadekvatan pritisak na papir, neadekvatno držanje olovke).

Inicijacija procesa pisanja ostvaruje se uz pomoć voljne kontrole i podrazumijeva postavljanje ciljeva (npr. kod pisanja sastava ili gramatički korektne rečenice), kontrolu nad napisanim i samostalno uočavanje i ispravljanje grešaka u odnosu na zamišljeni model, adekvatno stavljanje znakova interpunkcije i sl. Mozgovna struktura koja je za to odgovorna je kora frontalnog režanja. (simptom: poteškoće u konstruiranju pismenog iskaza, neuočavanje grešaka, nemogućnost korekcije, tekst bez znakova interpunkcije itd.)

Peti element je povezan sa aferentnim procesima prilikom artikulacije pojedinog glasa ili riječi. Nedovoljna izdiferenciranost artikulacije (nepravilan izgovor pojedinih glasova) može rezultirati nepravilnim pisanjem slova u riječima, a regulira se strukturama parijetalne zone posredstvom kinestetičkog faktora (simptom: zamjena glasova sličnih po izgovoru z-s, d-t-n-l, b-m-p, k-g-h).

Percepcija verbalnog sadržaja (kod pisanja po diktatu) je vezana uz rad temporalne kore mozga koje diskriminiraju opozicione foneme, a koji (fonemi) određuju smisao značenje pojedinih riječi. To su slova koja su različita po pisanju, ali su slična po zvučanju (s-z, b-p, d-t) (simptom: slabo razvijen fonematski sluh prouzročit će teškoće u razumijevanju zbog nemogućnosti diferencijacije riječi npr. kosa - koza).

Auditivno zapamćivanje je funkcija temporalne zone lijeve polutke mozga i u procesu pisanja ima ulogu zadržavanja informacije koju dijete slušno percipira u kratkoročnom pamćenju tijekom pisanja. Neuropsihologijski faktor je ovdje modalno-specifični tj. auditivni (simptom:

nemogućnost zapamćivanja rečenice koju treba napisati, dijete traži da mu se višekratno ponovi rečenica koju treba napisati ili piše samo dio rečenice).

Stabilnost procesa pisanja koja se manifestira u ujednačenom tempu pisanja, jednakoj veličini slova, ujednačenim intervalima između riječi i rečenica je funkcija dubinskih struktura mozga, a neurospihologijski faktor je neurodinamički. (simptomi: nemogućnost ranije navedenog, slaba pažnja, sniženje pamćenja u svim modalitetima). Dijete postaje opismenjeno kada dolazi do automatizacije i "sažimanja" svih više navedenih procesa u funkciji pisanja. Automatizirano pisanje sadrži samo procese inicijacije pisanja, njegovu realizaciju i auditivno zapamćivanje. Prilikom automatizacije procesa pisanja se smanjuje broj aktivnih mozgovnih struktura jer više nije neophodno detaljno analizirati riječi, progovarati ih, paziti na prostorne karakteristike slova, njihovu veličinu i na razmake među riječima i rečenicama, tj. dolazi do interiorizacije te radnje.

Deautomatizacija pisanja ili ponovna potreba za svjesnom analizom se javlja kod pisanja teških i neuobičajenih riječi kada je potrebno polagano izgovaranje riječi i pojačana kontrola za napisanim.

U našim školama upis djece vrši se u dobi od šest i pol godina. Prema školskom programu predviđeno je da djeca u prvom polugodištu svladaju pisanje i čitanje, a već u drugom polugodištu dijete mora svladati pisanje pisanim slovima. U neuropsihološkoj literaturi mogu se naći podaci o dobnim granicama sazrijevanja mozgovnih struktura, pa tako i struktura vezanih uz opismenjavanje. Iz tih podataka vidljivo je da strukture koje učestvuju u ostvarivanju procesa pisanja imaju različito vrijeme sazrijevanja:

Okcipitalna zona: širina kore u tom dijelu mozga mijenja se do 20-te godine života. Najveći rast se dešava u prvoj godini. U 3-oj godini se razvijaju asocijativna polja koja su smještena tik do primarnih polja vizualnog analizatora, a u 7-oj godini rast se bilježi u asocijativnom poljima udaljenijim od primarnih zona, bliskih zoni TPO. **Zona TPO,** tj. zona prekrivanja temporalne, parijetalne i okcipitalne regije je tercijarna zona i sazrijeva do 13 godine djeteta, a najznačajnije citoarhitektonske i kvalitativne promjene se

dešavaju u drugoj godini života, te između 6 i 7 godine. Rast kore u širinu je najveći u periodu od osme do dvanaeste godine i intenzivniji je u lijevoj polutki nego u desnoj (kod dešnjaka).

U parijetalnoj zoni se, također, najznačajnije kvantitativne i kvalitativne promjene dešavaju u drugoj i sedmoj godini. Motoričko polje te zone strukturira se od druge do četvrte godine, a asocijativno do sedme.

Frontalne strukture završavaju period sazrijevanja u 20-oj godini, a polja koja se nalaze unutar frontalnog režnja i odgovorna su za govornu djelatnost i njenu regulaciju se diferenciraju oko sedme godine, a nastavljaju svoj razvoj i nakon te dobi.

U temporalnoj zoni formiranje primarnih polja završava do druge godine, a asocijativna polja završavaju formiranje u sedmoj godini.

Dubinske strukture mozga sazrijevaju najranije. One se formiraju morfološki i funkcionalno u prvoj godini života i osnova su za daljnji intelektualni razvoj.

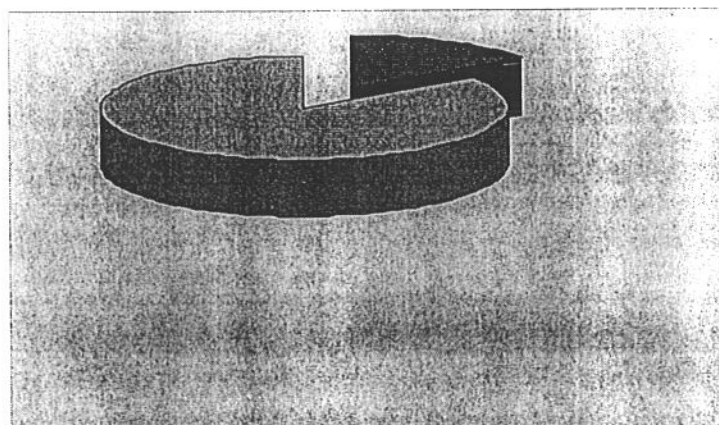
Sve navedeno govori nam o tome da je dob u kojoj naša djeca kreću u školu "kritična dob" s obzirom na sazrijevanje pojedinih struktura mozga i funkcija vezanih uz njih. Autori Lurijine škole upozoravaju da forsiranje aktivnosti neusklađenih sa općim razvojem funkcija kod djece može dovesti do regresije onih funkcija koje su nedovoljno automatizirane i do automatizacije nepravilnih putova ostvarivanja pojedinih procesa, (npr. kod uredne slušne analize i sinteze u ranoj školskoj dobi - 5 elemenata, forsiranje brzine čitanja i brz prelazak na riječi sa velikim brojem elemenata rezultira automatizacijom nepravilne tehnike čitanja, što se manifestira u "čitanju napamet" kada dijete na osnovu nekoliko prvih slova donosi zaključak o značenju riječi (npr. sedamdeset-sedamnaest) i nemogućnošću sagledavanja grešaka. Brz prelazak na pisana slova ili krasopis može dovesti do poteškoća u pisanju tiskanim slovima uslijed nedovoljne automatizacije takvog načina pisanja, pa će dijete u pisanju pojedinih riječi koristiti i pisana i tiskana slova.

Povećanje broja djece s teškoćama u čitanju i pisanju, a koje bilježimo u zadnjih nekoliko godina, nameće pitanje o primjerenosti nastavnih sadržaja (posebice onih vezanih uz opismenjavanje) razvojnim mogućnostima djece.

U svakodnevnoj praksi se susrećemo i sa velikim brojem djece koja ne pokazuju odstupanja od norme prilikom ispitivanja psiholingvističkih sposobnosti, a koja imaju simptome disleksije i/ili disgrafije. Kod takvih slučajeva opravdano je govoriti o "pseudodisleksiji" (termin autora), gdje je disleksija izazvana preranim opismenjavanjem ili prebrzim tempom opismenjavanja.

1998. godine na 6. godišnjoj konferenciji psihologa u Dubrovniku radna grupa psihologa naše ustanove (Nada Lovrić, Sanja Jusufbegović, Lada Pekota-Šenjuga, Miroslava Šošarić-Peklar) organizirala je okrugli stol "Specifične teškoće u učenju- disleksija, disgrafija, diskalkulija – načini rješavanja u Europi i našoj zemlji". Za potrebe okruglog stola napravljena je analiza učestalosti djece sa dislektičkim i disgrafičkim smetnjama na populaciji djece obuhvaćene logopedskim tretmanom u našoj ustanovi u proljeće 1997. Navedene podatke dobili smo u suradnji s voditeljicom Službe za govorne poremećaje (logopedije) Poliklinike SUVAG, profesoricom Darijom Hercigonjom-Salamoni.

PROPORCIJA DJECE SA DISLEKTIČKIM I DISGRAFIČKIM SMETNJAMA NA POPULACIJI DJECE OBUHVAĆENE LOGOPEDSKIM TRETMANOM (proljeće 1997)

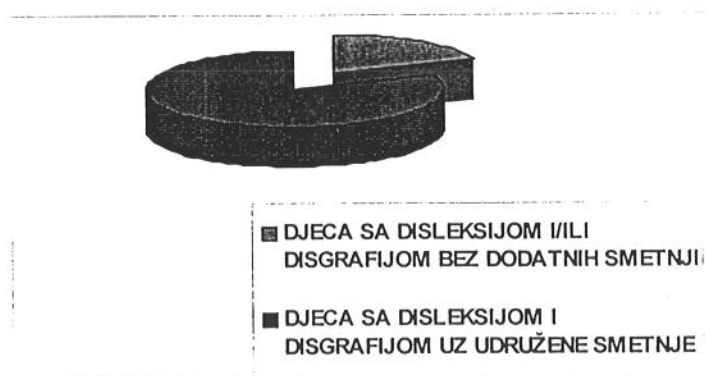

Djeca sa dislektičkim i disgrafičkim smetnjama – 18,37%
 Ostali govorni poremećaji – 81,63%

Od sveukupnog broja djece koja su obuhvaćena govornom terapijom u Službi za govorne poremećaje (logopediji) u proljeće 1997. godine, 18,37% djece pokazuje smetnje čitanja i pisanja.

Spomenute smetnje najčešće su udružene uz dislaliju i opću lingvističku nezrelost.

DISLEKTIČKE SMETNJE I UDRUŽENE SMETNJE

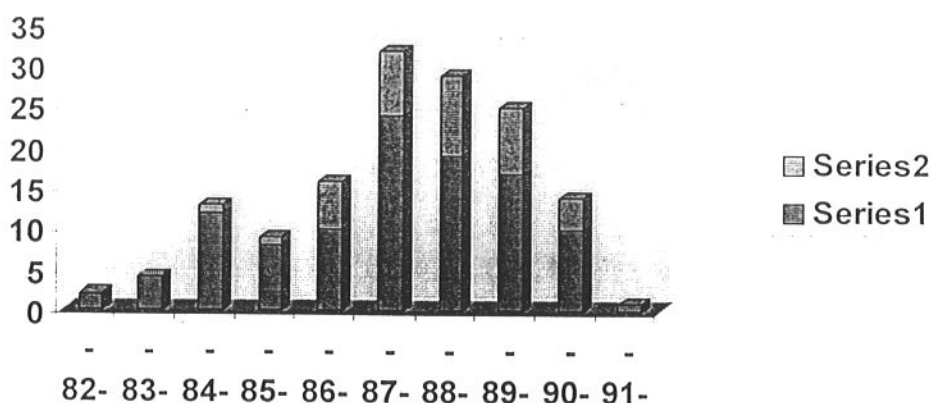

Od ukupnog broja djece kod kojih su dijagnosticirane navedene smetnje čitanja i pisanja samo 19,26% djece nema dodatnih jezičnih smetnji, što u terapiji podrazumijeva kompleksan pristup i suradnju

različitih stručnjaka: logopeda- dijagnostičara, logopeda-terapeuta, logopeda-ritimičara, te psihologa dijagnostičara i psihologa terapeuta.

FREKVENCIJA DJECE S DISLEKTIČKIM I DISGRAFIČKIM SMETNJAMA PO POJEDINIM GODIŠTIMA OBUHVAĆENA LOGOPEDSKIM TREMANOM U PROLJEĆE 1997 GODINE

Seriya 1 - dječaci, seriya 2 - djevojčice

Iz sljedećih histograma vidljivo je da se za stručnu pomoć u našu ustanovu najčešće javljaju djeca koja polaze peti, četvrti i treći razred osnovne škole. Također je vidljivo da se u terapiju najčešće upućuju djeca sa prelaskom na predmetnu nastavu.

Kao rezultat diskusije sudionika okruglog stola 6. konferencije psihologa u Dubrovniku proizašli su sljedeći zaključci:

- broj djece koja pokazuju specifične teškoće u čitanju i pisanju u znatnom je porastu (prema iskustvima školskih suradnika i naših osobnih),
- učitelji se sve češće obraćaju za stručnu pomoć u vezi konkretnih stručnih postupaka i metoda primjerenih djeci s disleksijom i disgrafijom,
- radi ostvarivanja više razine kompetencije u radu sa djecom koja pokazuju navedene poteškoće, potrebno je kontinuirano educirati učitelje kako bi pravovremeno mogli prepoznati navedene poteškoće i provoditi individualizaciju u radu,
- potrebno je ojačati svijest i odgovornost učitelja u kreiranju pedagoške klime u razredu u smislu kooperativnosti, koja pogoduje uspješnoj integraciji djece sa specifičnim razvojnim potrebama,
- djeca sa smetnjama čitanja i pisanja predstavljaju rizičnu skupinu u smislu pojave neurotskih simptoma u ponašanju,

- predloženo je da sve stručne osobe koje sudjeluju u odgojno-obrazovnom procesu, kako u predškolskim, tako i u školskim ustanovama, usklade i ujednače pristup navedenim problemima.

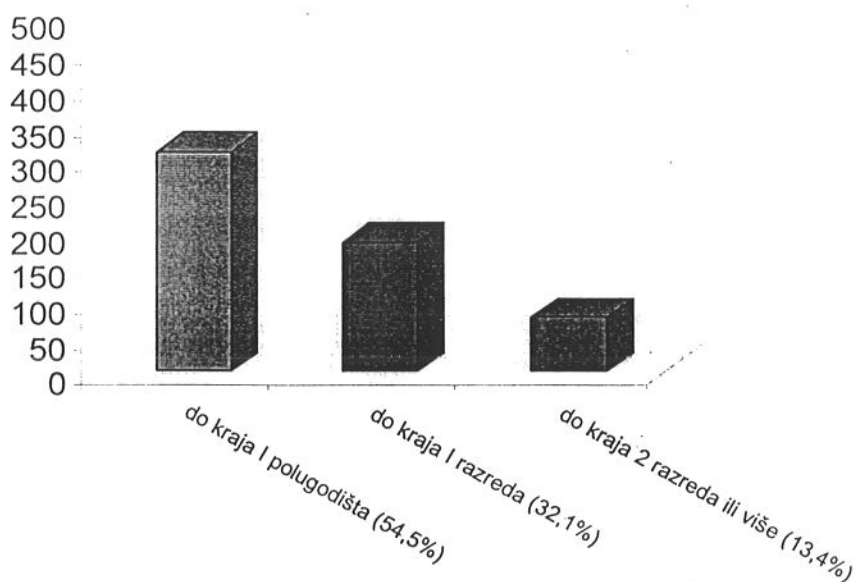
U proljeće 1998. godine Ministarstvu prosvjete i športa dostavljen je projekt pod nazivom "Program rane prevencije disleksije i disgrafije – edukacija predškolskih odgojitelja, učitelja i stručnih suradnika" koji je sastavila radna skupna psihologa Poliklinike SUVAG uz podršku Odsjeka za psihologiju Filozofskog Fakulteta u Zagrebu. Naime, mišljenja smo da u rješavanju postojećih problema nije dovoljno samo usavršavati dijagnostičke postupke i terapijske tehnike, nego je nužno djelovati u preventivnom smislu, prvenstveno kroz edukaciju osoba koje su uključene u neposredni rad sa djecom bilo u vrtićima ili u školama. Sastavni dio predloženog projekta bila je anketa za utvrđivanje učestalosti poremećaja čitanja i pisanja na školskoj populaciji redovnih osnovnih škola, te posljedica koje taj poremećaj ima na učenje i ličnost djeteta. Anketa se sastojala od dvadeset pitanja otvorenog i zatvorenog tipa namijenjenih roditeljima učenika prvih, drugih, trećih i petih razreda. Anketiranje je sprovedeno prilikom zadnjeg roditeljskog sastanka,

u lipnju školske godine 1998./1999., a u suradnji s učiteljima i suradnicima škola. U anketiranju su uz djelatnike Poliklinike SUVAG učestvovali i studenti treće godine Odsjeka za psihologiju Filozofskog Fakulteta u Zagrebu. S obzirom da je izostala financijska potpora Ministarstva prosvjete i športa navedenom projektu, potreban materijal za provođenje ankete dobiven je razumijevanjem ravnateljice Poliklinike SUVAG, profesorice Marije Paškvalin. Odobrenje Ministarstva prosvjete i športa za provođenje ankete dobiveno je u svibnju 1999. godine.

Anketa je sprovedena u pet osnovnih škola (OŠ "I.Cankar", OŠ "Mladost", OŠ "M. Lovrak", OŠ "I.Gundulić" i OŠ "M.Laginja") na uzorku od 578 roditelja. Roditelji su dobrovoljno i anonimno sudjelovali u anketiranju, te su sa razumijevanjem prihvatili cilj sa kojim je ova anketa provedena. Tom prilikom pokazali su potrebu da i kroz diskusiju iznesu svoja iskustva kao i prijedloge za tretiranje djece sa teškoćama čitanja i pisanja. Velik dio roditelja imao je potrebu komentirati sadržaje nastavnog plana i programa.

Analizom dobivenih odgovora dobili smo sljedeće rezultate:

VRIJEME POTREBNO DJECI ZA USVAJANJE VJEŠTINE ČITANJA

Kao što je vidljivo iz grafičkog prikaza samo 54,5% djece je svladalo tehniku čitanja do kraja prvog polugodišta, kako je to predviđeno programom; 32% djece svladava tehniku čitanja do kraja prvog razreda, a 13,4% nije uspjelo savladati čitanje u prvom razredu. Forsiranjem ranog usvajanja čitanja i pisanja, za koje dijete još nije dovoljno zrelo (polazak u školu sa šest i pol godina) možemo izazvati teškoće koje nemaju objektivnu podlogu i kojih ne bi bilo da su djetetu

takvi sadržaji ponuđeni u periodu njegove psihofizičke i psiholingvističke zrelosti. Što se tiče pisanja, prebrzi tempo usvajanja te vještine dovodi do nedovoljne automatizacije ispravnog načina pisanja. Poznata je činjenica da se fina motorika razvija sporije od onih zahtjeva koje pred dijete postavlja škola. Da bi se moglo lijepo oblikovati slova, a naročito pisana slova, potrebno je mnogo vježbanja u opuštenoj, vremenski neograničenoj atmosferi kako bi se prije prelaska na pisanje

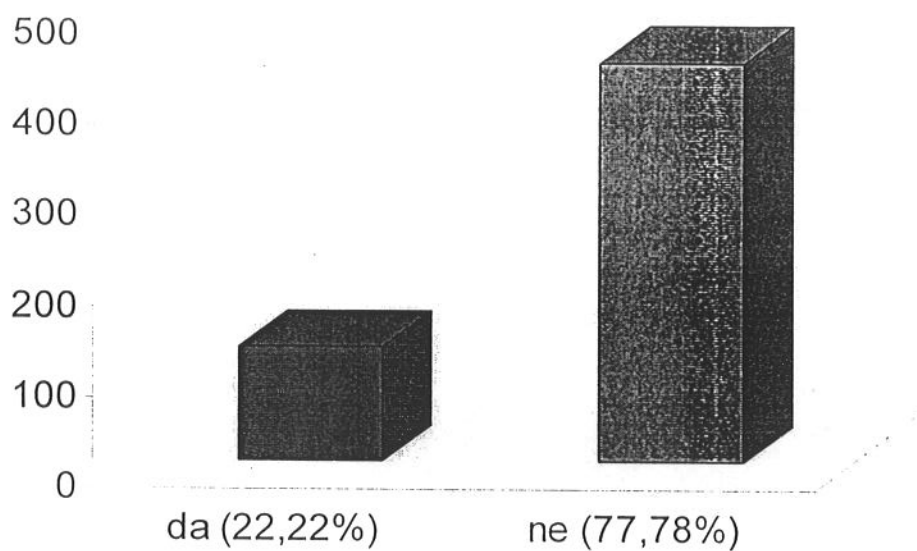
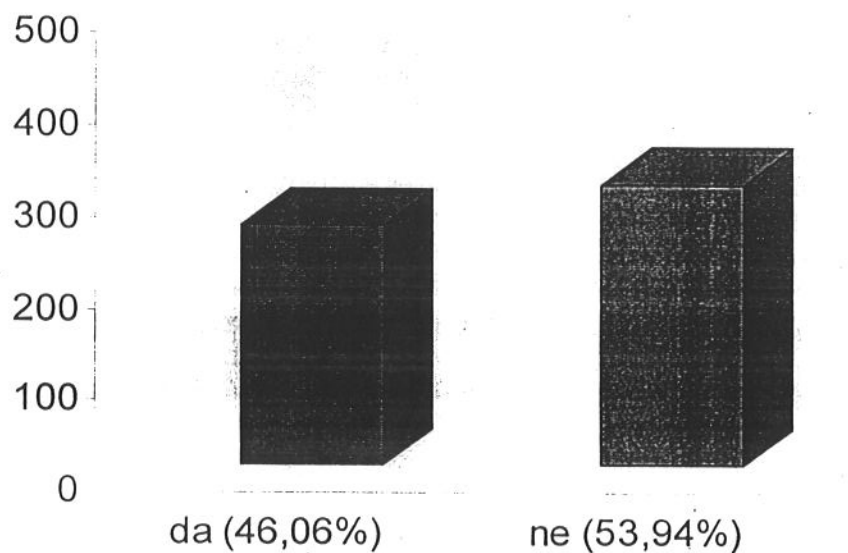
složenijih riječi dobro automatizirao ispravan način pisanja slova. Tada bi dijete u procesu pisanja bilo usmjereno na riječ koju piše, a ne motoričku izvedbu pisanja pojedinih slova. Uslijed brzog tempa opismenjavanja dolazi do razgradnje ispravnog, ali nedovoljno izvježbanog načina pisanja, te prijelaza na motorički lakše izvediv način praćen ružnim grafizmom, ali koji zadovoljava tempo nastavnog procesa. To je vjerojatno i razlog, zašto je čak 33,9% roditelja negativno odgovorilo na pitanje "Da li vaše dijete uredno i lijepo piše?".

Produžavanjem perioda za učenje čitanja i pisanja, omogućavamo djeci koja sporije sazrijevaju, a kojih nije malen broj, da ravnopravno sudjeluju u nastavi i da se već početkom školovanje ne obilježavaju kao neuspješna. Time sprječavamo segregaciju dislektične djece, dajemo im vremena i olakšavamo prilagodbu na zahtjeve školske sredine, a da u isto vrijeme time ne sputavamo ostalu djecu u njihovom razvoju. Manjim izmjenama u nastavnom programu, kao što je više pripovijedanja i usmenih jezičnih sadržaja, omogućavamo svoj djeci da dožive pisanu riječ kroz umjetnički dojam koji učitelj posredno prenosi kroz priče, bajke i poeziju, te na taj indirektni način budi i interes za čitanje. Takva naša razmišljanja možemo potkrijepiti i sljedećim podacima iz ankete koji govore o tome da interes djeteta prema čitanju tijekom školovanja opada, a ne raste kao što bi bilo opravdano očekivati i što je uostalom jedan od najvažnijih obrazovnih ciljeva. Tako, 74% roditelja učenika prvog razreda izjavljuje da njihova djeca vole čitati knjige i izvan školske lektire. Taj postotak se smanjuje u drugom i trećem razredu (69% i 66%), da bi u petom razredu iznosio svega 51%. Sam proces usvajanja vještina čitanja i pisanja, kao i kvalitete učenja znatno bi se poboljšao interaktivnim pristupom u nastavi, koji bi omogućio prožimanje sličnih sadržaja kroz različite predmete.

Sljedeći grafički prikaz se odnosi na specifične pogreške u čitanju i pisanju. Pogreške tipa zamjene slova (karakteristične za disleksiju) pokazuje ukupno 22,21% djece, što je značajno veći postotak obzirom na podatke poznate iz literature. Od toga najviše navedenih pogrešaka (32,78%) nalazimo u prvom razredu, zatim 22,79% u drugom, te 11,38% u trećem razredu. Zanimljiv je podatak da u petom razredu broj učenika koji

rade navedene pogreške ponovno raste i iznosi 16,93%. Roditelji navode da u prosjeku rijetko ili nikada te pogreške radi svega 77,79% djece. Te pogreške u čitanju i pisanju vezane su uz nedovoljnu zrelost fonematskog slušanja na početku opismenjavanja i samo su djelomično pod utjecajem specifičnog treninga, a većim dijelom su pod utjecajem sazrijevanja. Moguće je pretpostaviti da ako dijete nije "fonematski zrelo" navedene greške će se fiksirati u pisanju, dijete će ih sa teškoćom osvijestiti, te će u procesu terapije sporije napredovati. Time dolazimo do opće poznate situacije u kojoj dijete da bi udovoljilo zahtjevima za pismenim izražavanjem (pogotovo kod pisanja diktata i čitanja složenijih tekstova) ne prati smisao ponuđenog teksta, već se usmjerava prvenstveno na tehniku pisanja ili čitanja.

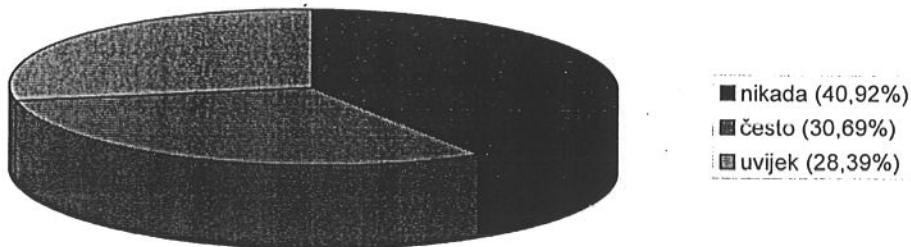
Iako se na zrelost fonematskog slušanja, u velikom broju slučajeva, ne može bitno utjecati specijalnim treningom, smatramo da bi se produžavanjem vremena određenog za predvježbe čitanja i pisanja, te dopunom istih, vjerojatno smanjio broj djece koja takve greške čine. Određeni broj djece koja nisu dovoljno psiholingvistički zrela na početku školovanja mogao bi postići potrebnu razinu zrelosti psiholingvističkih sposobnosti (u ovom slučaju fonematskog slušanja) kada bi im se za to omogućilo dovoljno vremena. U tom periodu radile bi se predvježbe za čitanje i pisanje u koje bi svakako trebalo uključiti što više vježbi za razvoj slušanja, slušne diskriminacije glasova, slušne analize i sinteze, te auditivnog zapamćivanja, što bi dovelo do stimulacije slušne pažnje koja je vrlo bitna za svladavanje školskih sadržaja za vrijeme nastavnog procesa u školi. Sada se, prema našim saznanjima kod predvježbi za čitanje i pisanje najviše pažnje poklanja vježbama za razvoj grafomotorike i vizualne percepcije, što je nedovoljno.

**BROJ DJECE KOJA ZAMJENJUJU SLOVA U
ČITANJU I PISANJU****BROJ DJECE KOJA ISPUŠTAJU SLOVA KOD
PISANJA**

Greške tipa ispuštanja slova javljaju se kod 46,06% djece. Od toga se u prvom razredu javljaju kod 45%, u drugom kod čak 48% djece, u trećem razredu kod 32%, te u petom razredu kod 38,7% djece. Porast broja djece sa navedenim pogreškama tipa ispuštanja slova u starijim razredima (u drugom te u petom razredu) također možemo objasniti ubrzanim tempom usvajanja nastavnog gradiva u odnosu na niže razrede.

Osim vrsta pogrešaka u čitanju i pisanju, u ovoj nas je anketi zanimalo ispitati razinu samostalnosti djece u usvajanju navedenih vještina, te učenja uopće. Prema podacima dobivenim u anketi na razini cijelog uzorka, pomoć u učenju gotovo uvijek, prema izjavama roditelja, treba čak 59,08% djece kao što je vidljivo iz sljedećeg grafičkog prikaza.

POMOĆ DJETETU PRI UČENJU

Također, 42% djece je prilikom usvajanja čitanja i pisanja imalo pomoć roditelja ili učitelja, a od toga je 3,8% imalo pomoć stručne osobe. Iako je razumljivo da su djeca koja su pokazivala teškoća prilikom usvajanja početnog čitanja i pisanja, trebala ujedno i veću pomoć roditelja pri usvajanju gradiva općenito, zabrinjava visoki postotak djece koja i kasnije nisu samostalna, i dalje trebaju pomoć prilikom učenja (77% u drugom razredu, 58% u trećem, te 58% u petom razredu). Također nas je zanimalo koliko djeca prosječno provode u pisanju zadaća i učenju. Dobili smo sljedeće podatke: oko dva sata dnevno uči 44% djece prvog razreda, 42% djece drugog razreda, te 29% trećeg i 46% djece petog razreda. Zabrinjavajućim smatramo podatak da čak 8% djece prvog razreda provodi u pisanju zadaća i učenju oko tri sata dnevno. U drugom razredu prosječno 6% djece uči tri sata dnevno, 4% u trećem, te 14% u petom razredu. Možemo pretpostaviti da je jedan od mogućih razloga ranije

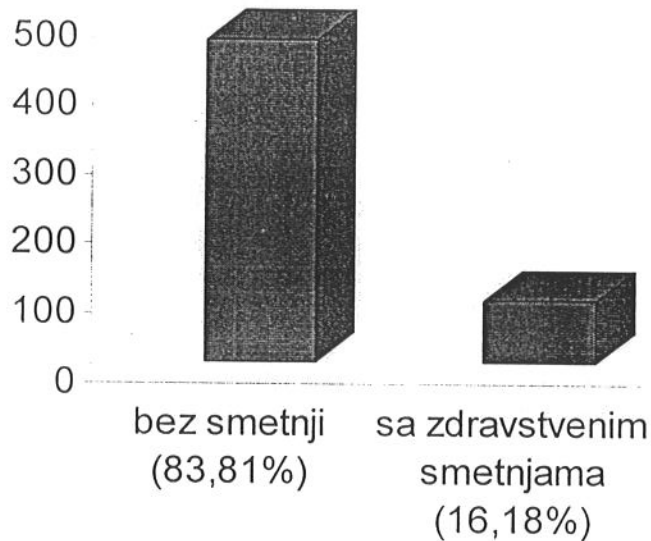
navedene nesamostalnosti djece u učenju, kao i produženog vremena učenja, neprimjerenost nastavnih sadržaja razvojnim mogućnostima djece. S obzirom na prirodu normalne distribucije kognitivnih sposobnosti, opravdano je pretpostaviti da bi većina djece trebala najveći broj nastavnih sadržaja usvojiti tijekom nastavnog procesa u školi, uz primjeren broj ponavljanja kod kuće. Iz napomena roditelja koje su iznešene u ovoj anketi, vidljivo je da jedan broj roditelja navedene probleme pokušava riješiti bilo svojim osobnim angažmanom ili angažmanom drugih članova obitelji, a drugi dio omogućuje svom djetetu dodatnu pomoć u obliku instrukcija. U prvom slučaju vrlo se često dešava da škola i školske obveze postaju središtem komunikacija s djetetom, što općenito nepovoljno utječe na klimu u obitelji. U drugom slučaju, kada su djeca uključena u instruktivni rad, često dobivamo kao posljedicu nesamosalnost u učenju, koja u nekim slučajevima može općenito voditi do povećane ovisnosti u ponašanju djeteta.

Smatramo, da bi se navedeni problem većim dijelom mogao izbjeći prikladnijim koncipiranjem nastavnih programa i pratećih udžbenika. Opće poznate razvojne teorije (Piageta, Chomskog, Vallona i ostalih) sa svojim ključnim spoznajama o načinima stjecanja znanja na određenom uzrastu djeteta (opsegu pažnje, specijalnoj percepciji, konkretnosti objekta, konzervaciji veličine, stvaranju apstraktnog pojma, razumijevanju složenih lingvističkih struktura, zakonitostima induktivnog i deduktivnog mišljenja i ostalog) nisu uopće saživljene sa našom pedagoškom stvarnošću. Većina današnjih udžbenika sastavljena je na način da sadrži veliki broj nagomilanih činjenica (po tipu enciklopedijskog stjecanja znanja) koje otežavaju razumijevanje smisla i cjeline. Jasno je da takav način stjecanja znanja dovodi do mehaničkog zapamćivanja prevelikog broja činjenica, a to pamćenje je kratkotrajno i najčešće posve nepovezano sa ostalim relevantnim informacijama u sklopu pojedinog i između različitih predmeta. Tako, često u praksi nailazimo na pojavu da djeca uče samo za ocjenu iz pojedinog predmeta u određenom periodu čime utječemo na razvoj kompletnog sistema vrijednosti kod djeteta. Zbog toga dobivamo pojavu parcijalnog sagledavanja stvarnosti, što ponekad može biti put u ono što općenito nazivamo disociranim, nepovezanim, na neki način, nepotpunim doživljajem. Dodatni problem predstavlja nemogućnost djece da sagledaju svakodnevnu primjenjivost stečenih znanja i vide neposrednu važnost učenja. Smatramo da u samom procesu stjecanja znanja naglasak nikako ne smije biti samo na reprodukciji, nego prije svega na djetetovoj mogućnosti uočavanja problema, problemskih situacija i različitih načina njihovog rješavanja. Interaktivnim pristupom učenju povećavamo djetetovu osjetljivost na probleme i dozvoljavamo mogućnost različitih rješenja. Tako, najčešće, pored jednog točnog ispravnog odgovora mogu biti prihvatljiva i takozvana približna rješenja, koja često odbacujemo kao netočna, a ona zapravo predstavljaju put u načine djetetovog razmišljanja. Smatramo da nema prave individualizacije nastavnog procesa bez poznavanja onog što nazivamo specifičnim kognitivnim stilovima. Zato je potrebno osim konvergentnog tipa mišljenja

njegovati i divergentno mišljenje koje, između ostalog, dovodi do bolje usvojenosti naučenog i u neposrednoj je vezi sa nekim osobinama ličnosti, kao što su samopoštovanje i samopouzdanje. Izrazita usmjerenost na postizanje visokog školskog uspjeha vezana je uz neke odrednice ocjenjivanja. Naime, školska ocjena u svom denotativnom značenju često implicira vrednovanje djetetove ličnosti u cjelini, a ne određenog postignuća iz pojedinog predmeta. Nije rijetka pojava da se vrednovanje generalizira i na cjelokupno ponašanje djeteta, pa se tako djeca s dislektičnim smetnjama proglašavaju nezainteresiranima, lijenima, nemarnima. Takva djeca često se nalaze u situaciji da ulažu dodatne napore i trud, koji je prema postavljenim mjerilima nedostatan. Time se pojačava osjećaj bespomoćnosti i nemogućnosti kontrole, koji se nalazi u osnovi mnogih poteškoća socioemotivne prilagodbe djeteta. Kroničnim doživljajem neuspjeha narušene su mnoge od bitnih potreba djeteta. Neprimjerenim postavljanjem zahtjeva od strane roditelja i učitelja te neprihvatljivim postupcima pedagoške stimulacije narušena je djetetova potreba za sigurnošću. Neprihvatanjem djeteta i njegovih osobitosti po kojima se razlikuje od većine vršnjaka, narušavamo potrebu za prihvaćanjem. Naposljetku, kad dijete ne dobiva mogućnost za dokazivanje u grupi, ozbiljno narušavamo njegovu potrebu za afirmacijom. U tim prilikama, djeca najčešće traže neke druge načine zadovoljavanja lišenih potreba, koji ne moraju uvijek biti prihvatljivi.

U sprovedenoj anketi također nas je zanimalo ispitati kako roditelji procjenjuju socioemotivnu prilagodbu svoje djece.

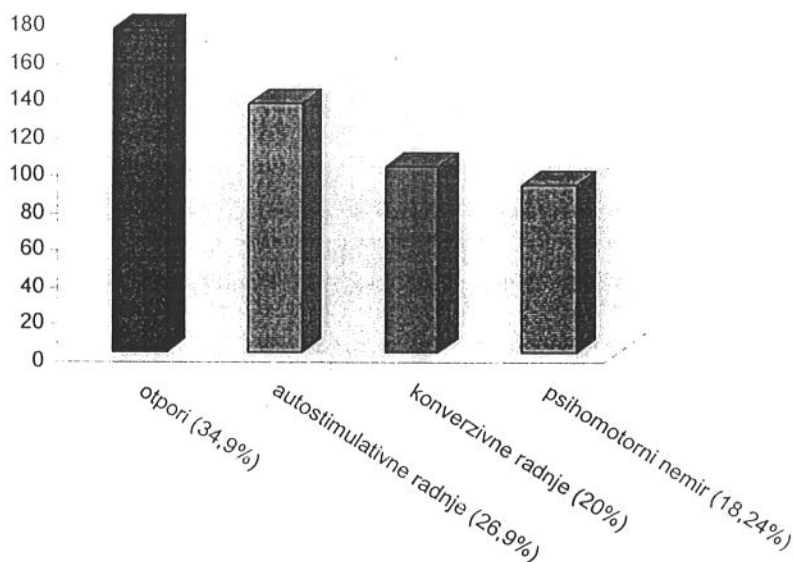
BROJ DJECE KOJA TIJEKOM ŠKOLSKE GODINE
POKAZUJU NEKE ZDRAVSTVENE SMETNJE KOJE
NISU POVEZANE SA ODREĐENOM BOLEŠĆU

Iz prikazanog grafikona vidljivo je da 16,18% ispitanih roditelja primjećuje da njihovo dijete tijekom školske godine ispoljava neke zdravstvene smetnje koje nisu povezane sa konkretnom bolešću, već koje bi se mogle odnositi na psihosomatske tegobe izazvane previsokim zahtjevima koji su postavljeni pred dijete (glavobolje, te smetnje hranjenja kao što su mučnine, povraćanja i pojačana glad).

Čak 75,8% roditelja procjenjuje da njihovo dijete pokazuje neki od navedenih znakova narušene emotivne prilagodbe. Od toga se kod 16,67% djece, prema procjenama roditelja javljaju dva ili više simptoma, što ukazuje na značajno narušenu emotivnu stabilnost, koja traži stručni tretman i nije vjerojatno očekivati da će spontano nestati ili se ublažiti tijekom razvoja djeteta.

VRSTE SIMPTOMA

Analizom učestalosti pojedinih simptoma možemo zamijetiti da su najučestalije reakcije one koje u smislu psihopatologije spadaju u regresivne radnje; 34,9% roditelja navodi da njihova djeca pokazuju sklonost izbjegavanju obveza koju opisuju kao: otpor djeteta prema učenju ili niz ponašanja kojima dijete pokušava izbjegavati učenje (dizanje od stola, konzumiranje hrane, gledanje TV-a i sl.). 26,9% roditelja navodi da djeca tijekom učenja pokazuju sklonost autostimulativnim radnjama tipa ljuljanja i sisanja prstiju, te stavljanja predmeta u usta; 20% djece pokazuje radnje konverzivnog tipa kao što su onihofagija i tikovi. Nadalje, 18,24% roditelja procjenjuje da se kod djeteta prilikom učenja javlja pojačani psihomotorni nemir koji se očituje kroz čupkanje kose, odjeće i slično.

Smatramo da svako od navedenih ponašanja ima svrhu smanjivanja osnove napetosti, na koji način omogućuje djetetu određenu prilagodbu na postojeću školsku ili obiteljsku situaciju. Opravdano je pretpostaviti da upravo te radnje u nekim slučajevima pomažu djetetu da održi i ustraje u započetim aktivnostima učenja. Iznenadeni smo tako visokim postotkom djece sa simptomima narušene emotivne stabilnosti, te

smatramo da ih nije moguće isključivo tretirati stručnim psihoterapijskim postupcima, nego ih je prvenstveno potrebno ublažavati preventivnim radom u školama. Prije svega u našim školama bi češći oblik rada tebao biti rad u manjim grupama koje omogućuju veću aktivnost učenika. Time neposredno utječemo na veći interes, te bolje razumijevanje i zapamćivanje gradiva. Na taj način djetetu pružamo mogućnost kreativnog samoizražavanja i postizemo intrinzičnu motivaciju za sva daljnja učenja. Kroz iznošenje vlastitih stavova i uvjerenja potičemo samopouzdanje djeteta i pružamo mogućnost različitih oblika pedagoških dijaloga. Važan dio samog procesa učenja svakako treba biti i metaučenje, tj. učenje o učenju samom. Kroz to, osim uspješnosti jačamo kod djeteta osjećaj kompetencije, koji se zasniva na ravnopravnom, partnerskom odnosu svih sudionika u nastavi. Kad djetetu pružamo mogućnost da pokaže inicijativnost, stavljamo ga u poziciju da može utjecati i na sadržaje rada, čime bi odnos učitelj–učenik mogao dobiti novu dimenziju. Mišljenja smo, da se cjelokupni školski sustav više treba temeljiti na suradnji, a manje na kompetitivnosti, jer je opće poznato da

visokokooperativne sredine pružaju bolju mogućnost integracije djece sa različitim oblicima razvojnih poteškoća.

Analizu dobivenih podataka kao i njihove komentare dostavili smo krajem 1999. godine Ministarstvu prosvjete i športa, te školama u kojima je anketiranje sprovedeno. Od tog perioda pa do sada imali smo veliki broj upita od strane učitelja i stručnih suradnika škola o rješavanju pojedinačnih slučajeva disleksije i disgrafije kod djece koja su pacijenti naše ustanove. Na poziv nekih škola održani su stručni aktivni na kojima smo izložili svoja iskustva, kao i podatke ove ankete, o prepoznavanju i tretiranju navedenih poteškoća. S obzirom da u svojim nalazima često preporučamo provođenje individualiziranog pristupa u nastavi, koji je spomenut u "Pravilniku o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika sa teškoćama u razvoju" (vidi članku 4. istog) najvažniji upiti odnosili su se na važnost razlikovanja individualizirani pristup u odnosu na prilagođeni program. U navedenom pravilniku te razlike nisu dovoljno razjašnjene, te se u praksi dešava da škole često traže prilagođavanje programa za školovanje učenika sa disleksijom i disgrafijom. Sasvim nenadano pojavila se mogućnost da svoje stavove vezane uz školovanje učenika sa disleksijom i disgrafijom, iznesemo predstavnicima Ministarstva prosvjete i športa, gospođi D. Šubić koja je u suradnji sa stručnom grupnom suradnika naše ustanove koju su činili: Z. Gavrilović, D. Hercigonja-Salamoni, J. Jambrović, B. Jukić, S. Jusufbegović, J. Ljubić, K. Matas, M. Šoštarčić-Peklar i M. Valjak radila na izradi prijedloga kriterija za uključivanje djece u programe kompleksne rehabilitacije i edukacije u Predškolskom i Školskom odjelu naše ustanove. Tom prilikom smo joj predložili izmjene u zakonskim odredbama kojima se regulira školovanje djece sa disleksijom i disgrafijom. Predložili smo da se tekst zakona nadopuni posebnim člankom koji bi definirao samo individualizirani pristup u redovnoj nastavi čime bismo riješili postojeće dvojbe oko primjerenog oblika školovanja za djecu sa navedenim smetnjama.

Individualizirani pristup u redovnom nastavnom procesu se ne bi odnosio na reduciranje obima nastavnog gradiva (kao što je slučaj kod

prilagođenog programa) nego na obradu sadržaja primjerenim metodama i postupcima u radu kao što su:

- preferiranje usmenog načina ispitivanja,
- ukidanje vremenskih ograničenja kod izrade pismenih zadataka,
- pomoć u smislu pojašnjavanja pismenih uputa,
- toleriranje pogrešaka u čitanju i pisanju dok je dijete obuhvaćeno ambulantnom logopedskom terapijom kombiniranom sa specijalnim vježbama čitanja i pisanja,
- prilikom usmene provjere znanja, omogućiti djetetu dovoljno vremena za konstruiranje vlastitog verbalnog iskaza, te mu kroz potpitanje omogućiti da ublaži poteškoće u imenovanju, prepoznavanju i dosjećanju pojedinih pojmova,
- primjena principa postupnog otežavanja gradiva,
- vrednovanje napetka djeteta u odnosu na njegova vlastita postignuća, a ne u odnosu na grupne norme,
- pozitivno poticanje tijekom nastavnog procesa kako bi dijete održalo dobru motivaciju za učenje.

U težim slučajevima dislektičnih i disgrafičnih smetnji predlaže se školovanje u redovnoj školi po redovnom programu uz provođenje produženog stručnog postupka i ambulantne logopedske terapije. Takav oblik školovanja predlaže se u slučajevima kada dijete osim specifičnih poteškoća u čitanju i pisanju i/ili računanju pokazuje utjecajne obrazovne poteškoće uvjetovane:

1. teškoćama u razumijevanju i formuliranju vlastitog verbalnog iskaza,
2. teškoćama u usvajanju strategija učenja,
3. teškoćama u socioemotivnoj prilagodbi, te u svim ostalim slučajevima kada se dijete nalazi u logopedskom tretmanu određeni vremenski period, ali sporo napreduje, te se pretpostavlja da će biti potrebna intenzivnija terapija.

Školovanjem u Školskom odjelu Poliklinike SUVAG bi, prema našem prijedlogu, bila obuhvaćena djeca koja ne mogu ostvariti PSP i logopedsku terapiju u matičnoj školi, te ako osim gore navedenih utjecajnih obrazovnih poteškoća dijete:

1. ne pokazuje napredak u ambulantnoj logopedskoj terapiji, te mu je prema mišljenju stručnjaka potreban intenzivniji logopedski tretman,

2. pokazuje pad na planu razvoja verbalnih intelektualnih sposobnosti (mjerenih standardnim instrumentarijem), dok su neverbalne sposobnosti uredne,
3. osim smetnji u čitanju i pisanju i/ili računanju ima dodatne smetnje koje mogu imati organsku podlogu (motoričke deficite, izrazitu jezičnu nezrelost, smetnje na planu vizuospacijalne

Prijedlozi zakonskih izmjena su još uvijek u fazi pripreme i usklađivanja. Rezultate i izvješće o sprovedenoj anketi prezentirali smo na 8. godišnjoj konferenciji psihologa održanoj u studenom 2000. godine u Zagrebu. Uvjerili smo se da su prikazani rezultati ostavili velik dojam kod naših kolega te su potaknuli različite prijedloge u daljnjem načinu rješavanja postojećih poteškoća. Vjerujemo da su ti rezultati bili zapaženi i u Ministarstvu prosvjete i športa, no nažalost, do sada nemamo pouzdanih saznanja o tome.

S obzirom da smo smatrali da naša profesionalna odgovornost nije do tada učinjenim bila završena, u suradnji sa predsjednicom Hrvatske udruge za disleksiju i disgrafiju, prof. S. Leljak-Turžanski, organizirali smo seminar na temu prepoznavanja i tretiranja specifičnih poteškoća u svladavanju čitanja i pisanja, a koji je bio namjenjen učiteljima razredne nastave, profesorima hrvatskog jezika i stručnim suradnicima škola. Pozivu Hrvatske udruge za disleksiju i disgrafiju odazvalo se šezdeset sudionika iz ukupno trideset i osam osnovnih škola zagrebačke županije. Seminar je bio organiziran u dva ciklusa koja su obuhvatila predavanja i radionice iz područja psihološke i logopedске dijagnostike i terapije. Zanimalo nas je kako sudionici seminara valoriziraju tematsku i izvedbenu koncepciju seminara, što smo ispitali u, za tu priliku, konstruiranom upitniku. Prosječna ocjena seminara, prema iskazu sudionika iznosi 4.3, a 57% polaznika seminara je u potpunosti zadovoljno iznesenim sadržajima i načinima rada.

I, na kraju, željeli bismo još reći da je ovaj tekst nastao iz potrebe da damo pregled vlastitih razmišljanja i pronalaženja sustavno usklađenijih postupaka u radu sa djecom koja imaju teškoće čitanja i pisanja. Svjesni smo opasnosti, da se svatko od nas kao pojedinac, može osjetiti osamljenim i obeshabrenim pred brojnošću poteškoća sa kojima se suočavamo u svom svakodnevnom radu. Rješenje problema vidimo u tome, da svaki pojedinac, kao i svaka struka, prihvati svoja vlastita ograničenja kao i odgovornost, koja iz te svjesnosti proizlazi, te se kroz međusobno povezivanje usmjeri na pronalaženje zajedničkog rješenja koje će suštinski promijeniti poimanje i prihvaćanje djece sa disleksijom i disgrafijom.

OD UREDNIŠTVA

U ovom broju VT razgovora prikazana je u cijelosti problematika disleksije i disgrafije oslanjajući se na neurofiziološke procese, a prikazani su i vlastiti rezultati autora.

Nakladnik: Poliklinika SUVAG, Ulica kneza Ljudevita Posavskog 10, 10000 Zagreb, Hrvatska

telefon: 46 55 488

fax: 465 5166

url: <http://www.suvag.hr>

e-mail: zagreb@suvag.hr

Za dodatne obavijesti i pretplatu obratite se na ime Darinka Dabić-Munk, Poliklinika SUVAG

Uredništvo ovog broja: N. Runjić, M. Pansini, D. Dabić-Munk, S. Jusufbegović, M. Šoštarić-Peklar, B. Klier

2001

SRPANJ

godište

IV.

broj

7

MARK

VERBOTONALNI RAZGOVORI

SADRŽAJ

Organizacija fonijatrijske službe u Napulju
Dijagnostičke metode u fonijatriji
Ivana Aras

Grupni rad s roditeljima djece oštećena sluha i (ili) govora
Ljiljana Kondić, Adinda Dulčić

ORGANIZACIJA FONIJATRIJSKE SLUŽBE U NAPULJU

Ivana Aras

Od 18.09 do 30.09. 2000. bila sam u posjeti ORL odjelu Univerzitetske Poliklinike Federico II u Napulju. Cilj tog posjeta bio je upoznavanje s radom i organizacijom njihove fonijatrijske službe.

Fonijatrija je struka koja se bavi problemima glasa i govora, a u Hrvatskoj je taj dio otorinolaringologije možda najslabije razvijen, barem obzirom na broj ljudi koji se njom bavi. Naime, na našim ORL Klinikama ona je, naročito u doba rata, posustajala za "opasnijom patologijom", što je donekle i razumljivo. Međutim, ustanova kao što je naša, koja se uglavnom bavi govorom, nikako ne bi smjela zapustiti ovo područje.

Suradnja sa napuljskom Poliklinikom započela je još početkom osamdesetih godina kad su se oni zainteresirali za verbotonalnu metodu. Prof. Guberina je nekoliko puta sa grupom svojih suradnika tamo educirao njihove stručnjake, a i dio njihovih rehabilitatora bio je kod nas na seminaru. Za potrebe rehabilitacije nabavili su i nekoliko SUVAG aparata kojima se i danas služe. Verbotonalna metoda bila je i izvor i inspiracija za brojne publikacije koje su u to doba nastale na Poliklinici. Tako je nastala veza koja se održava do danas.

Njihova ORL Klinika sastoji se od tri dijela: 1. opća ORL, 2. audiologija te 3. fonijatrija s logopedijom. Dugogodišnji voditelj Klinike je prof. G. Motta, osoba dobro poznata mnogim "suvagovcima", čiji je autoritet ogroman. U tom smislu može se štoviše povući i paralela s opažanjem

prof. A. Šercera koji je na istoj Klinici proveo par mjeseci još 1925.g. i zapisao ga u feljtonu pod nazivom "Dojmovi iz Italije". U to doba Kliniku je vodio glasoviti prof. Gradenigo koji je svakom liječniku poznat po sindromu koji je prvi opisao, a koji predstavlja skup simptoma koji se javljaju kao komplikacija u nekim slučajevima kronične upale srednjeg uha. Šercer navodi: "Što Gradenigo misli, misle i svi njegovi đaci, a pošto su ti razdijeljeni po svim krajevima Italije, znači da Gradenigova nauka predstavlja dobar dio talijanske ORL. Gradenigo među svojim đacima uživa pravi proročki ugled." Sličan ugled uživa i prof. Motta.

Na Klinici radi oko 25 liječnika specijalista, uz još dvanaestak specijalizanata. Fonijatrijsku ambulantu vodi dr U. Cesari i dnevno kroz nju prođe 7-10 pacijenata. Uz njega se dnevno mijenja i nekoliko mlađih liječnika koji istovremeno rade i u drugim rehabilitacijskim centrima kojima ovaj kraj obiluje.

Na samom odjelu nalazi se i dvanaestak logopeda-rehabilitatora.

Razvijenost fonijatrije u ovom kraju dijelom sigurno ima osnovu i u staroj tradiciji napuljskih pjevača, ali i u pojačanoj brizi za glas i kod običnih ljudi. Na prvi pogled dobija se utisak i da je glasovna patologija više zastupljena, što može biti posljedica načina govora koji je vrlo često glasan, emotivan, agresivan, hiperkinetski, ali je to svakako dobrim dijelom i rezultat činjenice da se osobe s takvim smetnjama prije javljaju liječniku, a i spremniji su pohađati logopedске vježbe koje se preporučuju kao

terapija, u usporedbi s našom populacijom. Neobično velik broj muškaraca ima problem s mucanjem, dobar dio onih koji se mogu upoznati i izvan Klinike priznaje da je imao takve smetnje u nekom razdoblju života.

Slijedeći razlog dobroj razvijenosti struke su i dobri uvjeti. Napulj, koji ima oko 2 miliona stanovnika, centar je regije u kojoj se nalazi oko 200 rehabilitacijskih centara. Oni su najvećim dijelom privatne ustanove. Takvi se centri osim rehabilitacijom govora bave i općom rehabilitacijom, tako da su u njima uposleni liječnici različitih specijalnosti (otorinolaringolozi-fonijatri, internisti, neurolozi, fizijatri). Često su organizirani poput stacionara, s krevetima. Pojedini ostavljaju utisak luksuznih hotela sa velikim prozračnim prostorijama, barovima, panoramskim pogledom, bazenima i fitness dvoranama za pacijente, ali i za osoblje koje tamo radi.

Pod nazivom fonijatrija, u Italiji se podrazumijeva puno šire područje nego što je ono s čim se možemo sresti kod nas. Fonijatri se tamo istinski bave problemima govora u cjelini, te njihova naobrazba osim klasičnih otorinolaringoloških znanja obuhvaća i dobar dio neurologije, psihologije i komunikologije. Građa je u stvari postala toliko opsežna da unatrag 3 godine i službeno postoji specijalizacija iz audiofonijatrije za medicinare, koja traje 4 godine, a imaju je samo neko centri, npr. Padova. Fonijatri koordiniraju rad rehabilitatora logopeda, a često i organiziraju edukacijske seminare iz tog područja. Međutim, i pojam logopeda tamo ima drukčije značenje. "Logopedista" je osoba koja radi opću rehabilitaciju (dakle i ono što mi zovemo pridruženim smetnjama), a samo neki od njih se kasnije u radu više posvete smetnjama govora.

DIJAGNOSTIČKE METODE U FONIJATRIJI

Da bi se došlo do prave dijagnoze, te da bi se mogla pratiti rehabilitacija glasa i govora, svakako je potrebna dobra oprema dijelom specifična za fonijatrijsku ambulantu. U tom smislu njihov je odjel svakako odlično opremljen. Cilj svih tih metoda je vizualizirati i približiti funkciju organa koji sudjeluju u nastanku glasa. Prema klasičnoj teoriji oni se mogu podijeliti na 3 elementa:

AKTIVATOR je funkcionalna jedinica koja osigurava cirkulirajuću zračnu struju koja služi kao pokretačka snaga za vibracije glasnica. U grubo se može reći da taj dio predstavlja prsni koš sa plućima i bronhima, te mišićima koji mogu potisnuti zrak iz "spremišta". Ovaj dio nam je dostupan kliničkom pregledu, inače spada u internističko područje.

GENERATOR glasa je grkljan sa glasicama koje imaju ulogu valvule koja vibrira.

REZONATOR predstavlja prostor u kojem dolazi do pojačanja osnovnog laringalnog tona i istovremenog stvaranja viših harmonijskih tonova, koji daju boju glasa. Čisti laringalni ton je vrlo tih i za naše uho čudan. Slična je razlika između zvuka koji proizvodi trzaj žice ili te iste žice na violini pri čemu joj drvena kutija služi kao rezonator i daje posebnu zvučnost i boju.

Rezonator svojom veličinom i oblikom mora odgovarati generatoru, te je u tom smislu ljudski rezonator idealan jer ima mogućnost promjene oblika i volumena (pomicanjem jezika, usana, vilice...)

Fleksibilnim endoskopom koji se provlači kroz nos mogu se vidjeti svi djelovi rezonatora i generatora, dakle od nosne i usne šupljine do grkljana. Obzirom na njegovu veličinu i savitljivost on pacijenta najmanje smeta, te za vrijeme pretrage

pacijent može govoriti ili pjevati, što nam daje uvid i u anatomiju i u funkciju. Takva snimka može se pohraniti i na video traku ili disketu.

Elektroglotografija je pretraga kod koje se elektrode stavljaju na vrat (obično izgleda kao ogrlica). Pomicanje glasiljki mijenja otpor, što se registrira na osciloskopu.

Stroboskopija je pretraga koja nam omogućuje da vidimo titranje sluznice glasiljki pri fonaciji. Kod direktnog gledanja larinksa s običnim izvorom svjetla naše oko ne primjećuje te titraje jer su relativno prebrzi za naše oko. Mrežnica, naime ne može primiti novi podražaj ako od prethodnog nije prošlo 0,2 sek, što znači da ukoliko neko tijelo vibrira frekvencijom većom od 5/sek, oko to ne registrira. Frekvencija glasiljki je daleko veća. Tome se doskočilo tako da se larinks ne osvjetljava običnim kontinuiranim svjetlom, nego pulsirajućim, koje ima manju frekvenciju nego gibanje glasiljki, ali u određenim trenucima dolazi do "preklapanja" u fazi, te se vizualno dobija dojam usporenog gibanja glasiljki, te na taj način vidimo i pokrete sluznice. U stvari, jednom takvom ciklusu odgovara više glotalnih ciklusa. Sve je naravno puno lakše ako se promatra preko video ekrana koji je priključen na direktoskop.

Spektrografija (akustička analiza glasa) je pretraga koja omogućava objektivizaciju karakteristika glasa. To se za sad kod nas uglavnom opisno ocjenjuje. Aparat se zove spektrograf, nalaz spektrogram i predstavlja trodimenzionalnu analizu zvuka. Analizira se frekvencija i intenzitet u vremenu. Jasno se vidi osnovni ton i njegovi formanti (grupe harmonika koje imaju najveći intenzitet). Kod govornog glasa karakteristična su prva dva formanta koji su različito raspoređeni za različite vokale, pa njihov raspored može služiti za identifikaciju vokala. Kod pjevanog glasa pridružuju se i viši formanti. Smatra se da treći formant ovisi o pokretima mandibule i položaju usana, četvrti o Morgagnijevim sinusima, a peti o piriformnim sinusima. Spektrografijom se može vidjeti i zvučnost ili bezzvučnost glasova, te prisustvo šuma koje je patološko.

Gore navedene pretrage specifične su za svaku fonijatrijsku dijagnostiku. Korisne bi bile i u verbotonalnoj dijagnostici, ali i u praćenju terapije, rehabilitacije, te odabiranju najučinkovitijih postupaka. Ogromna je vrijednost u objektivizaciji do sad uglavnom opisno ocjenjivanih parametara koji na taj način postaju usporedivi kod različitih tipova patologije, ili procjeni različitosti između zdravih osoba i onih sa oštećenjem sluha i govora.

GRUPNI RAD S RODITELJIMA DJECE OŠTEĆENA SLUHA I/ILI GOVORA

Ljiljana Kondić, Adinda Dulčić

PROGRAM

1. Psihološke potrebe djeteta oštećena sluha i/ili govora - prepoznavanje i zadovoljavanje.
2. Odnos psiholoških potreba djeteta i roditelja.
3. Put ka uspješnijem roditeljstvu.
4. Neprihvatljiva ponašanja djece oštećena sluha i/ili govora (agresivnost kod djece i adolescenata).
5. Kako pomoći djeci i odraslima u smanjivanju stresa.
6. Komunikacijsko ozračje u obitelji.
7. Odgovorno roditeljstvo.
8. Slika roditelja o sebi.
9. Separacije i proces žalovanja u obitelji.
10. Pozitivna percepcija i pozitivno mišljenje roditelja.
11. Psihološke potrebe roditelja.

Navedene teme su svojevrsan okvir razgovorima. Sastavni dio seanse poslije uključivanja bilo je prorađivanje teme kroz vođene grupne aktivnosti, postojala je mogućnost da svaki roditelj govori ili piše o onome kako on to vidi, čuje, osjeća. Osim u tijeku seanse, ono što se događalo i doživljavalo prenosilo se i izvan zajedničkog druženja.

Naime, roditelji su na seanse dolazili s pitanjima, promišljanjima, s pokušajima s kojima se obično kretalo u jačanje psihičke snage u sadašnjoj situaciji. Slijedila je relaksacija uz opuštenu atmosferu i na kraju usmeni ili pismeni feed back svakog roditelja.

Nastojali smo pomoći roditeljima da prebrode krize i podržati ih u rješavanju aktualnih problema kroz određeni broj i kontinuitet radionica, bez dubljeg ulaska u njihovu osobnost.

Prvi korak u terapijsko-edukacijskom procesu stvaranje je ozračja suradnje u grupi. S obzirom da su roditelji djece oštećena sluha i/ili govora opterećeni nizom dvojbi u grupu često donosili svoje sumnje u uzroke poremećaja s čestim projekcijama, loša iskustva iz dijagnostičkih postupaka, konzultacija s raznim komisijama, administrativnim problemima u zdravstvenim, socijalnim i pedagoškim institucijama.

Često je zbog takvih iskustava trebalo više vremena za stvaranje povjerenja, početak pričanja, uočavanje drugih oko sebe, osjećaj podrške, primanje pomoći i odlučivanje u svoje ime. Pored toga, češće se javljalo uvjerenje da je društvo nezainteresirano ili nedovoljno zainteresirano za probleme njihove djece i njihovih obitelji. Stoga je stalnost i kontinuitet ovakvih oblika pomoći zajedničkog rada kroz dulje vremensko

razdoblje pretpostavka stvarne psihosocijalne podrške roditeljima djece oštećena sluha i/ili govora.

Uvažavajući spoznaje o fazama individualnih i grupnih oblika savjetovanja i psihoterapije u radu s roditeljima djece oštećena sluha i/ili govora, nastojali smo spriječiti predugo prepričavanje neugodnih trenutaka iz početne dijagnostike i prvih saznanja o teškoćama u razvoju govora djeteta, jer je to koliko vrijedno, toliko, za krajnje ciljeve terapije i edukacije, neproduktivno ponašanje.

Posebno važni zahtjevi prema voditeljima radionica, koji proističu iz prethodnih promišljanja, ogledaju se u ostvarivanju tzv. malih koraka što omogućava aktivnu ulogu roditelja u procesu odgoja i naobrazbe.

Mali koraci u planiranju djelotvornijeg roditeljstva naglašavaju izuzetnost roditeljske situacije dok bi nerealni, nedostižni ciljevi bili prepreka pozitivnim pomacima. Naime, usmjerenost ka naizgled "malim stvarima" koje imaju realnu osnovu za uspjeh, potiče roditelje na aktivnost, to je put za ostvarivanje ciljeva zajedničkog rada, put ka djelotvornijem roditeljstvu i uspješnijoj rehabilitaciji djece oštećena sluha i/ili govora.

METODE I ISPITANICI

U ovom radu primijenjen je instrument za mjerenje anksioznosti (STAI).

State Train anxiety inventory (STAI) je upitnik za ispitivanje anksioznosti. Spielbergov upitnik se sastoji od dvije skale: (X-1) registrira anksiozno stanje, a (X-2) crtu anksioznosti. Autori Spielberger i suradnici su tako pružili mogućnost za utvrđivanje razlika između razine anksioznosti koja je često situaciono determinirana, te fluktuirava vremenom i u različitim situacijama (stanje anksioznosti - X-1) i relativno postojanijih dispozicijskih aspekata anksioznosti (crta anksioznosti - X-2). Svaka od dvije skale sadrži po 20 čestica, a pojedina čestica procjenjuje se kroz četvero stupnjevanu graduaciju odnosno učestalost Raspon rezultata kreće se od 20 do 80, a rezultati iznad 40 ukazuju na jaku (ozbiljnu) anksioznost - patološka forma.

Ispitanici su bili podijeljeni u dvije skupine po 16 roditelja.

Jednu skupinu sačinjavali su roditelji djece oštećena sluha i/ili govora i koja su uključena u Školski odjel Poliklinike "SUVAG". Skupina tih roditelja uključena je u rad radionica.

Drugu skupinu sačinjavali su roditelji čija djeca pohađaju redovnu osnovnu školu i nemaju ovakve specifičnosti u rastu i razvoju.

Za ispitivanje su odabrane osobe kojima intelektualni razvoj omogućava adekvatno ispunjavanje upitnika te koje u prethodnom razdoblju nisu manifestirale psihopatološku simptomatiku.

REZULTATI I RASPRAVA

Rezultati inicijalnog ispitivanja

Na početku rada postignuti rezultati na skali SAI (X-1) indiciraju intenzivnije stanje anksioznosti kod roditelja djece oštećena sluha i/ili govora ($M=42,529$; $SD=6,719$) nego u roditelja djece bez ovakvih specifičnosti ($M=29,412$; $SD=5,001$)

Tablica 1

X-1 (SAI)	
A	B
$M=42,529$ $SD=6,719$	$M=29,412$ $SD=5,001$
$t=5,922$	
$N=32$	
$p<0,01$	

A - roditelji djece oštećena sluha i/ili govora

B - roditelji djece bez oštećenja sluha i/ili govora

Na skali TAI (X-2) kod roditelja djece oštećena sluha i/ili govora dijagnosticira se povišen intenzitet (crta) anksioznosti ($M=41,177$; $SD=3,627$), a u ispitanika koji imaju djecu u redovnim osnovnim školama, vrijednosti su u granicama normale ($M=28,647$; $SD=4,847$).

Tablica 2

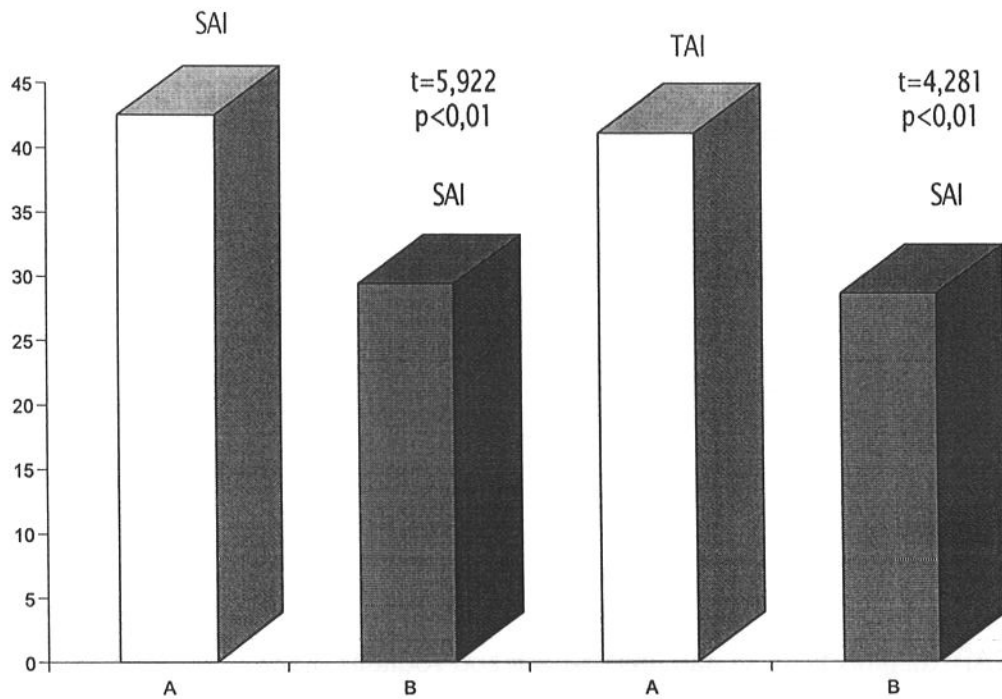
X-2 (TAI)	
A	B
$M=41,177$ $SD=3,627$	$M=28,647$ $SD=4,847$
$t=4,281$	
$N=32$	
$p<0,01$	

A - roditelji djece oštećena sluha i/ili govora

B - roditelji djece bez oštećenja sluha i/ili govora

A - roditelji djece oštećena sluha i/ili govora

B - roditelji djece (zdrave) koja nemaju govorno-slušni poremećaj

SLIKA 1. Intenzitet stanja i crte anksioznosti kod roditelja djece oštećena sluha i/ili govora i roditelja djece bez oštećenja sluha i/ili govora.

T - testom je utvrđena značajna razlika u intenzitetu stanja i crta anksioznosti na razine rizika od 1%.

Rezultati završnog ispitivanja

U završnom ispitivanju roditelja djece oštećena sluha i/ili govora (primijenjena je samo skala X-1 (SAI) za opuštanje intenziteta stanja anksioznosti, a ne i skala X-2 (TAI) budući da se promjene crta ličnosti ovakvim oblikom rada ne mogu niti očekivati niti ostvariti. Potom je izvršena usporedba rezultata dobivenih u inicijalnom i završnom ispitivanju.

Tablica 3

X-1 (SAI)	
A	A'
M=42,529 SD=6,719	M=36,529 SD=4,322
t=	
N=32	
p<	

A - inicijalno ispitivanje roditelja djece oštećena sluha i/ili govora

A' - završno ispitivanje

Na skali X-2 (TAI), dijagnosticira se pad anksioznosti kod roditelja djece oštećena sluha i govora.

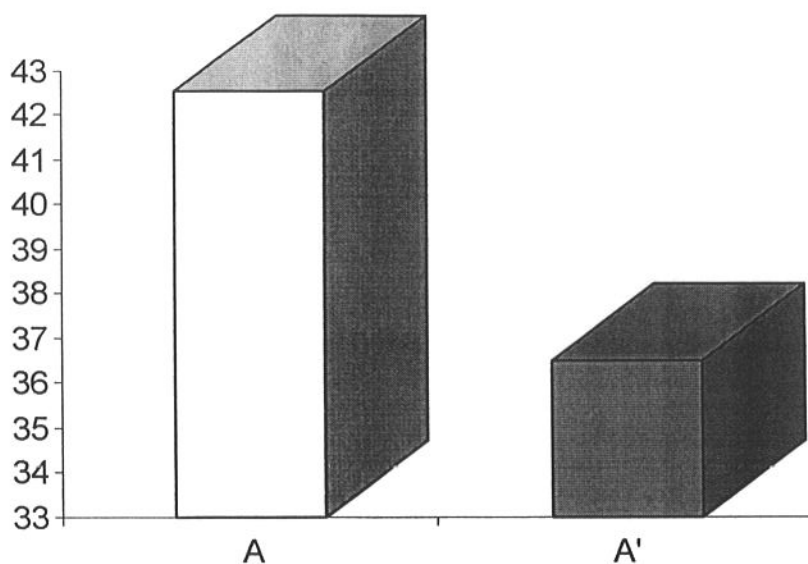
Na kraju grupnog rada razlika nije na razini značajnosti.

Tablica 4

X-2 (TAI)	
A	A'
M=41,177 SD=3,627	M=35,432 SD=4,002
t=	
N=32	
p<	

A - inicijalno ispitivanje roditelja djece oštećena sluha i/ili govora

A' - završno ispitivanje

A = roditelji djece oštećena sluha i/ili govora na početku grupnog rada (inicijalno ispitivanje)
 A' = roditelji djece oštećena sluha i/ili govora na kraju grupnog rada (završno ispitivanje)

Slika 2. Intenzitet stanja anksioznosti kod roditelja djece oštećena sluha i/ili govora prije i na kraju grupnog ili suportivno-edukacijskog rada.

T – testom je utvrđena značajna razlika u intenzitetu stanja anksioznosti na razini rizika od 1%.

Dobiveni rezultati na skali SAI (X-1) koja ispituje stanje anksioznosti i na skali TAI (X-2) koja ispituje crte anksioznosti pokazuju povišen intenzitet i na početku i na kraju grupnog rada s roditeljima djece oštećena sluha i/ili govora.

Intenzitet stanja anksioznosti nakon provedenog suportivno-edukacijskog rada pokazuje pad. Dobivena razlika je statistički značajna.

Na temelju dobivenih rezultata moguće je zaključiti da suportivno-edukacijski rad s roditeljima djece oštećena sluha i/ili govora u srednje velikoj grupi, rezultira anksiolitičkim učinkom.

No i ovakvim radom smanjen intenzitet anksioznosti još je uvijek povišen u odnosu na roditelje djece bez ovakvih specifičnosti u razvoju što ukazuje na potrebu kontinuiranog i sistematskog rada s roditeljima.

Postignuti rezultati ukazuju pad anksioznosti na skali X-1 (SAI) na kraju grupnog rada s roditeljima djece oštećena sluha i govora.

OD UREDNIŠTVA

Za razvoj verbotonalne dijagnostike i rehabilitacije za područje glasa i govora od značaja je i uvođenje fonijatrijske službe u Poliklinici SUVAG. Stoga su dragocjena iskustva vodećih europskih i svjetskih centara koji se bave tom problematikom.

Značajno mjesto u verbotonalnoj rehabilitaciji djece oštećena sluha i /ili govora čini psihoterapijski rad s obiteljima. Aktivna uloga roditelja u rehabilitacijskom procesu osnova je uspješne integracije djeteta u čujuću i govornu sredinu.

Oba rada prikazana su kao stručna predavanja u okviru Programa stručnog usavršavanja («Stručne srijede») u Poliklinici SUVAG tijekom prošle godine.

Nakladnik: Poliklinika SUVAG, Ulica kneza Ljudevita Posavskog 10, 10000 Zagreb, Hrvatska
telefon: 4655 488
fax: 465 5166
url: <http://www.suvag.hr>
e-mail: zagreb@suvag.hr

**Za dodatne obavijesti i pretplatu obratite se na ime Darinka Dabić-Munk, Poliklinika SUVAG
Uredništvo ovog broja: N. Runjić, M. Pansini, D. Dabić-Munk, B. Klier**

2001

KOLOVOZ

godište

IV.

broj

8

MARK

VERBOTONALNI RAZGOVORI

SADRŽAJ

Razumljivost govora u pacijentice s implantom u moždanom deblu

Branka Šindija, Vesna Mildner

Voda dotiče sve receptore dodira

Mihovil Pansini

RAZUMLJIVOST GOVORA U PACIJENTICE S IMPLANTOM U MOŽDANOM DEBLU

Rad prikazan na 8. međunarodnom susretu kliničkih fonetičara i lingvista
(ICPLA), Edinburgh, VIII. 2000.

Branka Šindija, Vesna Mildner

Poliklinika SUVAG, Zagreb

UVOD

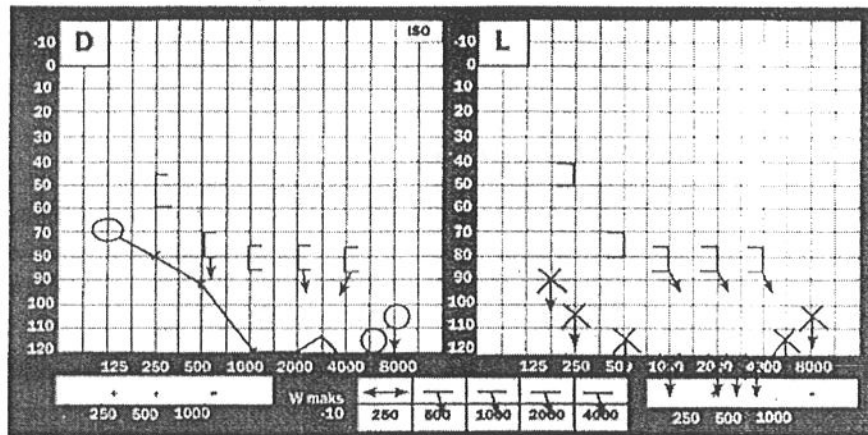
Tehnološki razvoj umjetnih pužnica omogućuje slušanje osobama koje zbog jačine slušnog gubitka ne mogu imati koristi od standardnih slušnih pomagala. Zaobilazeći prepreku u pužnici i dovodeći električni podražaj direktno na ogranke slušnog živca, umjetna pužnica svakako je od neprocjenjive pomoći tisućama korisnika. Ipak, umjetna pužnica namijenjena je osobama s urednom funkcijom slušnog živca, te nažalost ne može pomoći osobama s retrokohlearnim oštećenjem sluha.

Implant u moždano deblo ide korak dalje. On zaobilazi vestibulokohlearni živac i dovodi podražaj direktno na kohlearne jezgre. Poput umjetne pužnice, sastoji se od vanjskog i kirurški ugrađenog unutarnjeg dijela. Vanjski dio isti je kao i kod umjetne pužnice, unutarnji prijemnik je sličan, a glavna razlika je u obliku i smještaju elektrodnog nosača.

Funkcionalno, također postoji sličnost. Mikrofon smješten u zaušnom dijelu hvata akustički signal i prenosi ga u procesor govora koji taj akustički signal pretvara u električni i preko navojnice šalje signal u unutarnji dio - prijemnik/stimulator iz kojeg se električni pulsevi šalju u elektrodni nosač i podražuju kohlearnu jezgru. Prva umjetna pužnica u Hrvatskoj ugrađena je na ORL Odjelu KB "Sestre milosrdnice", 1996. godine, dok je prvi implant u moždano deblo ugrađen na istoj Klinici u siječnju 1999. godine.

PRIKAZ SLUČAJA I METODE

Pacijentica je 28-godišnja djevojka kod koje je prvi iznenadni gubitak sluha nastao u 21. godini života. Tonski audiogram desnog uha pokazao je gubitak između 70 i 110 dB, lijevo gluhoć u s odzivom do 250 Hz. Godine 1994. pacijentici je dijagnosticiran obostran neurinom vestibulokohlearnog živca. MRI je prikazao tumor promjera 2-3 mm desno i veći, oko 14 mm lijevo. Prva operacija tijekom koje je odstranjen veći tumor, lijevo, učinjena je u Ljubljani 1995. godine u djevojčinoj 24. godini života. Iako je u to vrijeme sluh desno fluktuirao, djevojka je još uvijek postizala određenu razumljivost govora sa slušnim pomagalom. Kako je sluh postupno slabio i na tom uhu, djevojka se 1996. javila na rehabilitaciju u Poliklinici SUVAG. Razumijevanje govora tada je uglavnom počivalo na očitavanju, a tijekom slijedeće godine korisnost slušnog pomagala bila je vrlo malena. Razumljivost govora uz očitavanje i slušanje somatosenzoričkim putem nije prelazilo 50%.

Slika 1. Prijeoperativni tonski audiogram

Prva mogućnost ugradnje implanta u moždano deblo pojavila se 1998. godine. Komunikacija je tada već počivala isključivo na očitavanju, a zbog toga što nije mogla čuti dolazeći autobus, djevojka je iste godine doživjela prometnu nesreću. Sve je to dovelo do daljnjih poteškoća ravnoteže i propadanja psihičkog statusa.

Medikamentozno liječenje propisano od psihijatra prouzročilo je skraćivanje pažnje. U siječnju 1999. godine, četiri godine nakon prve, učinjena je druga operacija; tumor s desne strane tada je već bio promjera oko 15 mm. Nakon odstranjenja tumora, u području kohlearnih jezgara ugrađen je Cochlear CI 21+1M implant. Implant je ugrađen na Klinici za ORL KB "Sestre milosrdnice" u Zagrebu, a donirala ga je tvrtka COCHLEAR.

Prva prilagodba procesora govora također je izvršena u operacijskoj sali ORL klinike iste bolnice, 6 tjedana nakon operacije. Za vrijeme prve prilagodbe nađeno je 15 elektroda, od ukupno 21, koje su izazivale isključivo akustičku senzaciju. Neauditivnu senzaciju poput stezanja mišića ruke, brade ili lica, laganog osjeta stezanja u vratu izazivalo je 5 kanala koji su stoga isključeni iz mape pohranjene u procesoru govora.

Na nekim kanalima neauditivni osjeti mogli su biti prevladani promjenom karakteristika podražaja. Sadašnja mapa u procesoru govora sadrži 12 kanala s, nažalost, slabim razlikovanjem visine. U idealnoj situaciji naime, različita elektroda izaziva različitu percepciju visine. Nažalost, u našem slučaju to se nije dogodilo, te je 15 prvotnih kanala davalo samo tri različita visinska područja. Način podraživanja je MP1, širina pulsa 100 μ s, frekvencija 250 Hz, strategija kodiranja F0F1F2, frekvencijski opseg 400 do 4.000 Hz.

REZULTATI

Kako podražaji na elektrodama daju samo tri različita osjeta visine, razlikovanje visine tona vrlo je loše. Pacijentica može približnom točnošću razlikovati tonove do frekvencije 1.500 Hz. Frekvencije iznad 2.000 Hz ne percipira kao više. Razlikovni pragovi visine i glasnoće tona pokazuju vrijednosti koje odgovaraju uredno čujućem uhu za tonove do 1.000 Hz, za više frekvencije vrijednosti razlikovnih pragova daleko su više od vrijednosti uredno čujućeg uha.

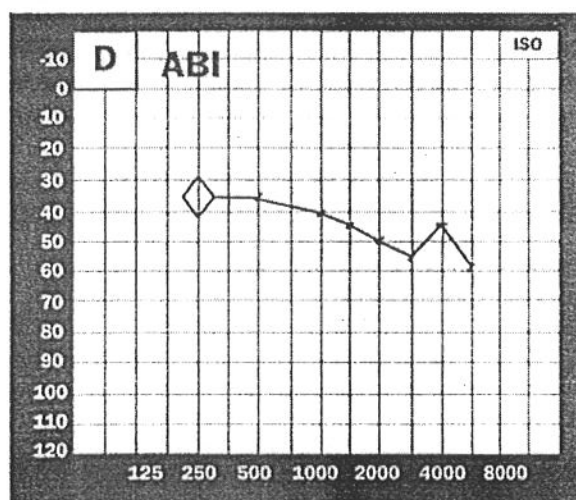
Razlikovni prag trajanja tona, ispitan tonom od 1.000 Hz trajanja 500 ms, bio je veći od $\pm 35\%$.

Tablica 1. Razlikovni prag visine (Δf) i jačine (ΔI) zvuka

	500 Hz	1.000 Hz	2.000 Hz
Δf (%)	1%	2%	> 5%
ΔI (dB)	1.25 dB	3 dB	4 dB

Tonski audiogram u slobodnom polju pokazao je relativno dobru slušnu razinu između 50 i 60 dB, ali ona nije pravi pokazatelj moguće razumljivosti govora. Uglavnom zbog slabijeg razlikovanja visine

tona i slabije vremenske rezolucije razumijevanje govora je ograničeno, vezano uz poznati kontekst i poznatog govornika.

Slika 2. Poslijeoperativni tonski audiogram.

Od prvog podešavanja procesora govora pacijentica je uključena u proces rehabilitacije 1-2 puta tjedno. Tijek rehabilitacije pokazivao je različite rezultate u razumijevanju govora. Rehabilitacija je napredovala do rujna 1999. godine, kada se pod utjecajem lijekova javlja usporenost, pasivnost i izuzetno kratka pažnja što je utjecalo na mogućnost sudjelovanja u rehabilitacijskom procesu. Dostignuto razumijevanje govora slabi i zadržava se samo za vezane liste riječi i rečenica. Takav je zastoj trajao 6 mjeseci, nakon čega se razumijevanje polako popravlja, podudarajući se s promjenom u medikamentoznoj terapiji. Rezultati 18 mjeseci

nakon prve prilagodbe ponovno raduju jer djevojka postiže 40% razumljivost za nevezane liste riječi i rečenica.

Testovi za procjenu razumijevanja govora uključivali su zatvoreni test za procjenu samoglasnika, nasumični test suglasnika, vezane i nevezane liste riječi i rečenica.

Razumijevanje je procjenjeno 1, 2, 4, 6, 12 i 16 mjeseci nakon prve prilagodbe.

Razumijevanje je procjenjeno u različitim uvjetima, to jest sa procesorom govora (samo slušanje), korištenjem procesora i očitavanja, samo uz očitavanje.

Tablica 2. Test suglasnika s procesorom govora uz očitavanje (postotak točnih odgovora)

	19.03.99.	06.05.99.	03.09.99.	10.05.00.
Početni položaj	60%	76%	78%	72%
Srednji položaj	43%	56%	67%	61%

Tablica 3. Usporedba rezultata različitih uvjeta slušanja, 1 godinu nakon prve prilagodbe (očitavanje = O, očitavanje + procesor govora = O+PG, samo procesor govora = PG)

	O	O+PG	PG
Suglasnici inicijalno	72%	72%	15%
Suglasnici medijalno	37%	61%	22%
Test samoglasnika	90%	91%	11%

Pogreške u prepoznavanju glasova uglavnom su se odnosile na zamjene unutar kategorija glasova, pa su na primjer okluzivi bili međusobno zamjenjivani: najčešće /p/ s /t/ ili /d/, /k/ s /t/ ili /d/, i /t/ s /p/; frikativi s frikativima i sl.

Dobiveni rezultati mogu se objasniti činjenicom da je razlikovanje visine ostalo dromno cijelo vrijeme rehabilitacije, te da je način artikulacije moguće procijeniti i drugim ključevina (proprioceptivnim, vremenskim), a ne samo auditivnim.

U odnosu na podfonemska svojstva pokazalo se da je najotporniji na zamjene:

- način artikulacije, zatim
- mjesto artikulacije, te da je
- zvučnost najosjetljivija i najviše podložna zamjenama.

Tablica 4. Razumljivost govora samo uz procesor govora (samo slušanje): VL = vezane liste, NL = nevezane liste.

mjeseci	1	2	4	6	12	16
riječi VL	60%	80%	85%	85%	50%	66%
riječi NL	0%	10%	35%	50%	18%	28%
rečenice VL	68%	70%	80%	96%	42%	68%
rečenice NL	0%	0%	40%	52%	12%	34%

RASPRAVA

Činjenica da je razumijevanje govora dostiglo svoj maksimalni doseg nakon 6 mjeseci može biti posljedica nekoliko čimbenika. Razlog svakako dijelom treba tražiti u funkcionalnim ograničenjima, poput slabog razlikovanja visine i ograničavajućoj strategiji govora, a dijelom i skromnoj vremenskoj osjetljivosti. Sedativni učinak lijekova i posljedično slabije opće funkcioniranje onemogućilo je daljnje napredovanje i dijelom dovelo do slabljenja dostignutih rezultata. Iako se preoperativno činilo da je pacijentica dobro pripremljena za operaciju i moguće

rezultate, čini se da su ipak očekivanja bila veća od rezultata dostignutih tijekom prvih 6 mjeseci, a to je uz opće napredovanje socijalne i ekonomske uvjete (nezaposlenost, izbjeglištvo, razdvojena obitelj) dovelo do privremenog slabljenja motivacije. Prilagodba medikamentozne terapije i poboljšanje kvalitete života dovelo je do općeg poboljšanja, pa tako i do poboljšanja u razumijevanju govora, potvrđujući činjenicu da je rehabilitacija slušanja i govora samo dio općeg rehabilitacijskog procesa osobe.

LITERATURA

1. Cochlear Programming guide for the CI21+1M Auditory Brainstem Implant
2. Laszig R, Marangos N, Sollman WP, Ramsden RT. Central electrical stimulation of the auditory pathway in neurofibromatosis type 2. *Ear Nose Throat J* 1999; 78:110-1, 115-7.
3. Laszig R, Sollman WP, Marangos N. The restoration of hearing in neurofibromatosis type 2. *J Otol* 1995; 109:385-9.

VODA DOTIČE SVE RECEPTORE DODIRA

Mihovil Pansini

Dodir je najstariji osjet. Glavna mu je jezgra u talamusu. Najdublje je i najstarije afektivnosti kao ni jedan drugi osjet, pa i od sluha kad sluša glazbu. Prvi je komunikacijski put po vremenu nastanka i po značenju.

Voda (Rječnik simbola Chevaliera i Gheerbranta)

Uroniti u vodu znači vratiti se izvorima, napojiti se u golemom spremištu snage.

Vode, vi koje krijepite,
donesite nam snagu,
veličinu, radost i viđenje.

(Rgveda)

U židovskim i kršćanskim predajama voda ponajprije simbolizira ishodište stvaranja. Ona je majka i maternica.

U Starom zavjetu simbol je života, u Novom zavjetu simbol Duha.

Voda sadrži smisao vječnosti (pa često onaj koji uroni u vodu izgubi osjećaj za vrijeme).

Lav N. Tolstoj (Uspomene)

Drugi je dojam radostan.
Ja sjedim u koritu i oko mene
neobičan, nov, nije neugodan,
kiseo miris nekakve tvari
kojom trljaju moje golo maleno tijelo.
Vjerojatno to bijahu mekinje,
i vjerojatno su me u vodi i koritu
kupali svaki dan,
ali me probudila novina dojma
kojom su me se dojmile mekinje
pa sam prvi put opazio i zavolio svoje tijelo

s rebrima koja sam vidio na prsima,
i glatko tamno korito,
i dadiljine zasukane rukave
i toplu, strašnu vodu s koje se diže para,
i pljuskanje vode,
a osobito glatkoću mokrih rubova korita
kada sam ručicama povlačio po njima.

Salvador Dalí (Autobiografija)

Pretpostavljam da se moji čitatelji uopće ne
sjećaju.
ili se vrlo maglovito sjećaju,
onog tako značajnog razdoblja svoje egzistencije
koji prethodi dolasku na svijet,
a protječe u majčinoj utrobi.
Međutim, ja se sjećam,
i to kao da je bilo danas.
Zato želim početi ovu knjigu od pravog početka:
dragocjenim i jasnim sjećanjem na moj život
u majčinoj utrobi.
To će bez sumnje biti prva sjećanja ove vrste
od početka povijesti svjetske književnosti.

Siguran sam da ću na ovaj način
izazvati pojavu sličnih sjećanja kod mojih čitatelja,
ili da ću barem lokalizirati u njihovoj svijesti
cijeli niz osjećaja,
i neizrecivih, neopisivih dojmova i slika
stanja duše i tijela,
koje će oni uključiti u neku vrstu predosjećaja
onoga što se događalo
dok su bili u majčinoj utrobi.
U stvari,
ako biste me pitali što sam osjećao,
odmah bih vam odgovorio:
"Bilo je to božanstveno, pravi raj".
Ali, kako je izgledao taj raj?
Dozvolite mi da počnem
jednim kratkim, općim opisom:

raj majčine utrobe obojen je bojama paklenog
ognja:

crvenim, narančastim, žutim i plavičastim.

Taj raj je mekan, nepomičan, topao,
simetričan, dvostruk i ljepljiv.

Već tada, sve zadovoljstvo,
sva magija svijeta
našla je svoje utočište u mojim očima.

Majka mi je uvijek postavljala sljedeće pitanje:

“Srce, što želiš? Srce, što hoćeš?”

Znao sam što sam želio:

da mi dadu praonicu koja se nalazila na vrhu kuće.

I, dali su mi je,

ostavivši mi slobodu da tu po svojoj volji napravim
atelier.

Praonica je bila vrlo malena,
pa je betonsko korito zauzimalo gotovo cijeli
prostor.

Proporcije ove prostorije
oživjele su u meni zadovoljstva majčine utrobe,
o kojima sam već govorio.

Stavljao sam stolac u betonsko korito
i postavljao preko korita dasku
koja mi je služila kao radni stol.

Kad je bila vrućina svlačio sam se,
otvarao slavinu
i punio vodom korito
sebi do pasa.

Zidovi ove prostorije

uskoro su bili prekriveni slikama;

slikao sam ih na poklopcima kutija od šešira
koje sam krao u salonu za šešire tetke Kataline.

Sjedeći u koritu, naslikao sam dvije slike,
jednu na kojoj se Josip susreće sa svojom braćom
i drugu – pomalo plagijat – za koju me je
nadahnula Ilijada.

Na njoj je bila naslikana Helena Trojanska kako
gleda u obzor.

Znači, ukratko,

evo me na početku moje devete godine:
usamljeno dijete,

car koji sjedi u betonskom koritu
ispod krova i krvari iz nosa!

Dolje je ostalo to meso za topove,
taj biološki konglomerat

dlaka u nosu,

majoneze.

zvrkova,

duša u čistilištu,

glupe djece koja su učila sve što se od njih tražilo,

kuhanih riba

i tako dalje,

i tako dalje...

Nikada nisam sišao

u prizemlje duha

da bih tamo bilo što naučio.

F. Leboyer (Za rođenje bez nasilja)

S novorođenčetom valja govoriti "njegovim" jezikom. Jezikom koji prethodi riječima. Koji prethodi Babilonskoj kuli, vremenu velike pomutnje. Jezikom izgubljenog raja.

Zar govoriti gestama, mimikom, kao strancu? Ne, nipošto.

Treba ići dalje, vratiti se još natrag. Valja nanovo naći univerzalni govor. Valja govoriti o ljubavi.

Govoriti o ljubavi novorođenčetu!

Da! Govoriti o ljubavi. Nije li to govor cijele prirode?

Da bi nas novorođenče razumjelo valja govoriti jezikom zaljubljenih.

Zaljubljenih!

Da, zaljubljenih.

A što kažu zaljubljeni?

Ne govore: dodiruju se.

Bojažljivi su, sramežljivi. Da bi se dodirivali, milovali, odlaze u mrak. Gase svjetlo. Ili jednostavno zatvaraju oči.

Stvaraju noć oko sebe. Noć za druga osjetila. Da ne budu drugo doli opip.

U pronađenoj tmini, dodiruju se.

Opipavaju se, letimično dotiču.

Okružuju se svojim rukama.

Nanovo se okružuju utrobom, starim zatvorom.

Ne stvaraju zvukove.

Riječi su ionako suviše.

Riječi su ionako suviše.

U najbolju ruku osjećaju jecaj užitka.

Njihovo ruke govore. Njihova tijela razumiju. Dah im se miješa i rasprskava od sreće.

To je potrebno novorođenčetu. To razumije. Tako mu valja govoriti. Dodirujući ga, milujući ga. U ritmu njegova disanja...

To je govor kože upućen koži. One iste kože od koje potječu ostali osjetni organi. Koji su poput prozora, koji su otvori u zidu kože koja nas omeđuje i odvaja od svijeta. Otvori kroz koje ulazimo u doticaj s "vanjskim".

Koža novorođenčeta posjeduje razbor, osjetljivost na koju i ne pomišljamo.

S pomoću kože dijete je upoznalo svijet: majku. Posredstvom cijele površine leđa bilo je u dodiru s maternicom. Odatle prima sve obavijesti.

Kad kažemo da je prošlost iza nas ne rabilo figuru. Prošlost je u leđima! I tim su leđima svijet i majka govorili.

Ruke koje podupiru dijete u kupki osjećaju kako se malo tijelo ubrzo potpuno opušta. Strah, ukrućenost, napetost kojih je još možda bilo otapaju se kao snijeg na suncu. Sve ono što je u djetetovom tijelu još bilo tjeskobno, nepomično, zapriječeno, počinje živjeti, plesati.

I, ah čuda! dijete otvara oči.

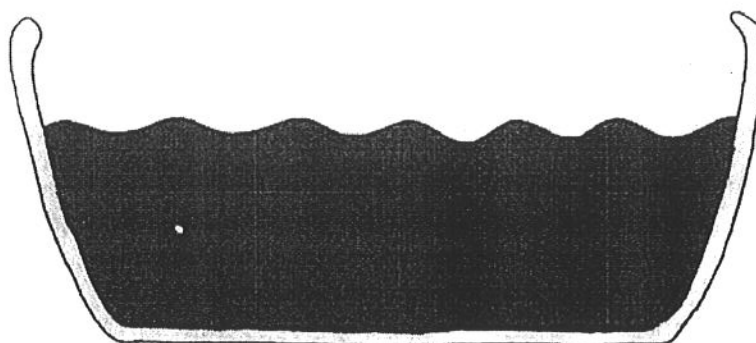
Porodaj u vodi (Daily Telegraph)

Prva podvodna rađanja izvršena su 1960. godine u sklopu programa moskovskog Instituta za istraživanje u području fizičke kulture.

Srce, što želiš? Srce, što hoćeš?

**Hoću bazen s hidrozvučnicima
za početni razvoj govora
u predljudskom vremenu**

OD UREDNIŠTVA

Prvi rad prikazuje prvu bolesnicu u Hrvatskoj s ugrađenim ustakom u moždanom deblu i daje naglasak na rehabilitaciju ne samo slušanja i govora već i cjelokupne osobe.

Od ovog broja VT razgovora objavljujemo i određene osobne web stranice M. Pansinija koje svojom izvornošću, ali i obrazovnom značaju zahtijevaju objavu i na ovaj način.

Svi tekstovi mogu se pročitati na web stranici Poliklinike SUVAG, www.suvag.hr (osobne stranice).

Ovim pozivamo čitatelje da se priključe izradi vlastitih osobnih stranica na našoj web stranici.

Zainteresirani se mogu javiti urednici časopisa.

Nakladnik: Poliklinika SUVAG, Ulica kneza Ljudevita Posavskog 10, 10000 Zagreb, Hrvatska

telefon: 46 55 488

fax: 465 5166

url: <http://www.suvag.hr>

e-mail: zagreb@suvag.hr

Za dodatne obavijesti i pretplatu obratite se na ime Darinka Dabić-Munk, Poliklinika SUVAG

Uredništvo ovog broja: N. Runjić, M. Pansini, D. Dabić-Munk, B. Klier

2001

KOLOVOZ

godište

IV.

broj

8

MARK

VERBOTONALNI RAZGOVORI

SADRŽAJ

Razumljivost govora u pacijentice s implantom u moždanom deblu

Branka Šindija, Vesna Mildner

Voda dotiče sve receptore dodira

Mihovil Pansini

RAZUMLJIVOST GOVORA U PACIJENTICE S IMPLANTOM U MOŽDANOM DEBLU

Rad prikazan na 8. međunarodnom susretu kliničkih fonetičara i lingvista
(ICPLA), Edinburgh, VIII. 2000.

Branka Šindija, Vesna Mildner

Poliklinika SUVAG, Zagreb

UVOD

Tehnološki razvoj umjetnih pužnica omogućuje slušanje osobama koje zbog jačine slušnog gubitka ne mogu imati koristi od standardnih slušnih pomagala. Zaobilazeći prepreku u pužnici i dovodeći električni podražaj direktno na ogranke slušnog živca, umjetna pužnica svakako je od neprocjenjive pomoći tisućama korisnika. Ipak, umjetna pužnica namijenjena je osobama s urednom funkcijom slušnog živca, te nažalost ne može pomoći osobama s retrokohlearnim oštećenjem sluha.

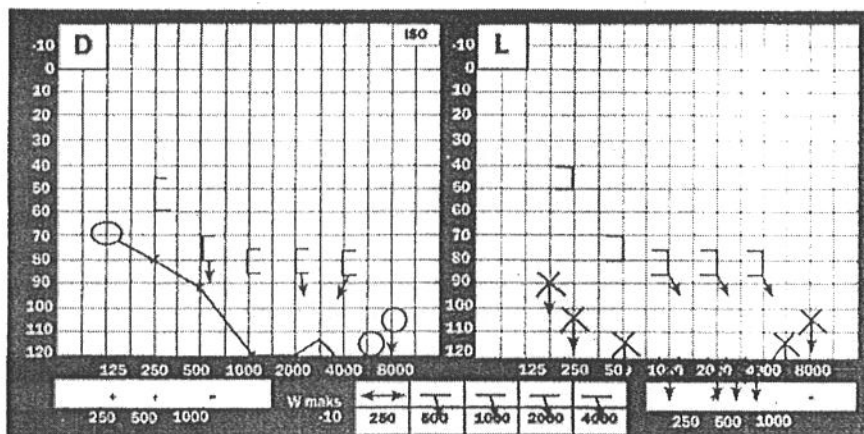
Implant u moždano deblo ide korak dalje. On zaobilazi vestibulokohlearni živac i dovodi podražaj direktno na kohlearne jezgre. Poput umjetne pužnice, sastoji se od vanjskog i kirurški ugrađenog unutarnjeg dijela. Vanjski dio isti je kao i kod umjetne pužnice, unutarnji prijemnik je sličan, a glavna razlika je u obliku i smještaju elektrodnog nosača.

Funkcionalno, također postoji sličnost. Mikrofon smješten u zaušnom dijelu hvata akustički signal i prenosi ga u procesor govora koji taj akustički signal pretvara u električni i preko navojnice šalje signal u unutarnji dio - prijemnik/stimulator iz kojeg se električni pulsevi šalju u elektrodni nosač i podražuju kohlearnu jezgru. Prva umjetna pužnica u Hrvatskoj ugrađena je na ORL Odjelu KB "Sestre milosrdnice", 1996. godine, dok je prvi implant u moždano deblo ugrađen na istoj Klinici u siječnju 1999. godine.

PRIKAZ SLUČAJA I METODE

Pacijentica je 28-godišnja djevojka kod koje je prvi iznenadni gubitak sluha nastao u 21. godini života. Tonski audiogram desnog uha pokazao je gubitak između 70 i 110 dB, lijevo gluhoć u s odzivom do 250 Hz. Godine 1994. pacijentici je dijagnosticiran obostran neurinom vestibulokohlearnog živca. MRI je prikazao tumor promjera 2-3 mm desno i veći, oko 14 mm lijevo. Prva operacija tijekom koje je odstranjen veći tumor, lijevo, učinjena je u Ljubljani 1995. godine u djevojčinoj 24. godini života. Iako je u to vrijeme sluh desno fluktuirao, djevojka je još uvijek postizala određenu razumljivost govora sa slušnim pomagalom. Kako je sluh postupno slabio i na tom uhu, djevojka se 1996. javila na rehabilitaciju u Poliklinici SUVAG.

Razumijevanje govora tada je uglavnom počivalo na očitavanju, a tijekom slijedeće godine korisnost slušnog pomagala bila je vrlo malena. Razumljivost govora uz očitavanje i slušanje somatosenzoričkim putem nije prelazilo 50%.

Slika 1. Prijeoperativni tonski audiogram

Prva mogućnost ugradnje implanta u moždano deblo pojavila se 1998. godine. Komunikacija je tada već počivala isključivo na očitavanju, a zbog toga što nije mogla čuti dolazeći autobus, djevojka je iste godine doživjela prometnu nesreću. Sve je to dovelo do daljnjih poteškoća ravnoteže i propadanja psihičkog statusa.

Medikamentozno liječenje propisano od psihijatra prouzročilo je skraćivanje pažnje. U siječnju 1999. godine, četiri godine nakon prve, učinjena je druga operacija; tumor s desne strane tada je već bio promjera oko 15 mm. Nakon odstranjenja tumora, u području kohlearnih jezgara ugrađen je Cochlear CI 21+1M implant. Implant je ugrađen na Klinici za ORL KB "Sestre milosrdnice" u Zagrebu, a donirala ga je tvrtka COCHLEAR.

Prva prilagodba procesora govora također je izvršena u operacijskoj sali ORL klinike iste bolnice, 6 tjedana nakon operacije. Za vrijeme prve prilagodbe nađeno je 15 elektroda, od ukupno 21, koje su izazivale isključivo akustičku senzaciju. Neauditivnu senzaciju poput stezanja mišića ruke, brade ili lica, laganog osjeta stezanja u vratu izazivalo je 5 kanala koji su stoga isključeni iz mape pohranjene u procesoru govora.

Na nekim kanalima neauditivni osjeti mogli su biti prevladani promjenom karakteristika podražaja. Sadašnja mapa u procesoru govora sadrži 12 kanala s, nažalost, slabim razlikovanjem visine. U idealnoj situaciji naime, različita elektroda izaziva različitu percepciju visine. Nažalost, u našem slučaju to se nije dogodilo, te je 15 prvotnih kanala davalo samo tri različita visinska područja. Način podraživanja je MP1, širina pulsa 100µs, frekvencija 250 Hz, strategija kodiranja F0F1F2, frekvencijski opseg 400 do 4.000 Hz.

REZULTATI

Kako podražaji na elektrodama daju samo tri različita osjeta visine, razlikovanje visine tona vrlo je loše. Pacijentica može približnom točnošću razlikovati tonove do frekvencije 1.500 Hz. Frekvencije iznad 2.000 Hz ne percipira kao više. Razlikovni pragovi visine i glasnoće tona pokazuju vrijednosti koje odgovaraju uredno čujućem uhu za tonove do 1.000 Hz, za više frekvencije vrijednosti razlikovnih pragova daleko su više od vrijednosti uredno čujućeg uha.

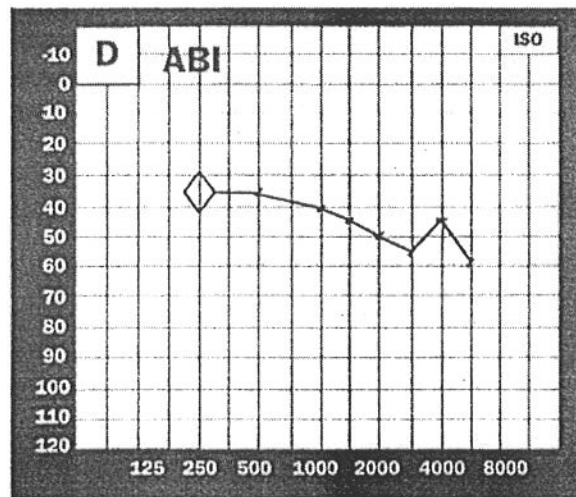
Razlikovni prag trajanja tona, ispitan tonom od 1.000 Hz trajanja 500 ms, bio je veći od $\pm 35\%$.

Tablica 1. Razlikovni prag visine (Δf) i jačine (ΔI) zvuka

	500 Hz	1.000 Hz	2.000 Hz
Δf (%)	1%	2%	> 5%
ΔI (dB)	1.25 dB	3 dB	4 dB

Tonski audiogram u slobodnom polju pokazao je relativno dobru slušnu razinu između 50 i 60 dB, ali ona nije pravi pokazatelj moguće razumljivosti govora. Uglavnom zbog slabijeg razlikovanja visine

tona i slabije vremenske rezolucije razumijevanje govora je ograničeno, vezano uz poznati kontekst i poznatog govornika.

Slika 2. Poslijeoperativni tonski audiogram.

Od prvog podešavanja procesora govora pacijentica je uključena u proces rehabilitacije 1-2 puta tjedno. Tijek rehabilitacije pokazivao je različite rezultate u razumijevanju govora. Rehabilitacija je napredovala do rujna 1999. godine, kada se pod utjecajem lijekova javlja usporenost, pasivnost i izuzetno kratka pažnja što je utjecalo na mogućnost sudjelovanja u rehabilitacijskom procesu. Dostignuto razumijevanje govora slabi i zadržava se samo za vezane liste riječi i rečenica. Takav je zastoj trajao 6 mjeseci, nakon čega se razumijevanje polako popravlja, podudarajući se s promjenom u medikamentoznoj terapiji. Rezultati 18 mjeseci

nakon prve prilagodbe ponovno raduju jer djevojka postiže 40% razumljivost za nevezane liste riječi i rečenica.

Testovi za procjenu razumijevanja govora uključivali su zatvoreni test za procjenu samoglasnika, nasumični test suglasnika, vezane i nevezane liste riječi i rečenica.

Razumijevanje je procijenjeno 1, 2, 4, 6, 12 i 16 mjeseci nakon prve prilagodbe.

Razumijevanje je procijenjeno u različitim uvjetima, to jest sa procesorom govora (samo slušanje), korištenjem procesora i očitavanja, samo uz očitavanje.

Tablica 2. Test suglasnika s procesorom govora uz očitavanje (postotak točnih odgovora)

	19.03.99.	06.05.99.	03.09.99.	10.05.00.
Početni položaj	60%	76%	78%	72%
Srednji položaj	43%	56%	67%	61%

Tablica 3. Usporedba rezultata različitih uvjeta slušanja, 1 godinu nakon prve prilagodbe (očitanje = O, očitavanje + procesor govora = O+PG, samo procesor govora = PG)

	O	O+PG	PG
Suglasnici inicijalno	72%	72%	15%
Suglasnici medijalno	37%	61%	22%
Test samoglasnika	90%	91%	11%

Pogreške u prepoznavanju glasova uglavnom su se odnosile na zamjene unutar kategorija glasova, pa su na primjer okluzivi bili međusobno zamjenjivani: najčešće /p/ s /t/ ili /d/. /k/ s /t/ ili /d/, i /t/ s /p/; frikativi s frikativima i sl.

Dobiveni rezultati mogu se objasniti činjenicom da je razlikovanje visine ostalo dromno cijelo vrijeme rehabilitacije, te da je način artikulacije moguće procijeniti i drugim ključevima (proprioceptivnim, vremenskim), a ne samo auditivnim.

U odnosu na podfonemska svojstva pokazalo se da je najotporniji na zamjene:

- način artikulacije, zatim
- mjesto artikulacije, te da je
- zvučnost najosjetljivija i najviše podložna zamjenama.

Tablica 4. Razumljivost govora samo uz procesor govora (samo slušanje): VL = vezane liste. NL = nevezane liste.

mjeseci	1	2	4	6	12	16
riječi VL	60%	80%	85%	85%	50%	66%
riječi NL	0%	10%	35%	50%	18%	28%
rečenice VL	68%	70%	80%	96%	42%	68%
rečenice NL	0%	0%	40%	52%	12%	34%

RASPRAVA

Činjenica da je razumijevanje govora dostiglo svoj maksimalni doseg nakon 6 mjeseci može biti posljedica nekoliko čimbenika. Razlog svakako dijelom treba tražiti u funkcionalnim ograničenjima, poput slabog razlikovanja visine i ograničavajućoj strategiji govora, a dijelom i skromnoj vremenskoj osjetljivosti. Sedativni učinak lijekova i posljedično slabije opće funkcioniranje onemogućilo je daljnje napredovanje i dijelom dovelo do slabljenja dostignutih rezultata. Iako se preoperativno činilo da je pacijentica dobro pripremljena za operaciju i moguće

rezultate, čini se da su ipak očekivanja bila veća od rezultata dostignutih tijekom prvih 6 mjeseci, a to je uz opće napredovanje socijalne i ekonomske uvjete (nezaposlenost, izbjeglištvo, razdvojena obitelj) dovelo do privremenog slabljenja motivacije. Prilagodba medikamentozne terapije i poboljšanje kvalitete života dovelo je do općeg poboljšanja, pa tako i do poboljšanja u razumijevanju govora, potvrđujući činjenicu da je rehabilitacija slušanja i govora samo dio općeg rehabilitacijskog procesa osobe.

LITERATURA

1. Cochlear Programming guide for the CI21+1M Auditory Brainstem Implant
2. Laszig R, Marangos N, Sollman WP, Ramsden RT. Central electrical stimulation of the auditory pathway in neurofibromatosis type 2. *Ear Nose Throat J* 1999; 78:110-1, 115-7.
3. Laszig R, Sollman WP, Marangos N. The restoration of hearing in neurofibromatosis type 2. *J Otol* 1995; 109:385-9.

VODA DOTIČE SVE RECEPTORE DODIRA

Mihovil Pansini

Dodir je najstariji osjet. Glavna mu je jezgra u talamusu. Najdublje je i najstarije afektivnosti kao ni jedan drugi osjet, pa i od sluha kad sluša glazbu. Prvi je komunikacijski put po vremenu nastanka i po značenju.

Voda (Rječnik simbola Chevaliera i Gheerbranta)

Uroniti u vodu znači vratiti se izvorima, napojiti se u golemom spremištu snage.

Vode, vi koje krijepite,
donesite nam snagu,
veličinu, radost i viđenje.

(Rgveda)

U židovskim i kršćanskim predajama voda ponajprije simbolizira ishodište stvaranja. Ona je majka i maternica.

U Starom zavjetu simbol je života, u Novom zavjetu simbol Duha.

Voda sadrži smisao vječnosti (pa često onaj koji uroni u vodu izgubi osjećaj za vrijeme).

Lav N. Tolstoj (Uspomene)

Drugi je dojam radostan.
Ja sjedim u koritu i oko mene
neobičan, nov, nije neugodan,
kiseo miris nekakve tvari
kojom trljaju moje golo maleno tijelo.
Vjerojatno to bijahu mekinje,
i vjerojatno su me u vodi i koritu
kupali svaki dan,
ali me probudila novina dojma
kojom su me se dojmile mekinje
pa sam prvi put opazio i zavolio svoje tijelo

s rebrima koja sam vidio na prsima,
i glatko tamno korito,
i dadiljine zasukane rukave
i toplu, strašnu vodu s koje se diže para,
i pljuskanje vode,
a osobito glatkoću mokrih rubova korita
kada sam ručicama povlačio po njima.

Salvador Dalí (Autobiografija)

Pretpostavljam da se moji čitatelji uopće ne
sjećaju.
ili se vrlo maglovito sjećaju,
onog tako značajnog razdoblja svoje egzistencije
koji prethodi dolasku na svijet.
a protječe u majčinoj utrobi.
Međutim, ja se sjećam,
i to kao da je bilo danas.
Zato želim početi ovu knjigu od pravog početka:
dragocjenim i jasnim sjećanjem na moj život
u majčinoj utrobi.
To će bez sumnje biti prva sjećanja ove vrste
od početka povijesti svjetske književnosti.

Siguran sam da ću na ovaj način
izazvati pojavu sličnih sjećanja kod mojih čitatelja,
ili da ću barem lokalizirati u njihovoj svijesti
cijeli niz osjećaja,
i neizrecivih, neopisivih dojmova i slika
stanja duše i tijela,
koje će oni uključiti u neku vrstu predosjećaja
onoga što se događalo
dok su bili u majčinoj utrobi.
U stvari,
ako biste me pitali što sam osjećao,
odmah bih vam odgovorio:
"Bilo je to božanstveno, pravi raj".
Ali, kako je izgledao taj raj?
Dozvolite mi da počnem
jednim kratkim, općim opisom:

raj majčine utrobe obojen je bojama paklenog
ognja:

crvenim, narančastim, žutim i plavičastim.

Taj raj je mekan, nepomičan, topao,
simetričan, dvostruk i ljepljiv.

Već tada, sve zadovoljstvo,
sva magija svijeta

našla je svoje utočište u mojim očima.

Majka mi je uvijek postavljala sljedeće pitanje:

“Srce, što želiš? Srce, što hoćeš?”

Znao sam što sam želio:

da mi dadu praonicu koja se nalazila na vrhu kuće.

I, dali su mi je,

ostavivši mi slobodu da tu po svojoj volji napravim
atelier.

Praonica je bila vrlo malena,

pa je betonsko korito zauzimalo gotovo cijeli
prostor.

Proporcije ove prostorije

oživjele su u meni zadovoljstva majčine utrobe,
o kojima sam već govorio.

Stavljao sam stolac u betonsko korito

i postavljao preko korita dasku

koja mi je služila kao radni stol.

Kad je bila vrućina svlačio sam se,

otvarao slavinu

i punio vodom korito

sebi do pasa.

Zidovi ove prostorije

uskoro su bili prekriveni slikama;

slikao sam ih na poklopcima kutija od šešira
koje sam krao u salonu za šešire tetke Kataline.

Sjedeći u koritu, naslikao sam dvije slike,
jednu na kojoj se Josip susreće sa svojom braćom
i drugu – pomalo plagijat – za koju me je
nadahnula Ilijada.

Na njoj je bila naslikana Helena Trojanska kako
gleda u obzor.

Znači, ukratko,

evo me na početku moje devete godine:

usamljeno dijete,

car koji sjedi u betonskom koritu
ispod krova i krvavi iz nosa!

Dolje je ostalo to meso za topove,
taj biološki konglomerat

dlaka u nosu,

majoneze.

zvrkova,

duša u čistilištu,

glupe djece koja su učila sve što se od njih tražilo,

kuhanih riba

i tako dalje,

i tako dalje...

Nikada nisam sišao

u prizemlje duha

da bih tamo bilo što naučio.

F. Leboyer (Za rođenje bez nasilja)

S novorođenčetom valja govoriti "njegovim" jezikom. Jezikom koji prethodi riječima. Koji prethodi Babilonskoj kuli, vremenu velike pomutnje. Jezikom izgubljenog raja.

Zar govoriti gestama, mimikom, kao strancu? Ne, nipošto.

Treba ići dalje, vratiti se još natrag. Valja nanovo naći univerzalni govor. Valja govoriti o ljubavi.

Govoriti o ljubavi novorođenčetu!

Da! Govoriti o ljubavi. Nije li to govor cijele prirode?

Da bi nas novorođenče razumjelo valja govoriti jezikom zaljubljenih.

Zaljubljenih!

Da, zaljubljenih.

A što kažu zaljubljeni?

Ne govore: dodiruju se.

Bojažljivi su, sramežljivi. Da bi se dodirivali, milovali, odlaze u mrak. Gase svjetlo. Ili jednostavno zatvaraju oči.

Stvaraju noć oko sebe. Noć za druga osjetila. Da ne budu drugo doli opip.

U pronađenoj tmmini, dodiruju se.

Opipavaju se, letimično dotiču.

Okružuju se svojim rukama.

Nanovo se okružuju utrobom, starim zatvorom.

Ne stvaraju zvukove.

Riječi su ionako suviše.

Riječi su ionako suviše.

U najbolju ruku osjećaju jecaj užitka.

Njihovo ruke govore. Njihova tijela razumiju. Dah im se miješa i rasprskava od sreće.

To je potrebno novorođenčetu. To razumije. Tako mu valja govoriti. Dodirujući ga, milujući ga. U ritmu njegova disanja...

To je govor kože upućen koži. One iste kože od koje potječu ostali osjetni organi. Koji su poput prozora, koji su otvori u zidu kože koja nas omeđuje i odvaja od svijeta. Otvori kroz koje ulazimo u doticaj s "vanjskim".

Koža novorođenčeta posjeduje razbor, osjetljivost na koju i ne pomišljamo.

S pomoću kože dijete je upoznalo svijet: majku. Posredstvom cijele površine leđa bilo je u dodiru s maternicom. Odatle prima sve obavijesti.

Kad kažemo da je prošlost iza nas ne rabilo figuru. Prošlost je u leđima! I tim su leđima svijet i majka govorili.

Ruke koje podupiru dijete u kupki osjećaju kako se malo tijelo ubrzo potpuno opušta. Strah, ukrućenost, napetost kojih je još možda bilo otapaju se kao snijeg na suncu. Sve ono što je u djetetovom tijelu još bilo tjeskobno, nepomično, zapriječeno, počinje živjeti, plesati.

I, ah čuda! dijete otvara oči.

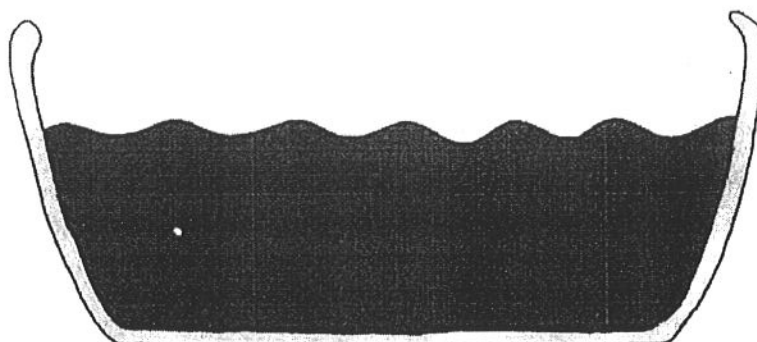
Porodaj u vodi (Daily Telegraph)

Prva podvodna rađanja izvršena su 1960. godine u sklopu programa moskovskog Instituta za istraživanje u području fizičke kulture.

Srce, što želiš? Srce, što hoćeš?

**Hoću bazen s hidrozvučnicima
za početni razvoj govora
u predljudskom vremenu**

OD UREDNIŠTVA

Prvi rad prikazuje prvu bolesnicu u Hrvatskoj s ugrađenim ustakom u moždanom deblu i daje naglasak na rehabilitaciju ne samo slušanja i govora već i cjelokupne osobe.

Od ovog broja VT razgovora objavljujemo i određene osobne web stranice M. Pansinija koje svojom izvornošću, ali i obrazovnom značaju zahtijevaju objavu i na ovaj način.

Svi tekstovi mogu se pročitati na web stranici Poliklinike SUVAG, www.suvag.hr (osobne stranice).

Ovim pozivamo čitatelje da se priključe izradi vlastitih osobnih stranica na našoj web stranici.

Zainteresirani se mogu javiti urednici časopisa.

Nakladnik: Poliklinika SUVAG, Ulica kneza Ljudevita Posavskog 10, 10000 Zagreb, Hrvatska

telefon: 46 55 488

fax: 465 5166

url: <http://www.suvag.hr>

e-mail: zagreb@suvag.hr

Za dodatne obavijesti i pretplatu obratite se na ime Darinka Dabić-Munk, Poliklinika SUVAG

Uredništvo ovog broja: N. Runjić, M. Pansini, D. Dabić-Munk, B. Klier

2001

RUJAN

godište

IV.

broj

9

MARK

VERBOTONALNI RAZGOVORI

SADRŽAJ

Astronaut na zemlji

Mihovil Pansini

Budućnost jezika

Mihovil Pansini

ASTRONAUT NA ZEMLJI

Mihovil Pansini

U Slobodnoj Dalmaciji od 21.3.2001. našao sam vijest da je u Zagrebu u Društvu hrvatskih književnika predstavljena knjiga

“Il mondo cosmico di Nikola Šop” ugledne kroatistice i slavistice

Fedore Ferluga Petronio sa Sveučilišta u Udinama.

Frangeš je govorio kako je Šopovo djelo jednim dijelom posvećeno Bogu i prirodi, do drugog svjetskog rata, a poslije svemiru i geometriji. (U drugom svjetskom ratu javila se bolest, koja se pretvorila u uzetost.)

“Autorica u svom osobnom metodološkom pristupu uzima u obzir vezu između Šopove biografije i njegova pjesništva, što je pristup koji je vrlo dugo bio omalovažavan, ali kod Nikole Šopa je nezamjenjiv, jer upravo biografske činjenice bitno određuju dva vrlo različita pola njegova opusa” rekao je Pavličić.

Fizičar **Petković** ocrtao je poetski model svemira Nikole Šopa uspoređujući Šopovu metafizičku kozmičku poeziju s promišljanjima suvremenih kozmologa. **“Isto čini i autorica monografije nastojeći smanjiti jaz između poetskog svemira i stvarnog fizičkog svemira”** zaključio je Petković.

Književni povjesničari i kritičari, i fizičari, a što nedostaje?

Vestibulologija

Nikola Šop

Na Filozofskog fakultetu u Zagrebu, na studiju fonetike, u okviru kolegija *Spaciocepcija u slušanju i govoru* (voditelj M. Pansini),

Silvija Brkić, napisala je još u prošlom stoljeću (prošlom mileniju) godine 1984., zaista davno, diplomski rad

“Percepcija prostora u poeziji Nikole Šopa”.

U diplomskom radu zastupala je misao profesora Guberine o tijelu kao nositelju govora, tijelu kao dijelu cjelovite prirode iz koje čovjek prima i proizvodi govor. Pet osjetnih organa, opip, propriocepcija, vestibularno osjetilo, sluh i vid čine sustav za percepciju prostora, spaciocepciju. To je izravna senzorna sveza s prirodom.

“Kad god bih se tako budio, i moj se duh uzalud naprezao da dozna gdje sam, uvijek bi se sve oko mene kovitlalo u tami: stvari, zemlje, godine. Moje bi tijelo još bilo preukočeno da se pokrene, pa bi po obliku svoga umora nastojalo da pogodi položaj udova, i da po njemu zaključi smjer zidova, raznještaj pokućstva, i tako rekonstruira i imenuje prebivalište gdje se upravo nalazim (Marcel Proust).

Vestibularno osjetilo, više od ostala četiri djeluje na razvoj mišljenja i govora. Osim ravnotežne funkcije dugo se nije znalo za njegovu ulogu u razvoju mišljenja i govora. Isključenje bilo kojeg dijela spaciocepcije ne može ostati bez posljedica na više moždane funkcije.

Šopovo trajno stanje bez baricentra:

Čudo, čudo

Nagnuti mi gledamo
na izvrnutu noć.

Što prije bje nad nama,
u beskrajnom
svodu, u visini,
sada duboko pod nama
se vije,
giba, njiše.

Sama sjetilna varka ništa ne bi značila, kad ne bi iz nje izrasla pjesnička spoznaja:

Nad nama ničega više
nema.

Zaboravimo već
na oblake, bure, kiše.

Izvrnutih prostora
ovdje je vrh.

Zar nismo samima sebi
—
sami sebi dah.

(Nikola Šop,
Pohodi)

Od teže nastaja svojina, nastaja želja
da se posjeduje.

A ovdje stvari lebde, svačije su.

(Nikola Šop, Pohodi)

Ali nije lako odreći se tjelesnosti:

Ah, ništa se tu ne može, kad se
nema
tijela, o jadovni mi, što tako naglo

i bezumno skidosmo ga sa sebe,
zavarani lakoćom ustreptalosti
nebeske.

(Nikola Šop, Pohodi)

Što mu je, osim očiju, ostalo:

Cjelovitog zaista
održao me njuh,
jer je baš iz kotarice
zapirio miris
koji je privukao u
jedno
sve pokolebane
dijelove mene.

(Nikola Šop, Nedohod)

Tada će se odjednom donjozemaljskim prostorima
prolomiti riječ:

Ostao je.
Javite svima svemirskim putanjama i
kretanjima.
Ostao je. Gore se smjestio.
Poslije zamornih, stvaralačkih bdijenja,
ostao je.
Poslije besanih čekanja na svoje veliko
preobličenje,
ostao je.
Poslije padova, rušenja, poslije pustih,
praznih povrataka,
ostao je gore negdje, zaljuljan.

(Nikola Šop, Astralije)

PREMA BIOMEDICINSKIM ISTRAŽIVANJIMA SLABIJI ILI IZGUBLJENI OSJET SILE TEŽE IMA OVE POSLJEDICE

Smanjuje se koštano i mišićno tkivo u nogama.

Noge se dodatno stanjuju zbog manjeg krvnog
optoka.

Mogu nastati bubrežni kamenci zbog pojačanog
izlučivanja koštanog tkiva.

Otoliti nemaju podražaje gravitacijskog polja,
primaju samo promjene brzine kretanje u pravcu
djelovanjem inercije.

Silvija Brkić završava ovako:

S malom strepnjom pitamo se: da li bismo
imali to djelo pred sobom da su
događaji tekli drugačije? Odgovor nikad ne
ćemo doznati. Ali to djelo
izazov je sam po sebi i zahtijeva uvijek nova
tumačenja. Još neobjavljeni
rukopisi čekaju radoznala čitatelja, i naš
pokušaj tumačenja čeka da bude
dovršen. Jer naš put, kao u onom Šopovom
stihu: "To najkraći je put, al'
beskrajno nedohodan".

Napisano 1984. godine.

Izostanak spaciocepcijskih obavijesti oslabljuje
orijentaciju u prostoru.

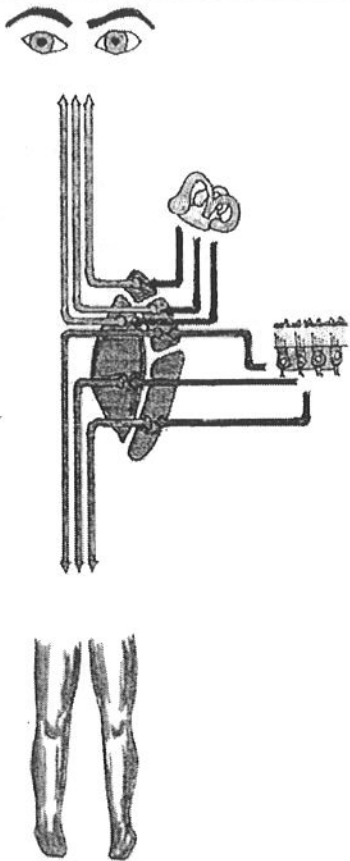
Tabani bez osjeta dodira gube osjećaj za gore i
dolje (Šopovi izvrnuti prostori).

Oči ostaju gotovo jedini organ za praćenje
pokreta.

(Izvor: National Space Biomedical
Research Institute, USA)

VESTIBULARNO OSJETILO I SPACIOCEPCIJA

Vestibularno osjetilo sastoji se od otolitičkog i kupularnog dijela.

Otolitičko osjetilo		Kupularno osjetilo
<p>Odgovara na silu teže i inerciju u pravcu.</p> <p>Iz vestibularnih jezgara silaznim vestibulospinalnim putem djeluje na mišiće ruku i nogu.</p> <p>Ispituje se stabilometrijski.</p> <p>Astronaut gubi percepciju sile teže, ali mu ostaje percepcija ubrzanja u pravcu.</p> <p>U zemaljskim uvjetima sila teže može se smanjiti u vodi za jačinu uzgona, ali i ležeći položaj oslabljuje sve njezine učinke. Valja se samo sjetiti žirafe i visine vrata koju srce mora svladati da krv dopre do mozga.</p> <p>Čovjek u postelji, koji k tome još ima mišićnu kljenut i posljedični ili istovremeni somatosenzorički ispad (opipa i propriocepcije)</p> <p>ne osjeća gravitacijsko polje,</p> <p>i budući da postelja miruje, a ne kreće se poput automobila,</p> <p>nema prigode osjetiti ubrzanje u pravcu.</p> <p>Više nego astronaut,</p> <p>potpuno je prikraćen za cijelo otolitičko osjetilo.</p>		<p>Odgovara na kutno ubrzanje djelovanjem inercije.</p> <p>Iz vestibularnih jezgara uzlaznim putem (fasciculus longitudinalis medialis) djeluje na očne mišiće.</p> <p>Ispituje se nistagmografski.</p> <p>Čovjeku s kljenuti donjeg dijela tijela, kao i astronautu, oči ostaju gotovo jedini organ za praćenje pokreta.</p> <p>Oči su u svezi s kupularnim osjetilom i proprioceptorima vrata.</p>

Nikola Šop

bio je ravnotežno doveden u stanje astronauta, ali nije poznato da je i jedan astronaut postao pjesnik poput njega, kao što ni mnogi drugi uzeti to nisu postali.

S druge strane, malo je vjerojatno da bi Nikola Šop tako dramatično govorio o gubitku tijela te opisivao lutanja i doživljaje putujući prostranstvima, bez osobnog astronautskog iskustva.

Nihil est in intellectu, quod antea non fuerit in sensu (Nema ničega u intelektu, što prije nije bilo u osjetilu). Ma koliko da se o tvrdnji Johna Lockeja (1632-1704) može raspravljati, prije svega odbacivši zamisao o tabuli rasi, ne može se poreći uloga osjete u ukupnom razvoju i ustroju osobe, kao i ljudske spoznaje.

David Hume (1711-1776) tome dodaje zakone senzoričke integracije kojima raspolaže um. Čvrstoća, prostiranje, oblik, kretanje, mirovanje i broj primarne su kvalitete, koje se ne mogu odvojiti od predmeta. "Snaga i sila, koja stavlja u pokret cijeli stroj, posve je skrivena pred nama i nikad se ne otkriva ni u jednom od osjetnih svojstava tijela." I za geometrijsku istinitost ne drži nužnim iskustvo, jamačno zato jer nije poznao vestibularnu funkciju.

Može se ovdje dodati i mišljenje Henryja Homeja (1696-1782) da vid i sluh, estetskim razvojem, mogu postati veza između sjetilne i razumske strane čovjeka, i da je estetski odgoj priprema za etički odgoj.

Nije u pitanju samo senzoričko iskustvo, nego nešto više od toga, nešto naslućivano, ali nedostatno razrađeno: utjecaj vestibularnog osjetila na više moždane funkcije. Ne samo na mišljenje i govor. Tko može osporiti, premda nitko, barem danas, još ne i potvrditi, posljedice isključenog otolitičkog sustava na poetski doživljaj prirode, budući da smo u prirodu smješteni i orijentirani s pomoću vestibularnih osjeta.

Je li umjetniku bez barocentra
lakše prijeći granicu
koju se teško doseže,
i približiti se spoznaji
onim putem
na kojemu
manje postaje više

BUDUĆNOST JEZIKA

POVODOM GODINE JEZIKA

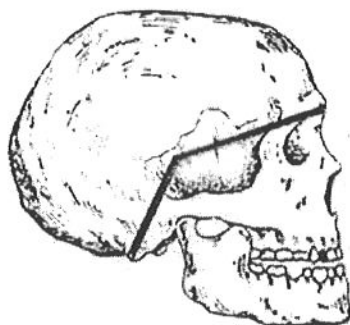
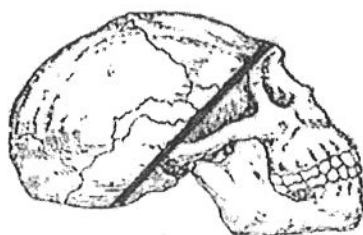
1/2

Uspravni stav čovjeka

oslobodio je ruke hodanja za neke tanahnije i razvijenije potrebe, premda valja reći da malo dijete puže, da u svojoj vrsti počinje kao četveronožac, a starije osobe produžuju ruke štapovima, vraćajući se četveronožnom ili tronožnom hodanju. Pravi uspravni stav traje samo jedan dio ljudskog života.

Kralježnica četveronožaca dobro raspoređuje težinu tijela, prilagođena je sili teže i potrebama gibanja, a uspravljanjem odupire se prirodi. Da bi doskočila teškoćama postaje zmijolika, pa lakše i elastičnije podnosi teret. Sinusoidalnost zahvaća i prvi kralježak, od kojeg nastaje lubanja, što je možda glavni razlog cijele promjene.

Glava pitekantropa (gore)

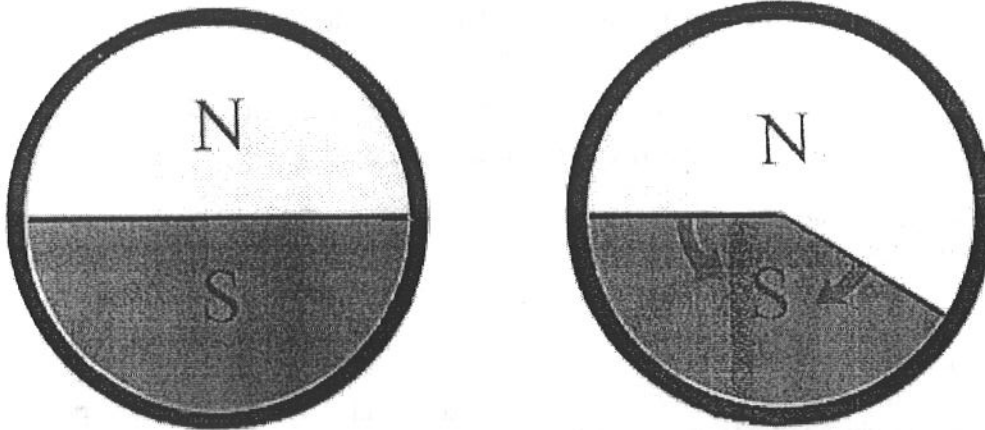
Glava kromanjonca (dolje)

Zmijoliki oblik kralježnice

Novi položaj glave, sada okomito poduprt vratnom kralježnicom podložniji je sili teže. Straga je drže jaki mišići, a prednji se dio spušta nadolje.

Dolazi do svijanja baze lubanje, koja je ranije bila ravna, a ravna je i u dojenčeta. Nastaje kifoza baze lubanje. Povećava se neurokranij (N), prostor za mozak, a smanjuje splahnokranij (S) za sve strukture ispod baze lubanje.

Lijevo – prirodna ravnoteža neurokranija (N) i splahnokranija (S)
Desno – kifoza baze lubanje i dinamika kranijalnih kliješta (strjelice)

Profesor Ante Šercer proučavao je štetne posljedice čovječjeg dvonoštva, pripisujući ih **nezavršenoj adaptaciji čovjeka na uspravni stav**, kao da će se to vremenom popraviti.

Životinjska je glava spuštena, a u čovjeka su oči smještene vodoravno, pa ih sila teže splošnjava i javlja se astigmatizam.

U smanjeni prostor splahnokranija nosna pregrada raste kao prije, kao da se ništa nije promijenilo, pa se sviđa sužavajući nosne šupljine za prolaz zraka, uzrokujući upale nosa, paranazalnih sinusa, uha i ždrijela. Djelovanjem kranijalnih kliješta puca kapsula labirinta i razvija se otoskleroza. Budući da nema dostatno mjesta smanjuje se čeljust te broj i kakvoća zubi. Sječenje, drobljenje i mljevenje hrane nije dobro, javljaju se bolesti jednjaka, želuca i crijeva.

U novom položaju glave sila teže jače djeluje i na grkljan. Njegovo spuštanje pogoduje stvaranju glasa, ali i zahliknućima, nekad sa smrtonosnim posljedicama.

Gledano s dobre strane, veći neurokranij omogućuje povećanje mozga i pojavu govora, zapravo verbalnog jezika.

Veći mozak priskače u pomoć smanjenom splahnokraniju. Slabiju čeljust nadoknađuje domišljatostima u pripremi hrane, uporabom vatre i mehaničkih sredstava, stvorivši neočekivano gastronomiju kao prvu ljudsku umjetnost, prije plesne, glazbene i likovne.

Uspravni stav tijela i povećani mozak oslobađaju ruke da bi pomogle čeljusti u lovljenju, hvatanju, ubijanju, rezanju i obradbi hrane. U tom prevratu probavni sustav čovjeka više ne počinje na ustima i ne završava na anusu, nego na rukama. One su na početku i na svršetku probavne funkcije. E, dragi Ranko, pišući o ruci, zaboravio se na njezinu primarnu ljudsku namjenu, pa se desna i lijeva nisi mogle oko toga svađati.

U lošoj prilagodbi na uspravni stav slijede premnoge bolesti kostura. Sva težina tijela raspoređena je na samo dvije noge. U šali se dobro kaže "nije to glava za dvije noge", a nije ni jedna. Posljedice su ravna stopala, artroze koljena, kukova i najčešće od svih bolesti lumbalne kralježnice.

Nije to sve, ali i ovako se može reći da je plaćena velika cijena povećanja neurokranija.

Ako se nakon ovog poznatog dijela bolje promisli, iskrsava pravo pitanje:

Je li povećanje mozga ispunilo zadaću i je li nadoknadilo gubitke?

ili

Kakva je adaptacija mozga na uspravni stav čovjeka? Je li i ona nedovršena?

Glavni bi dobitak morao biti u razvoju mišljenja i govora. I što se vidi.

Kao što je čovjek dvonožan samo dio života, tako mu je i verbalni jezik koliko toliko dobar u srednjem dijelu. U djetinjstvu tek uči jezik, u starosti ga ubrzano gubi. Ni u zreloj dobi jezik nije potpun, stalno je prisutna djelomična disfazija. Većina ljudi za cijelog života nije sigurna u riječima koje označavaju lijevo i desno, premda rukom trenutno i bez grješke točno pokazuju. Starenjem se jezik zaboravlja i rječnik osiromašuje, sporo ili brzo propadaju prostorni i brojčani odnosi u rečenici. **Prostorni gramatički odnosi**, koji se u engleskome očituju grješkama u malim riječima (of, on, to, from itd.), u hrvatskom se jeziku brkaju i zamjenjuju kod uporabe nastavaka promjenljivih riječi koje označavaju rod, broj, padež, osobe, vrijeme i način, i to u imenicama, pridjevima,

zamjenicama, brojevima i glagolima. Valjalo bi bolje ispitati kako je tek s mnogo zamršenijim jezičnim strukturama?

Može se činjenice ublažiti i nadu podgrijavati govoreći da se jezik još razvija. Evolucijski je zaista još mlad. Ali može se mu se pristupiti i sa suprotnog gledišta, kao što čini Ernst Cassirer, držeći da su to što imamo samo razdrobljene mrvice jezika.

Usput, ne bi se smjelo za jezik reći, da je medij, **sredstvo**, književnosti i govorne komunikacije. U najmanju ruku pristojnije ga je smatrati medijem, **posrednikom**, u značenju koje ima ta riječ u spiritizmu.

Bolje od filozofa i jezičnih stručnjaka pjesnici navode na pomisao da je jezik nešto drugo, da nosi ključ organizacije svijeta.

Uloga je jezika
u spoznaji svijeta,
u racionalnom razumijevanju

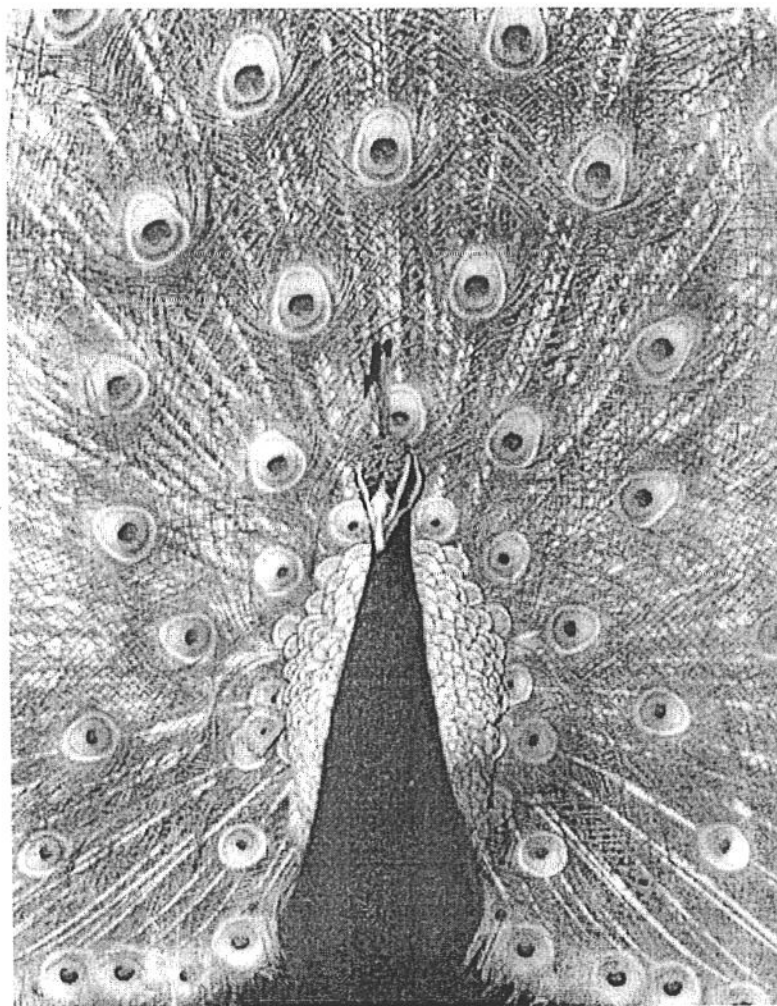
**analogije
ustroja svijeta i
ustroja jezika**

Noam Chomsky kaže:

**Čini se da rad na optimalnom dizajnu jezika
upućuje na to da bi jezik mogao biti pojava**

**sličnija poznatim matematičkim strukturama
u prirodi, kao što su kristali virusa ili
snježnih pahuljica.**

"Predviđanja" u nakladi Jesenski i Turk, Zagreb 2000., str. 56.

Cauda pavonis, simbol cjeline

Ako je jezik od uvijek, prije svijeta, ako mu je uloga u stvaranju i otkrivanju odnosa, onda čovjek tek poput djeteta krene i zagazi u jezik, učini u njemu dva tri koraka, ne smoći se ni do koljena, i vrlo brzo, kako stari, vraća se hodajući natraške.

Bez obzira na suprotna mišljenja, valja kategorički ustvrditi da je i adaptacija mozga na uspravni stav tijela nepotpuna i u zaostatku. Ako jedan dio, fizički i fiziološki, nije sasvim zadovoljio, razumljivo je da nije mogao ni onaj drugi, koji se odnosi na mišljenje i govor.

Hoće li se čekati strpljivo još tko zna kako dugo (je li znamo tko to) da mozak razvije funkcije prema potencijalnim mogućnostima koje su mu dane, da potpuno ostvari jezik i opravda evolucijski plan u noosferi, ili ne? Bez dvojbe, po svojoj veličini, mozak je za to mogao biti sposoban, ili mogao bi biti. Dostatno ga je na primjer usporediti sa sićušnim mozgom pauka koji je drugovao sa Silviom Pellicom i jeo mu iz ruke u zatvoru Piombi, i bilo kojeg pauka kadrog isplesti paučinu poput "snježne pahuljice". Zadivio je Pellica i Spinozu, a naveo Richarda Dawkinsa da napiše knjigu Uspon na vrh zvan Nevjerojatno (Climbing Mount Improbable).

Što je uloženo, što žrtvovano, što predviđeno, što očekivano, a što se za uzvrat dobilo? Koliko još tjelesnih i duševnih gubitaka čeka čovjeka da bi, ili ne bi, dosegnuo cilj.

U biologiji povratka nema, pa ma što to značilo u kontekstu postojanja i budućnosti jezika.

OD UREDNIŠTVA

Prvi tekst govori o središnjoj, integrativnoj ulozi vestibularnog osjetila u sustavu za osjet prostora, spaciocpeciji.

Drugi tekst prikazuje razvoj jezika u okviru evolucijskog razvoja čovjeka. Oba teksta osobne su stranice prof. dr. Mihovila Pansinija, a cjelokupni tekst može se pročitati na web stranici Poliklinike SUVAG, www.suvag.hr (osobne stranice).

Nakladnik: Poliklinika SUVAG, Ulica kneza Ljudevita Posavskog 10, 10000 Zagreb, Hrvatska

telefon: 46 55 488

fax: 46 55 166

url: <http://www.suvag.hr>

e-mail: zagreb@suvag.hr

Za dodatne obavijesti i pretplatu obratite se na ime Darinka Dabić-Munk, Poliklinika SUVAG

Uredništvo ovog broja: N. Runjić, M. Pansini, D. Dabić-Munk, B. Klier

2001

LISTOPAD

godište

IV.

broj

10

MARK

VERBOTONALNI RAZGOVORI

SADRŽAJ

Opće verbotonalne optmale

Mihovil Pansini

OPĆE VERBOTONALNE OPTIMALE

Mihovil Pansini

Zagreb

OPTIMALE GLASOVA

OPTIMALNO SLUŠNO POLJE

TRANSFER KAO NOVO OPTIMALNO SLUŠNO POLJE

OPTIMALE DISKONTINUITETA

OPTIMALNI UVJETI ARTIKULACIJE I GOVORNIH VRJEDNOTA

SPACIOCEPCIJSKE I MULTISENZORIČKE OPTIMALE

OPTIMALE JEZIKA

EMOCIONALNE OPTIMALE

OPTIMALE MOTIVACIJE, UČENJA I PAMĆENJA

SOCIJALNE OPTIMALE

PROFESIONALNE OPTIMALE

REHABILITACIJSKE OPTIMALE

KOMUNIKACIJSKE OPTIMALE

Platon

OBLIK

Optimalan znači najbolji, zapravo **najpovoljniji**,

optimum znači najpovoljnije uvjete, a

optima forma – najpovoljniji oblik.

O kojim se optimalama govori u verbotonalnoj teoriji i praksi? O optimalama strukture i načinima da se **optimalna struktura** postigne.

Za tvarnu i isto tako za netvarnu strukturu najvažnije su tri stvari

broj, red i položaj

jer daju osnovu u nacrtu svega postojećega (D'Arcy W. Thomson).

Struktura teži što manjoj količini tvari, a što većoj otpornosti.

Taj zakon istovremeno je težnja prema manjem naporu (Martinet), ali ne samo kad je u pitanju jezik, kako otkriva Martinet, nego se kao opći zakon može primijeniti na mnoga područja. Uzrečica u narodu "Čovjek je kao voda, ide gdje mu je lakše" potvrđuje da je **načelo manjeg napora** opće poznato i svagdje prisutno, za anorgansku vodu kao i za ljudsku narav.

Teško je ili nemoguće razumjeti razvoj govora i jezika bez prihvaćanja i razumijevanja da su mnogi zakoni opći, da su prisutni u jednom, drugom i trećem svijetu, da univerzalni zakoni i čine ta tri svijeta, anorganski, organski i duhovni kao holistički univerzum.

Govoreći o optimalama i tražeći ih otkriva se homologija, zbog univerzalnosti zakona strukturiranja. U svim područjima, **optimale** podliježu istoj logici i zakonitosti da struktura teži što manjoj količini tvari i što većoj otpornosti. Izazovna je antitetičnost te definicije, jer je u isto vrijeme opća zakonitost jezika. Također matematičke definicije i formule izražavaju značenja s malo riječi, što je štednja samog mišljenja. Opet smo kod Martineta.

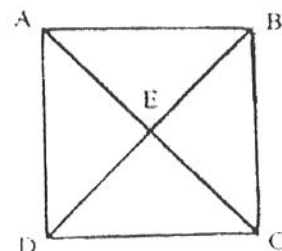
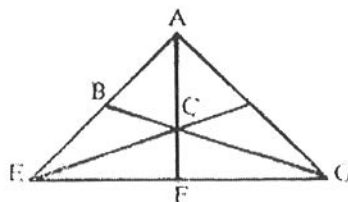
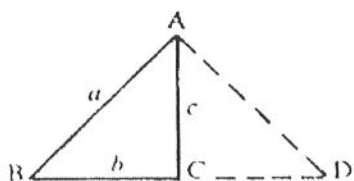
Tensegritet je drugi naziv iz drugog područja. Iz arhitekture. A što je on doli izgradnja oblika, s pomoću drugih riječi, antiteza tlaka i vlaka, s nešto uočljivijom prostornošću. I tensegritet govori isto o općem zakonu stvaranja oblika i strukture. Čini ga odnos, zapravo nasuprotnost i ravnoteža tlaka, kompresije, i vlaka, tenzije. Budući da je to opći zakon, zakon koji vrijedi za sve, nužno je prisutan i u jeziku. U svakom je dijelu jezika, ali se najbolje prepoznaje u značenju paradigme i sintagme (Jacobson), još jednostavnije u spomenutoj antitezi, koja je glavni uvjet i način mišljenja, govora i jezika. Kad ne bi bilo te napetosti sve bi se zaustavilo u nepokretnosti, bezvremenosti i neprostornosti.

Tensegritet vrijedi u ustroju svemira, u građi stanice, svega neživoga i živoga. Tri svijeta, anorganski, organski i svijet ideja, grade se jedan s drugim, po istim zakonima, čineći jedinstvo svijeta. Svakom je živom biću temelj u fizikalnim zakonima. Mehanika prodire u biokemiju, a prvi i drugi svijet u treći.

Geodetska struktura trokuta uzorak je u građi prirode, ne samo tvarne prirode, nego također u građi mišljenja i govora, jer je ionako govor izomorf stvarnosti. Sve su, i najzamršenije strukture sastavljene od najjednostavnije, a to je trokut (Platon, Fuller, Ingber). Svi se oblici stvaraju u trodimenzionalnom prostoru slažući i usklađujući dijelove s najmanjom uporabom energije i tvari, kroz stalni tlak i vlak, to jest tensegritetom. U svemu je, konkretnom i apstraktnom, sakrivena, ali ipak barem dijelom vidljiva, ravnoteža tlaka i vlaka.

Na pitanje "diktira li jezik način mišljenja, to jest oblikuje li gramatika misao" (Anita Skelin), postoji jasan odgovor. Gramatika jezika samo je prisustvo prvog i drugog svijeta u trećem, koji zajedno čine cjelinu. Jedna te ista gramatika, ona u jeziku i mišljenju, kao i ona u ustroju svijeta, sastavlja strukture po istim pravilima i zakonima. Nije jezik ljudski produkt, nego čovjek, kad se pojavio, pavši u postojanje, istovremeno je pao u govor i jezik.

Tek se iz teorije optimalne strukture može s razumijevanjem rabiti pojam optimale i znati je tražiti i primijeniti u rehabilitaciji.

OPTIMALE

Optimale glasova.

Svaki glas ima samo jedno oktavno frekvencijsko područje u kojemu se najbolje i najbrže razumije. Izdvajanje jednog oktavnog područja, za razumijevanje glasa, od svih ostalih, na tragu je štednje i manjeg napora. Što je manje podataka u obradbi bit će kraće vrijeme strukturiranja. U tome leži uloga centralnog filtra, neuralne mreže i neuralnih jedinica u obradbi govornih podataka. U njima se, s pomoću vježbi, smanjuje nužni broj korištenih podataka i broj sinaptičkih sveza i tako skraćuje vrijeme dekodiranja.

Pregnantnost optimala glasova uključuje u sebi i optimalni intenzitet. Kad struktura postane jača, intenzitet se može smanjiti, jer se smanjuje potreban broj akustičkih podataka. Budući da sve frekvencije i svi dijelovi govora nemaju isti intenzitet, oni slabiji ne će ni prodrijeti u uho, čime se štedi cijeli slušni put, a ne samo centralne glasovne strukture.

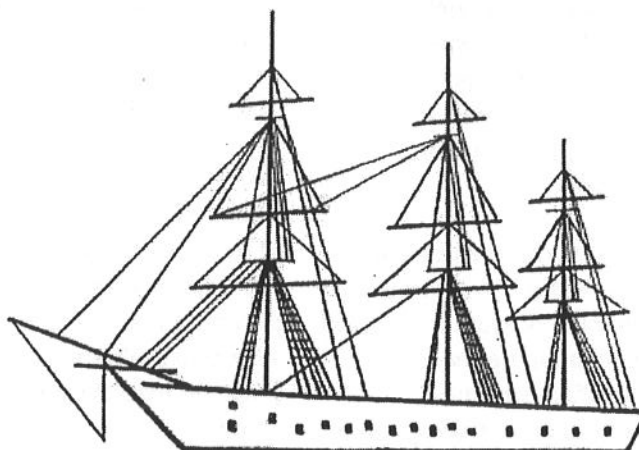
U optimale glasova, i u sve ostale optimale, uključen je i informacijski optimum, koji se

smješta između krajnje informativnosti i krajnje redundantnosti. Martinet tumačeći ekonomičnost jezika kaže: "Jezični se razvoj može shvatiti kao razvoj kojim upravlja stalna antinomija između čovjekovih komunikacijskih potreba i njegove težnje da svoju mentalnu i fizičku aktivnost svede na minimum".

Optimalno slušno polje.

Budući da je riječ o polju, ono mora imati dvije dimenzije, frekvencijski i intenzitetski raspon u kojemu je razumljivost govora najbolja. Za hrvatski jezik, za uredno čujuće uho, to je od 500 Hz do 5.000 Hz (I. Benčić), od 20 dB do 60 dB.

Oštećenja perifernog filtra, - perifernog dijela slušnog puta, posebno i najčešće receptora pužnice, - i centralnog filtra, - neuralnih struktura za obradbu govornih podataka, - otežavaju ili onemogućuju strukturiranje govora u fiziološkom optimalnom slušnom polju, pa se poznatim mehanizmom prilagodbe na nove uvjete, mehanizmom učenja, i bez vanjskog učitelja, optimalno slušno polje premješta tamo gdje će svoj zadatak bolje i lakše ispuniti. Tako dolazi do transfera razumljivosti govora.

Transfer.

To je svako prenošenje optimala glasova i optimalnog slušnog polja u područje manjeg informacijskog šuma, što istovremeno znači u područje manjeg napora.

Transfer se može grubo podijeliti u nekoliko skupina.

Transfer unutar audiometrijskog polja, frekvencijskog i intenzitetskog raspona kojim raspolože audiometar. Tada se općenito govori o niskom transferu, visokom transferu, nultom transferu, intenzitetskom transferu, diskontinuiranom transferu, premda se u praksi sreću sve moguće kombinacije takve osnovne podjele.

Transfer u ultraaudiometrijsko područje, na vrlo visoke frekvencije iznad 12.000 Hz, do 15.000 Hz ili ponekad još više. Prema ispitivanju Zrinke Šimunović (magistarski rad) trećina naglušnih i gluhih štićenika u Poliklinici SUVAG ima sačuvane vrlo visoke frekvencije.

Transfer u spaciocepcijski sustav temeljen na akustičkim podražajima. Najveće poboljšanje, do trostrukog povećanja razumljivosti govora, daje istovremeno podraživanje vestibularnog i kohlearnog osjetila (vestibulokohlearno slušanje). Tu je zatim somatosenzorički put prijenosa akustičkih poruka vibracionom daskom, - s djelovanjem na tabane, dlanove i stražnjicu (ne i na glavu), - ili vibratorom na određenim dijelovima tijela, - najčešće i najbolje preko ruke, jer su u njoj najgušće smještene opipne i proprioceptivne osjetne stanice, k tome specifično osjetljive na mehaničke podražaje. Uranjanje tijela u vodu, u bazen, jezero, rijeku, u more, a za nevolju i u kadu, najprirodniji je način primanja zvuka cijelom površinom tijela. Takva rehabilitacija ispravno počinje na predljudskom stupnju. Čovjeka senzorički vraća u stadij ribe, usput mu zadovoljava biološku nostalgiju te ga otvara povoljnim afektivnim učincima.

Transfer u spaciocepcijske sustave integracijom akustičkih i neakustičkih podražaja. To je transfer u koji centralnu integraciju čine pokreti u fonetskoj ritmici i glazbenim stimulacijama, tjelovježba, vestibularne vježbe i topografske strukture povezane sa slušanjem i govorom. Iz nabrojenih je postupaka očito da je transfer spaciocepcijski, što

ujedno znači da se može raditi na strukturiranju i razvoju slušanja i govora čak i bez govornog i bilo kakvog zvučnoj podražaja.

Optimale diskontinuiteta.

Nalaze se u osnovnim akustičkim svojstvima: razlikovanju visine tona, jačine tona, trajanja tona i smjera izvora tona. Postoje dijagnostičke pretrage kojima se svako osnovno svojstvo može mjeriti i pratiti.

Frekvencijski diskontinuitet nastaje u centralnim strukturama tako što prekidaju frekvencijski linearni pojas. Na primjer, u jednoj oktavi optimalnoj za određeni glas preskaču se nepotrebne frekvencije. Jačina se strukture sastoji u tome da od svih frekvencija u predanom i periferno primljenom pojasu, odbaci što veći dio i zadrži samo najpotrebnije. Time se uz manji napor skraćuje vrijeme strukturiranja, i struktura se pojačava. Bilo bi potrebno utvrditi koje pojedinačne frekvencije čine optimalu glasa.

Centralni filter oduzima suvišak primljenih elemenata i koristi samo najpotrebnije. Da nije tako ne bi se moglo razlikovati glasove, svi bi bili jednaka mješavina svih zajedno, budući da svaki od njih zahvaća akustični mnogo šire područje negoli je strukturiranju potrebno. I unutar optimale glasa, i unutar optimalnog slušnog polja, mehanizmi strukturiranja odbacuju i dalje sve suvišno, koristeći vrlo malen dio, manji od 1% ukupne količine periferno primljenih elemenata poruke.

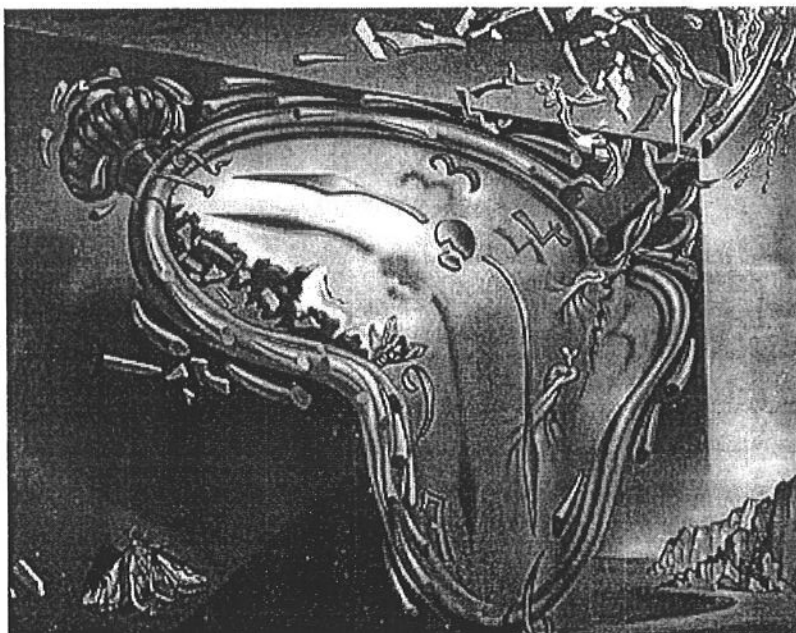
Naprotiv, oštećeni centralni filter, bilo naknadno zbog bolesti, ili prethodno neuporabom zbog gluhoće, ne će znati odabrati informativne elemente, pa će ih propustiti previše, ili će propustiti neinformativne, od kojih ne može nastati struktura, ili će sporo raditi, što će se očitovati u vremenu integracije govora, ili će zbog sporosti i slabog odvajanja otežati selektivno slušanje.

Među periferne filtre spada i SUVAG aparat koji odabire i smanjuje broj informacijskih elemenata. U tome je i bio paradoks verbotonalne rehabilitacije naglušnosti, da se ne povećava, nego smanjuje i odbacuje broj frekvencija (P. Guberina). Nije bilo svakome dano da to razumije i prihvati, a jedan od uzroka mogao je biti izostanak današnjeg znanja.

U skupini pilota profesor je Guberina eksperimentom dokazao da diskontinuirano slušanje manje umara i da su stoga piloti mogli dulje i s manjim naporom obavljati svoj posao.

U frekvencijskom diskontinuitetu postoji i fiziološki frekvencijski transfer oporavka. Jedne neuralne jedinice prebacuju funkciju na druge, da bi se u međuvremenu odmorile, kao što se u hodu prebacuje težina tijela s jedne noge na drugu, ili kao što čovjek tešku torbu prebacuje iz ruke u ruku.

Intenzitetski diskontinuitet. Osim frekvencijskog diskontinuiteta, kako je na početku spomenuto, postoje diskontinuiteti i ostalih osnovnih svojstava slušanja. Centralne strukture u određenom frekvencijskom rasponu, a sve jače što je struktura prepoznatljivija, smanjuju ili na trenutke isključuju obradbu glasnoće. Na Odsjeku za fonetiku u Zagrebu, u suradnji s američkim sveučilištem, otkriveno je da slušači to slabije procjenjuju glasnoću govora, što im je jezik poznatiji i jezične strukture jače. Intenzitetsko razlikovanje bit će bolje u onim dijelovima strukture, glasovne, slogovne, intonacijske, koji su informativno važniji.

Vremenski diskontinuitet. Dokazano je da obradba podataka, u ovom slučaju jednostavno rečeno slušanje, nije vremenski stalno, kontinuirano, ne zbog smanjene pažnje, što ovdje zanemarujemo, nego isključenjem obradbe podataka unutar vremena slušanja. Kao i srce u dijasoli, slušanje se povremeno odmara, najčešće kad već na početku prepozna strukturu, ili drži da ju je prepoznalo, što znade dovesti do grješaka u slušanju, poglavito u starijih osoba. Neki tvrde, da čovjek i ne sluša, nego samo prati hoće li čuti ono što očekuje. I ovdje, kao i za druga osnovna svojstva, diskontinuitet je veći što je struktura jača. Jačini strukture pridonose i gramatičke zakonitosti.

Prostorni diskontinuitet. Obradba podataka smjera izvora zvuka još je štedljivija. Jednom utvrđen smjer ne obrađuje se sve dok zvuk ne prijeđe razlikovni prag kutnog pomaka u prostoru.

Optimalni uvjeti artikulacije i govornih vrjednota.

Optimalno ostvarenje glasova, slogova, riječi, naglaska, rečenice, intonacije, registra, intenziteta, cijele prozodije i svih vrjednota govora, postiže se postupcima fonetske ritmike, koja položajem, pokretom, načinom disanja i napetošću, dovodi tijelo u stanje gotovo izravne proizvodnje govora, budući da je tijelo izvor govora, dio prirode i komunikacije.

Spaciocepcijske i multisenzoričke optimalne.

Slušanje nije neprekidno vezano uz sluh, kao ni gledanje uz vid, već ga povremeno zamjenjuje neko od pet spaciocepcijskih osjetila. Određena gesta ili pokret tijela od vremena do vremena ispunjava slušnu prazninu do koje je došlo iz perifernih ili centralnih razloga (funkcionalni

zastoj perifernog i centralnog filtra). To je ujedno i način na koji se povremeno izmjenično odmaraju osjetila u sustavu za percepciju prostora. Kao što se događa prebacivanje tijela s jedne noge na drugu u hodu, tako se u spaciocepciji hoda, ne na dvije, nego na pet nogu.

Optimale jezika.

Ono što vrijedi za optimale glasova, za fonetiku, jednako vrijedi za fonologiju i morfologiju jezika, cijelu gramatiku, sintaksu, logotaksiju, stilistiku i posebno topostilistiku, obzirom na značaj prostora u događaju, mišljenju, govoru i jeziku. Kao što fonetska ritmika i glazbene stimulacije razvijaju glasove i govorne vrjednote, tako topografija razvija gramatiku jezika. Svi su dijelovi jezika tako strukturirani da im valja otkriti optimale za jednostavniji i učinkovitiji razvoj. Primjeri se mogu naći u priručnicima Ivane Herljević i Marije Blanke Šmit.

Emocionalne optimale.

Upućuju na najkorisniji mogući afektivni odnos između rehabilitanata i rehabilitatora, kao i na afektivni odnos prema sredstvu rehabilitacije, odabirući prirodnu naklonost, pedagoške, psihološke, transakcijske i grupne metode i postupke. U otolaringološkoj klinici u Vinogradska 29 u Zagrebu, poznat je slučaj da je potpuno gluha mlada Mariborčanka mogla telefonski razgovarati s odabranikom svoga srca.

Optimale motivacije, učenja i pamćenja.

Sam naslov navodi da i u tim područjima postoje optimale i da ih valja u rehabilitaciji tražiti.

Socijalne optimale.

Treba razvijati optimalne socijalne odnose između rehabilitanata i ustanove, obitelji ili obitelji skrbnika, sudrugova i suučenika, tražiti i stvarati uvjeta za što bolju socijalizaciju.

Profesionalna optimala.

Sastoji se u ranom otkrivanju dječjih sklonosti, da bi ih se podupiralo i razvijalo. Osim starih načina obrazovanja, postoje noviji, koji se okreću najboljim dječjim sposobnostima, ne težeći više ujednačenom znanju. To i jest prava verbotonalna pedagogija i načelo optimala u obrazovanju. Optimale se tako proširuju na cijelu osobu, njezin individualni razvoj i životno usmjerenje. Budući da se prema nekim tvrdnjama kod djeteta od četiri godine s 50% vjerojatnosti može predvidjeti što će biti u životu, a s osam godina čak sa 80%, verbotonalne optimale mogle bi se proširiti i na ovo područje.

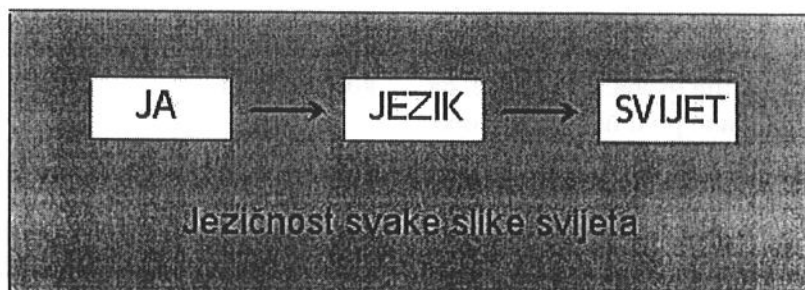
Rehabilitacijske optimale.

Rehabilitacijske optimale obuhvaćaju izbor najprikladnijih verbotonalnih postupaka, prema skupnim i pojedinačnim naklonostima, mogućnostima i sposobnostima. Misli se na već spomenute, kao i one nespomenute, ali poznate postupke, kao i one nepoznate, koje valja tražiti i koji će jednom biti otkriveni i iskorišteni na najbolji način. Nije riječ o znanstvenoj fantastici. Gotovo na svakom znanstvenom skupu rehabilitatori prikazuju nove postupke (zadnji primjer dala je Dunja Frankol u audiovizualnoj globalnostrukturnoj metodi učenja stranih jezika).

Komunikacijske optimale.

Pojam obuhvaća sve uvjete za dobro slušanje i za dobar govor (A. Gladić) i uzima zajedno sve prikazane optimale. Komunikacijska optimala zaokružuje u cjelinu verbotonalnu metodu, jer je Petar Guberina radeći na komunikaciji i na svim područjima njezine primjene, zapravo razvio ono što je

teorija i praksa opće komunikacije Guberinina verbotonalna metoda

Sve je značenje, značenje određenog jezika.
(Anzebacher, Wittgenstein, Humboldt).

OD UREDNIŠTVA

U ovom broju časopisa objavljujemo tekst prof. dr. sc. Mihovila Pansinija koji govori o optimalama u verbotonalnoj teoriji i praksi.

Tekst se može pročitati na web stranici Poliklinike SUVAG, www.suvag.hr (osobne stranice).

Pozivamo čitatelje na suradnju.

Nakladnik: Poliklinika SUVAG, Ulica kneza Ljudevita Posavskog 10, 10000 Zagreb, Hrvatska

telefon: 46 55 488

fax: 46 55 166

url: <http://www.suvag.hr>

e-mail: zagreb@suvag.hr

Za dodatne obavijesti i pretplatu obratite se na ime Darinka Dabić-Munk, Poliklinika SUVAG

Uredništvo ovog broja: N. Runjić, M. Pansini, D. Dabić-Munk, B. Klier

2001

STUDENI

godište

IV.

broj

11

MARK

VERBOTONALNI RAZGOVORI

SADRŽAJ

Geste pozdravljanja

Mihovil Pansini

GESTE POZDRAVLJANJA

Mihovil Pansini

U sklopu Petog međunarodnog simpozija verbotonalnog sistema "Multisenzorika i govor", u Zagrebu od 17. do 19. svibnja 2001. godine, bilo je govora o gesti, pa je slušateljima preporučeno da gledajući televiziju prate jezik geste kao ljudski izraz. Jezik geste jedan je od jezika Guberinine lingvistike govora i senzomotoričke spaciogramatike, pa time ulazi u rehabilitacijske postupke, što znači i u potrebna znanja rehabilitatora.

U nas su najpoznatije dvije knjige Desmonda Morrisa, "Čovjek i njegove geste" iz 1977. i "Govor tijela" iz 1985. te od Michaela Argylea "Bodily Communication". Ja sam s verbotonalnog spaciogramatičkog stajališta napisao članak "Jezik geste u gramatici prostora" u Govoru 1990. godine i poslije toga još neke kraće tekstove. Inače, literature ima mnogo, ali se ovdje ne će spominjati.

Gesta je, među komunikacijskim jezicima, najviše vezana uz govor, verbalni jezik:

- (1) prema postanku, jer je u razvoju komunikacije prethodila govoru, a prethodi mu nekoliko stotina milisekundi i kad ga prati, premda izgleda da se zajedno pojavljuju, i
- (2) prema susjednom smještaju centra za govor i centra za gestu u kori mozga, ne slučajno nego zbog i radi povezanosti funkcija, tako da zajedno čine prošireno govorno područje.

Kada gesta prati konkretan govor potpuno je razumljiva. Kad prati apstraktni govor, nije joj uvijek lako naći značenje, ali najčešće otkriva primarni konkretni izvor iz kojeg se razvio apstraktni pojam. Gesta tako može postati pomoćno sredstvo za otkrivanje etimologije riječi. U šestom javljanju od 1.4.2001. pokušalo se naći svezu geste i riječi figa.

Najjednostavnije i uopćeno rečeno gesta je izomorf realnosti, kao što je to i verbalni jezik, ali je od riječi izravnije i davnije povezana sa stvarnim događajem.

Gesta je nekad jedini način komunikacije, na primjer u pozdravljanju na daljinu, nekad poslije geste slijedi govor, nekad ga dijelom ili u cijelosti prati, nekad se gesta i govor izmjenjuju, tako da gesta zamjenjuje riječi, nekad gesta pomaže da se nađe odgovarajuća riječ, kao da se prstima trlja govorno područje kore mozga. Promatrač će razumjeti je li govornik upotrijebio pravu riječ ili je uzeo zamjenu za nju. Nekad riječi govore jedno, geste drugo. Ako je gesta zamišljena i ostvarena bez verbalne pratnje u pravilu je iskaz unutrašnjeg govora. Gesta je u izražavanju osjećaja spontanija, otvorenija, neposrednija, istinitija i točnija, manje od riječi prikriva uzrok i namjeru, jer je nenadzirana. Gesta je istinitija, točnija.

Konkretnost geste je u konkretnosti prostora kojeg opisuje. Bez obzira je li sadržaj konkretan ili apstraktan, on uvijek ima svoj prostor. Prostor je bolje sačuvan u gesti negoli u svjesnom mišljenju i govoru. U šestom javljanju od 1.5.2001. spomenuto je da većina ljudi za cijeloga života nije sigurna u riječima koje označavaju desno i lijevo, premda rukom trenutno i bez grješke točno pokazuju. Tako Gabriel Garcia Marquez u knjizi "General u svom labirintu" opisuje kako su se za vrijeme oluje mogli utopiti. Kapetan Santos izvikivao je pogriješnu zapovijed. Spasila ih je Bolivarova prisebnost, a "kapetan Santos odmaknuo se u stranu, još jedanput svjestan da je zamijenio lijevi i desni brodski bok".

Budući da je gesta konkretna i korespondentna drugim spaciogramatičkim jezicima, u njoj valja tražiti prostorno i metaforično značenje. Ako se ne može dokučiti, može se svojim rukama izvesti pokret. Tada će gesta, kao kod glumaca, izazvati odgovarajuće afektivno stanje, a nekad i sam govorni ekvivalent. Ako netko napravi oštar pokret otvorenom rukom od visine prsa prema ramenu, kao da nešto odbacuje iza sebe, onda to značiti "ma pusti", ili, vraćeno na konkretnu razinu: "baci to, nije potrebno, nije važno". Ako čitatelj izvede taj pokret primijetiti će da gestu prati grimasa lica, i da se glava malo nagnula na stranu ruke koja nešto "odbacuje". To se dogodilo zato što su gesta i mimika, kao i ostali neverbalni jezici, povezani i

čine most između predrefleksivnog mišljenja i svjesnog govora.

Ako se opisani primjer promatra kao sklop korespondentnih jezika, onda će se zapaziti, da u pokretu ruke, mimike i glave sudjeluje topologija, i zatim zaključiti da se smisao ljudskog izraza može tumačiti samom topologijom. Zašto je tome tako?

Vestibularno osjetilo, kao glavni sustav za percepciju prostora i motoričku organizaciju svladavanja prostora, od bitnog je značenja u razvoju mišljenja i govora. Budući da je vestibularni sustav glavni prostorni integrator, organizator i pokretač, smije se tvrditi

topografija

je među jezicima gramatike prostora
ono što je
vestibularni sustav

spaciocepcija
OPIP
PROPRIOCEPCIJA
VESTIBULARNI SUSTAV
SLUH
VID

neki jezici spaciogramatike
MIMIKA
GESTA
STAV TIJELA
POLOŽAJ U PROSTORU
TOPOLOGIJA

U raščlambi i razumijevanju jezika geste,
topografija (mjestopis) i topologija
bit će od najvećeg značenja,
jer ih tumači
prema
položajima, odnosima, pokretima, smjerovima.

U Hrvata je Franjo Kuhač (1834-1911), glazbeni folklorist i etnolog, pisao o gesti. Članak "Narodne osebine u gestima i karakteristika pojedinih naroda" objavljen je u Hrvatskom kolu 1907. godine. Cilj mu je bio uputiti zagrebačke glumce da rabe geste onoga naroda, kojeg likove predstavljaju, bez obzira na hrvatski prijevod, te da ih upozori na hrvatske

geste, budući da ih glumci slabo ili nimalo ne poznaju.

Kuhač piše i ovo:

"Kad se hrvatski seljaci spremaju, da se razidju, dotakne jedan ramenom rame drugoga, ili dotakne rame drugoga rukom."

“Stiskanje ruke kod oproštaja nije u Hrvata običaj, jer u njih znači pružanje i stiskanje ruke šta drugo nego u Niemaca. Znači naime pozdrav ili pomirbu li darežljivost ili pogodbu. U novije doba uhvatio je njemački taj običaj korien i kod Hrvata, ali si Hrvati ne pružaju ruke od ozgor, kako je to u Niemaca osobito u Prusa u modi, nego u ravnoj liniji.”

“Pljeskanje rukama ne znači u Hrvata odobravanje, nego upravo negodovanje. Kada naime slušaoci ne će da paze, što se govori, tada plješće rukama jedan od slušalaca, da upozori time druge, da paze na govornika.”

Da ovo javljanje ne bi bilo preopširno uzet će se primjeri samo nekih gesta pozdravljanja.

Ritualni sastanka i rastanka bit će to jači i dulji što je prijateljstvo i naklonost, ili ljubav, veća, i što su osobe bile dulje rastavljene.

Treći je ritual kad neka od osoba mijenja društveni položaj, kad diplomira, ženi se ili udaje, dobije dijete ili visoki položaj, kad netko u natjecanju pobijedi. Tim se ritualom pozdravlja odlazak starog stanja i pozdravlja dolazak novog, pa je spoj sastanka i rastanka.

U gestama pozdravljanja, kao i u svim ostalim gestama, postoji voljni dio (1), kulturološki dio (2) i nesusjesni dio (3). Na gotovo isti način može se podijeliti prozodiju i sve neverbalne jezike, ne

zaboravljajući činjenicu da nitko ne može verbalni jezik tako nadzirati da bi bio samo voljan. I on ima tri dijela, premda u drugim omjerima.

Budući da svjesne geste, u koje spadaju i geste pozdravljanja, potječe iz lijeve govorne hemisfere, izvode se desnom rukom. Ako se izvode lijevom rukom zaključuje se da je centar za govor u desnoj hemisferi. Posebno područje zanimanja mogu biti pokreti desnom rukom, lijevom rukom, i njihove zajedničke usklađene ili neusklađene geste.

Životinjske geste pozdravljanja u mnogome su zajedničke ljudskima. Kuhačev opis doticanja ramenima na pozdrav životinjskog je podrijetla. Kad se vrati izgubljeni mačić, majka se i dijete vesele, pokazujući to dodirima glavom i ramenom, lizanjem, poljupcima i popratnim glasovima

zadovoljstva, zahvalnosti i prigovora, što se može usporediti s biblijskim povratkom razmetnoga sina, ili nalaženju izgubljene ovce. Ikonografski prikaz Isusa s izgubljenom ovcom na ramenima, gesta je pozdravljanja vrlo proširenog značenja.

Vinko Fabris

Životinje imaju rituale sastanka, ali nemaju za rastanak, jer se ne odvajaju zbog planova u lovu. Njihov je ritual sastanka siromašniji od ljudskoga, ali ga može doseći i nadići po prisnosti.

Rođenje je veliki dolazak s nizom obrednih radnji, koje su malim dijelom kulturološke. Ako se usporedi ponašanje žene s drugim sisavcima lako je prepoznati i odvojiti kulturološki dio. Zagrljaj kojim se majka i novorođenče pozdravljaju star je koliko je staro koljeno sisavaca.

Pozdrav u pravilu ima četiri dijela (Desmond Morris).

Najprije se očituje **neugodnost zbog ometanja** koje izaziva nečiji dolazak. Zatim slijedi spremnost onoga tko dočekuje da se što više približi posjetitelju. Nekoga će dočekati na aerodromu, a nekoga na kućnim vratima ili u svom naslonjaču.

Drugi dio čini **pozdrav na daljinu**. Početni dio sastavljen je od nekoliko dijelova: 1. pogleda, 2. osmjeha, 3. podizanja obrva, 4. zabacivanja glave, ali se njima može pridružiti 5. podizanje ruke, 6. pomicanje podignute ruke, 7. ispružene ruke kao priprema zagrljaja na daljinu, 8. bacanje poljupca rukom. Tome su pridodani govorni znakovi.

Isti ili slični pozdravi na daljinu nađeni su i kod plemena koja nisu prije imala dodira s bijelcima. Postoje kulturološke razlike, ali podizanje ruke i pokreti rukama zajednički je svim ljudima. Taj pokret namjera je dodirivanja na daljinu. Razloge valja tražiti i u metaforičnosti podizanja ruka, jer opiranje gravitaciji znači živost, veselje i dobre želje. Životinje i mala djeca skaču od veselja kod sastanka, a podizanje ruke samo je rudiment pokreta cijelog tijela i prevodi se u verbalni jezik kao "skačem od veselja što te vidim". U japanskoj tradiciji pokret prema gore izražava vjeru i povjerenje, u Boga, prijatelja, suprugu, supruga.

Položaj dlana u pokretima pozdravljanja može biti raznovrstan i za svaki postoji jednostavno tumačenje. Na primjer, pozdravljanje šakom znači "mi ćemo snagom i silom dobiti što hoćemo".

Gesti valja pristupiti kao i svakom drugom znaku, protumačiti je znanjem i iskustvom, ali i prepustiti se njezinom neposrednom komunikacijskom djelovanju, kao što se prihvaća prozodiju. To znači usvijestiti ono što djeluje nesvjesno. Na pitanje

zašto nesvjesno valja prenijeti u svjesno, odgovor je: zato da se mogu bolje razumjeti djeca u postupcima usposobljavanja i da se, obratnim putem, našim svjesnim ponašanjem djeluje na njihovo nesvjesno.

Različito je ponašanje sa šeširom, od naznake da ga se digne do širokog pokreta i dubokog naklona, što sve otkriva odnos prema osobi koju se pozdravlja. U sobu se ulazi s već skinutim šeširom, ali u "Opsesiji" Viscontija i "Braku Marije Braun" Fassbindera, muškarac stalno ima šešir na glavi kao znak privremenosti, bez namjere zadržavanja i vezanja za onu drugu, žensku osobu.

Pozdrav **dodirom** ima velik broj mogućnosti: zagrljaj slab ili jak, nekad uz dizanje osobe u zrak, kao što je Staljin pozdravljao Josipa Broza, dlan na tjeme, dodirivanje kose, primanje lica, ljubljenje u lice, u usta, udarci po ramenima, leđima.

Rukovanje je među svim tjelesnim fizičkim dodirima najformalnije, najneutralnije i najmanjeg značenja.

Vaništa: Susret

Kod dodira sve ovisi o dubini prethodnih veza, duljini rastanka, socijalnim odnosima, pravilima ponašanja i tradiciji te o promjenama koje su se dogodile od prošlog sastanka.

Pažnja nakon glavnog čina pozdrava. Nakon dodira slijede razne pažnje, uzimanje kaputa, praćenje do stolca, nuđenje pića, hrane, a da riječi koje se kod toga izgovaraju nemaju gotovo nikakvo značenje. U obred pozdravljanja, ako se nekome dolazi u kuću, spadaju i mali darovi koji se donose i posebne obredne radnje koje prate darivanje.

Cvijeće se donosi kad se nekome ide u goste, baca se pod noge slavljenicima ili važnim osobama. Cvijećem se ukrašava stol, zgrada, rade se slavluci, mrtvima se nosi cvijeće, jer cvijeće ima veliko simbolično značenje. Cvijet je slika razvoja pojavnoga svijeta, što se metaforički spominje u dalmatinskom koledanju: "sve ti raslo, sve ti cvalo".

Kod Novalisa cvijeće znači ljubav i sklad praiskonske prirode, pa u isto vrijeme predstavlja raj zemaljski.

U Ikebani cvijet je model razvitka, pa time poprima i sva ostala značenja koja ima cvijet, a to je sklad, dobrota i ljepota.

Kod Schopenhauera cvijet znači praiskonsku nevinost, jer besramno napadno ističe spolne organe kao ni jedno drugo živo biće.

Kod Buddhe cvijet nadomještava svaki govor, jer je slika savršenstva i izraz neiskazivog.

Cvijet znači mladost, vrlinu, ljepotu, od Boga je darovani ukras, pa Isus kaže da je cvijet ljepši nego David u svojoj slavi.

Pozdrav se može, osim geste, u koju spada položaj tijela, razni vojnički pozdravi rukom, sabljom, iskazati paljbom iz topova, zastavom, plakatom, grafitima, s pomoću kipova pred dvorcima, piramidama, crkvama i drugim djelima arhitekture, tiskanim programima na priredbama, slanjem razglednica i na bezbroj drugih načina.

Zlatko Keser (detalj)

Ruka kojom se pozdravlja ima i mistično značenje. Pretpostavlja se da iz ruke izlazi energija, posebno iz dlanova. U crkvi postoji rukopoložanje kod ređenja, đakonata i zazivima Duha svetoga. U yogi kod asane lotosova cvijeta ruke dodiruju prste na nogama da se kroz prste ne bi gubila energija.

Vjerojatno je tako nastao i pozdrav sklopljenih ruku. Spojeni dlanovi zatvaraju i sklapaju desno i lijevo težeći savršenoj cjelini, miru i pomirenju, povezivanju djeteta i odrasloga, anime i animusa na putu individuacije, kako bi rekao Jung. Ruke u tom položaju, osobito ako nisu potpuno priljubljene, nego se dodiruju jagodicama prstiju i donjim dijelom ruke, stvaraju ovalan oblik podsjećajući na položaj moždanih hemisfera. A energetska je sveza među njima kao corpus callosum.

Budući da ruke uvijek nešto dodiruju, ovim znakom osoba pokazuje da se želi odvojiti od okoline, udubiti u kontemplaciju i molitvu. Sklapanjem ruku čovjek se skuplja u sebe, težeći doživljaju holističke cjeline. Ovaj bi ritual morao pomoći da se do tog stanja dopre.

Odlasci su praćeni pozdravima. Mahanje rukom, dlanom prema osobi koja odlazi, dok su suprotnog smjera kod dolaska. Tada su dlanovi okrenuti prema sebi, kao da se već vide na ramenima ili leđima osobe koja prilazi. Na odlasku je pokret mahanja sporiji kao izraz žalosti za rastankom, ruka se pruža kao da prijatelja želi vratiti, a zatim se lagano spušta pristajući na gubitak.

Otkrivanje značenja geste nekome je privlačno, nekome zabavno, ali, valja se pitati, ima li vrijednost u rehabilitaciji.

1. Odnos rehabilitanta i rehabilitatora susret je dviju osoba. O rehabilitantu valja znati što više, primiti njegove svjesne i nesvjesne poruke (i njemu nesvjesne), da ga se može razumjeti, jer valja otkriti način, put i mogućnosti da se uspostavi sklad i da ga se usposobi. Ne usposobljava se sluh, slušanje ili govor, nego

ljudsku osobu. Neverbalnim jezikom odašilju se stalno najosobnije poruke, pa i kad dijete šuti. Verbalna šutnja nije praćena neverbalnom šutnjom.

2. Rehabilitator bi trebao nesvjesne poruke primati svjesno i razmisliti o njima, a rehabilitant će ih nesvjesno doživljavati, što ne umanjuje njihov učinak. Samo rehabilitator koji osjeća sklonost prema djetetu bit će od djeteta prihvaćen. Neverbalna komunikacija stalno je prisutna i stalno djelatna.

3. U govornu komunikaciju ulaze sve govorne vrijednote, koje udružene tvore nacrt ponašanja, a oni su stariji od ljudskog roda. Ne treba, ili treba, stalno ponavljati da rehabilitacija počinje na predljudskoj razini. Ako je arhaični nacrt osakaćen, nepotpuna će biti i multisenzorička spaciocepcijska verbotonalna rehabilitacija.

4. U programima rehabilitacije valja težiti što većoj prirodnosti, pa će se sami od sebe javiti i oni nenadzirani, nesvjesni, neverbalni jezici, koji nisu manjeg značenja od svjesnih, naprotiv, oni će kao osnova komunikacijske cjeline, nekad spontano izazvati ispunjenje govorne cjeline.

5. Za prirodnu komunikaciju, ostvarivu u multimotoričkoj cjelini, potreban je prije svega prirodni topografski odnos. Zato, maknite stolce i klupe, osvojite prostor, - oslobodit ćete mišljenje i govor.

OD UREDNIŠTVA

Objavljeni tekst govori o univerzalnosti jezika geste i korespondentnosti geste u sustavu za osjet prostora, spaciocepciji.

Tekst se može pročitati na web stranici Poliklinike SUVAG, www.suvag.hr (osobne stranice).

Nakladnik: Poliklinika SUVAG, Ulica kneza Ljudevita Posavskog 10, 10000 Zagreb, Hrvatska

telefon: 46 55 488

fax: 46 55 166

url: <http://www.suvag.hr>

e-mail: zagreb@suvag.hr

Za dodatne obavijesti i pretplatu obratite se na ime Darinka Dabić-Munk, Poliklinika SUVAG

Uredništvo ovog broja: N. Runjić, M. Pansini, D. Dabić-Munk, B. Klier

2001

PROSINAC

godište

IV.

broj

12

MARK

VERBOTONALNI RAZGOVORI

SADRŽAJ

Struktura grada

Mihovil Pansini

Jezik se brani smijehom

Mihovil Pansini

STRUKTURA GRADA

Mihivul Pansini

Pitaj se je li naš jezik potpun;
je li to bio prije nego što mu je pridodan
kemijski simbolizam i infinitezimalna notacija;
jer to su, takoreći, predgrađa našeg jezika.
(I s koliko kuća ili ulica počinje neki grad biti gradom?)
Na naš se jezik može gledati kao na neki stari grad:
splet uličica i trgova,
starih i novih kuća,
i kuća s nadogradnjama iz različitih vremena;
i sve to okruženo mnoštvom novih predgrađa
s ravnim i pravilnim ulicama
i s jednakim kućama.”

Wittgenstein: Filozofska istraživanja

Stari dio grada nepravilnih ulica odgovara najstarijim dijelovima jezika u kojemu su nepravilni glagoli. Po njihovoj nepravilnostima može im se odrediti starost. Noviji glagoli i noviji dijelovi gramatike odgovaraju novijim pravilnim dijelovima grada. “Na naš se jezik može gledati kao na neki stari grad.”

Što je s predgrađima? “Sve je okruženo mnoštvom novih predgrađa.” A predgrađa mogu zaista biti vrlo različita, pravilna, kao što su predgrađa u Zagrebu i mnogim drugim gradovima, kao što su satelitski gradovi, predgrađa Pariza, ili siromašna, odvojena i različita od ostalog grada, kao što su naselja favela u Rio de Janeiru; kilometrima se prolazi kroz siromašnu periferiju da bi se došlo do bogatog središta grada.

Kao drugdje i ovdje je odnos dvosmjernan i stvaran.

U jednom smjeru
Jezik je poput grada.

U gradovima i dijelovima grada govori se s njime u skladu. Wittgenstein ne rabi metaforu. To što on piše nije metafora. Jer grad dograđuje jezik. Jedinstvo čovjeka, prirode i ukupnog okoliša, djeluje na stil života, mišljenje, logiku, pravilnost i nepravilnost, ponašanje i afektivnost, pa tako, i time, na jezik svojih stanovnika.

U drugom smjeru
Grad je poput jezika.

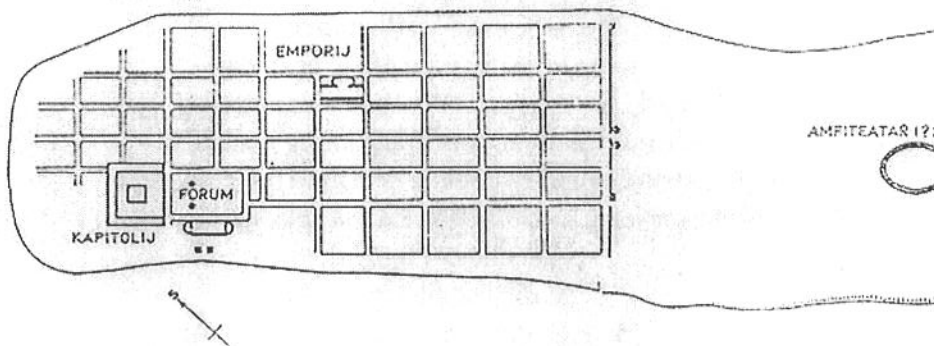
Jučer neki drugi, a danas informatički i računalni jezik ulazi u arhitekturu. Santiago Calatrava na periferiji Valencije gradi muzej znanosti, koji se sastoji od zgrada složenih poput čipova. Njega se smatra, i sam drži, da je ne samo arhitekt nego inženjer konstruktor, inženjer poput informatičkog inženjera.

Da ne bi izgledalo da jezik gradi grad u najnovije doba, evo teksta iz *Enciklopedije Leksikografskog zavoda* iz 1968. godine, iz natuknice *Molfetta*:

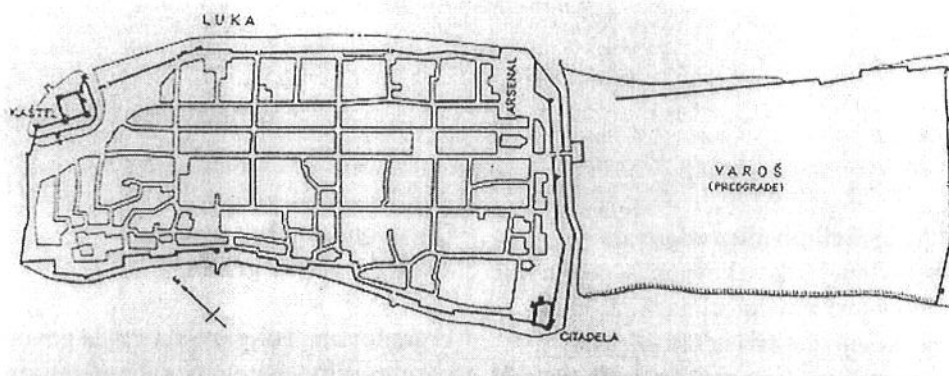
“Pored starog srednjovjekovnog dijela grada razvija se moderni s trgovačkim i industrijskim četvrtima.” To izravno znači da se trgovački jezik

i industrijski jezik, potrebe i način mišljenja, prenose u graditeljstvo trgovačke i industrijske četvrti.

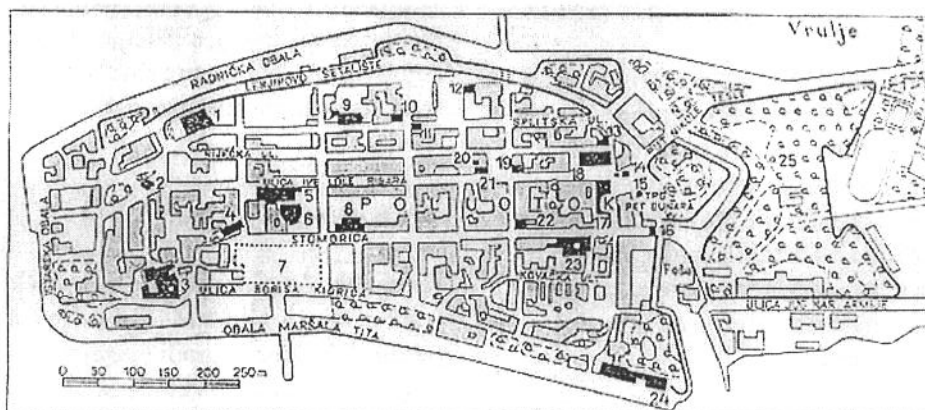
Crteži tlocrta Zadra dostaju da se, bez suvišnih riječi, pokaže sklad između stila mišljenja i stila građenja u tri velika vremenska skoka.

Plan Zadra, antičko doba

Plan Zadra, XV. stoljeće

Plan Zadra, socijalističko razdoblje

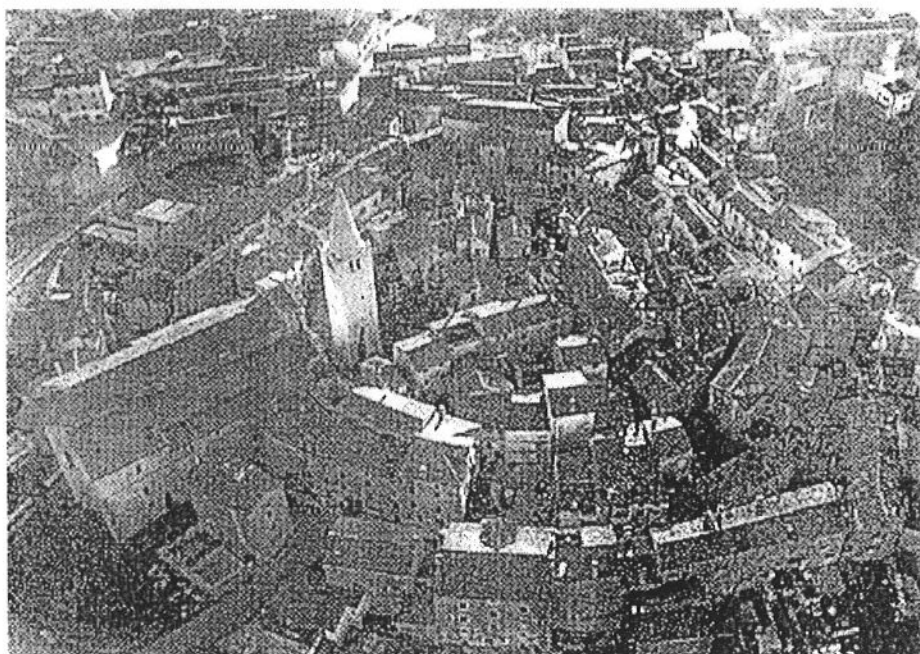
Rimljani su planski podizali gradovi poput vojničkih kastruma, imali su geometrijsku osnovu i izraz su prava i reda. U nekoliko navrata dolazila je velika metla s Istoka i drobila grad. Kako blago kaže Ranko Marinković u Never more išli su za suncem, na Zapad. U zadnjem crtežu to se očituje i u nazivu ulica. Radi pravde valja reći, jednom su ga mrvili i zli anđeli s neba.

“Iza svega nalazi se jedna stara, dobro utemeljena spoznaja, spoznaja da za jednu epohu nije ništa važnije od njezinog stila. Nema nijedne epohe čovječanstva koja bi se mogla okarakterizirati drugačije negoli kroz svoj stil, a iznad svega kroz građevinski stil, i ona se bez sumnje utoliko može

nazvati epohom ukoliko ima svoj stil.”

“Građevinski stil je logika, logika koja prožima cijelu građevinu, počevši od osnovnog nacрта pa do obrisu u zraku, i u krugu te logike ornament je samo posljednji, izdvojeni izraz u malome za jedinstvo, izraz koji ujedinjuje temeljnu misao cjeline” (H. Broch).

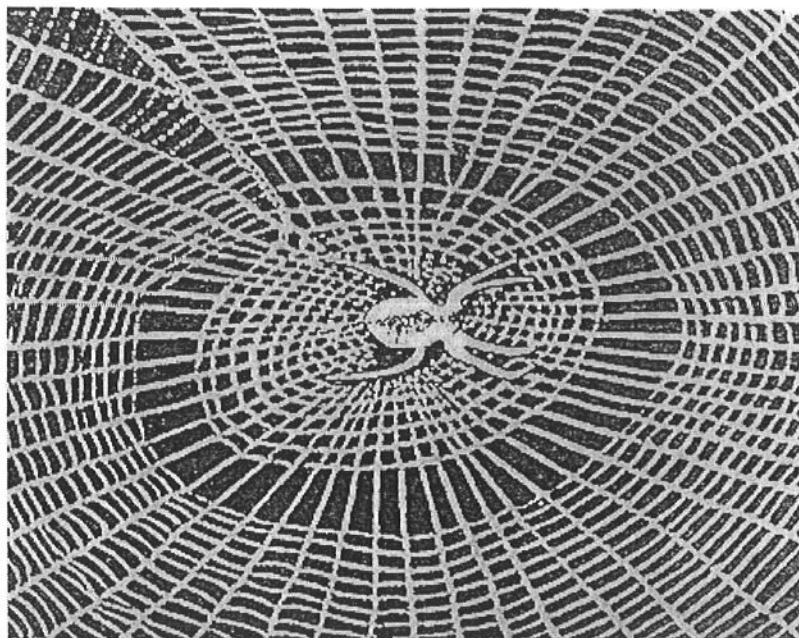
Pogledajmo organizaciju grada, koja proistječe iz drugačijeg načina mišljenja, druge kulture i stila mišljenja, “jer je srednji vijek imao idealno središte vrijednosti, središte do kojeg je čovjeku bilo stalo, posjedovao je jednu najveću vrijednost, kojoj su sve ostale vrijednosti bile podčinjene: vjeru u kršćanskog Boga” (H. Broch).

Gradić Bale

Crkva je u središtu. U nekoliko krugova, najmanje pet, sve su kuće okrenute njoj. Kao da se

napajaju s izvora vjere u sigurnosti Božje zaštite. “Od jezika Božjega prema jeziku stvari” (H. Broch).

Paukova mreža

“Paukova mreža se sastoji od zraka i koncentričnih krugova, pa priziva simbolizam tkanja, odnosno osnovu i potku. Zrakolika osnova sjedinjuje elemente, stanja, stupnjeve, koncentrično oblikovane vezove, sve udaljenije od središta, i povezuje ih s tim središtem koje je slika počela.”

“U Indiji je pauk kozmološki simbol od najveće važnosti; temelji se na rasporedu paukove mreže i mjestu koje pauk u njoj zauzima, te na činjenici da pauk mrežu izvlači iz vlastite supstancije.”

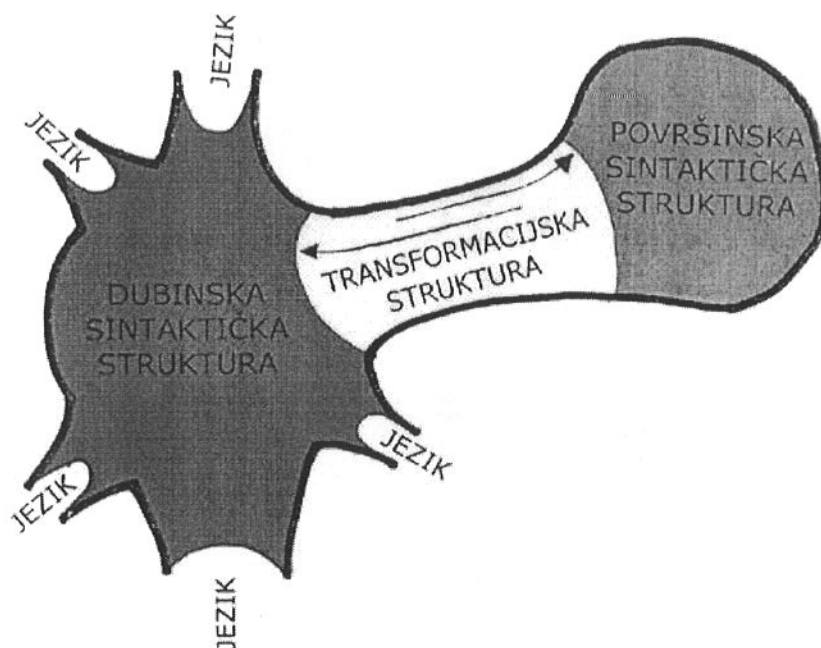
“Zrakast oblik mreže simbolizira sunce koje luči zrake, kao što pauk luči niti” (J. Chevalier, A. Gheerbrant: Rječnik simbola).

**Ribari su od pauka ukrali mrežu.
I apostoli.
I brusač dijamanata, Spinoza,
da bi proučavajući pauke
geometrijskim redom sastavio Etiku.
Namjeravao je izdati i hebrejsku gramatiku
dokazanu geometrijskom metodom.**

Što sve pauci mrežom poručuju?

JEZIK SEBE BRANI SMIJEHOM

Mihivul Pansini

Ustroj jezika

Dubinska sintaktička struktura spaciocepcijska je i multisenzorička. Građena je na gramatici prostora. Glavni su joj činitelji topografija, dodirni krug, slušni krug i vidni krug. Njezini se sadržaji preinačuju u **transformacijskoj strukturi.** To je glavno mjesto na kojemu se događaj i doživljaj prevode u verbalni jezik i zatim šalju na završnu doradu u **površinsku sintaktičku jezičnu strukturu.**

Dubinska je sintaktička struktura komunikacijsko mjesto prelijevanja i holizma čovjeka sa svijetom. Prema Lorenzu jezik se neprekinuto razvija od prvog jednostaničnog bića, a prema Jungu od prvog atoma ugljika.

Jezik kao *Logos*, za Heraklita je sveopća zakonitost i sklad u svijetu, za Platona um koji vlada svijetom, a u kršćanstvu je tvoračka snaga. Ta snaga pretpostavlja onu Heraklitovu sveopću zakonitost i sklad.

Duh Gospodnji ispunja svemir,
i sve što on drži ima **dar govora**, aleluja.
(Mudr 1, 7)

Quoniam spiritus Domini replevit orbem terrarum;
et hoc quod continet omnia, **scientia habet vocis.**

Vox ili *dar govora* sredstvo je održavanja reda ili je red sam, *harmonia mundi*.

Red u jeziku
uči nas
misliti i shvaćati
red u prirodi,
a učenjem

Željko Jerman: "Volim ponekad ostati kod kuće u društvu knjiga." Čitanje iz knjige života.

Spoznaju Logosa Heraklit drži mogućom jedino udublivanjem u prirodu. Tako se u znanosti, umjetnosti i empatijom ponekad javlja osjećaj blizine logosu.

Vratimo se naslovu.

Nobelovac Vladimir Prelog povremeno je dolazio u Zagreb i držao predavanja znanstvenicima, obično o stereokemiji. Dugo je živio u Švicarskoj i zadržao neke riječi, koje su u nas tada bile manje u uporabi. Tako je umjesto *odnos*, govorio *odnošaj*. Ljudi, u zreloj dobi, ozbiljni i odgojeni, odreda su se smijali, jer su kod toga mislili na spolni čin. Nema sumnje, znali su da se u istom smislu rabi i riječ *odnos*. Zar se ne kaže *spolni odnos*? Istoznačnice su, s neznatnom razlikom u uporabi. A ipak su se smijali, protiv logike i dobrog ukusa.

U Dalmaciji, u jednom selu, djeca su se smijala vršnjakinji iz Zagreba, koja je na upit "je li tako" odgovarala sa "da", a ne sa "je". Za njih je to bilo krivo, ali zašto tako jako smiješno?

Kao što biološke strukture održavaju Cannonova *homeostaza* i Bergsonov *elan vital*, tako se i jezik bori za svoju nepromjenljivost i cjelovitost.

Jezik se brani *smijehom*.

A zašto se ne bi smijao svemu što odstupa od nekog pretpostavljenog univerzalnog jezika? Zato što se morao uskladiti s dvjema stvarnostima, čovjekom i svijetom.

PLOVIDBA

Ako udeš u jedrenjak
po visini stuba
širini vrata
po kvakama i čašama
prepoznat ćeš da su ga ljudi sebi prilagodili

Ako mu gledaš veličinu
oblik
kormilo
jedra
prepoznat ćeš
da su ga prilagodili moru vjetru valovima i kiši

Takvom dvostrukom prilagodbom dvjema
stvarnostima
nastaje i govor
zajedništvo kao ono
čovjeka s jedrenjakom i jedrenjaka s morem

Društvene zajednice štite sve svoje posebnosti, ne samo jezik, sprječavajući promjene i uništavajuću asimilaciju. To je točan, ali istovremeno nepotpun način promatranja. Ako je jezik od praiskona, a čovjek je pao u već postojeći jezik, onda jezik nije isključivo ljudski, nego i predljudski. Čovjek mu je samo sredstvo, u najboljem slučaju pomoćnik ili suradnik.

Ne treba zanemariti ni mišljenje da smijeh rabi samo čovjek - homo loquens. Jezik uzima smijeh kao svoj vlastiti izraz, što je možda najviše istraživao Ranko Marinković, pokazujući kako se jezik i sam sebi znade smijati.

"Napokon si se i sam. - Ma što sise i sam."

"Namjesti ti lijepo ti-ti..."

"A nisam se ni obrijao... jao!"

R. Marinković: *Never More*

Smijeh kao izraz veliko je, samo dijelom istraženo područje, premda ga tumači osamdesetak raznih teorija.

Ovdje je namjera bila dodati zamisao

o jezičnom podrijetlu smijeha.

OD UREDNIŠTVA

Prvi rad govori o gramatičkoj strukturi jezika u analogiji sa strukturom grada.

Drugi tekst prikazuje transformaciju, univerzalnost i korespondentnost verbalnog jezika, kako evolucijski (vertikala) tako i u pojedinom vremenskom odsječku (horizontala).

Na kraju ove 2001. godine uz čestitke svim suradnicima i čitateljima zahvaljujemo svima koji su pridonjeli izlasku ovog časopisa.

Još jednom pozivamo sve na daljnju suradnju kako u izradi ovog časopisa tako i u obogaćenju web stranice Poliklinike SUVAG.

Nakladnik: Poliklinika SUVAG, Ulica kneza Ljudevita Posavskog 10, 10000 Zagreb, Hrvatska

telefon: 46 55 488

fax: 465 5166

url: <http://www.suvag.hr>

e-mail: zagreb@suvag.hr

Za dodatne obavijesti i pretplatu obratite se na ime Darinka Dabić-Munk, Poliklinika SUVAG

Uredništvo ovog broja: N. Runjić, M. Pansini, D. Dabić-Munk, B. Klier

